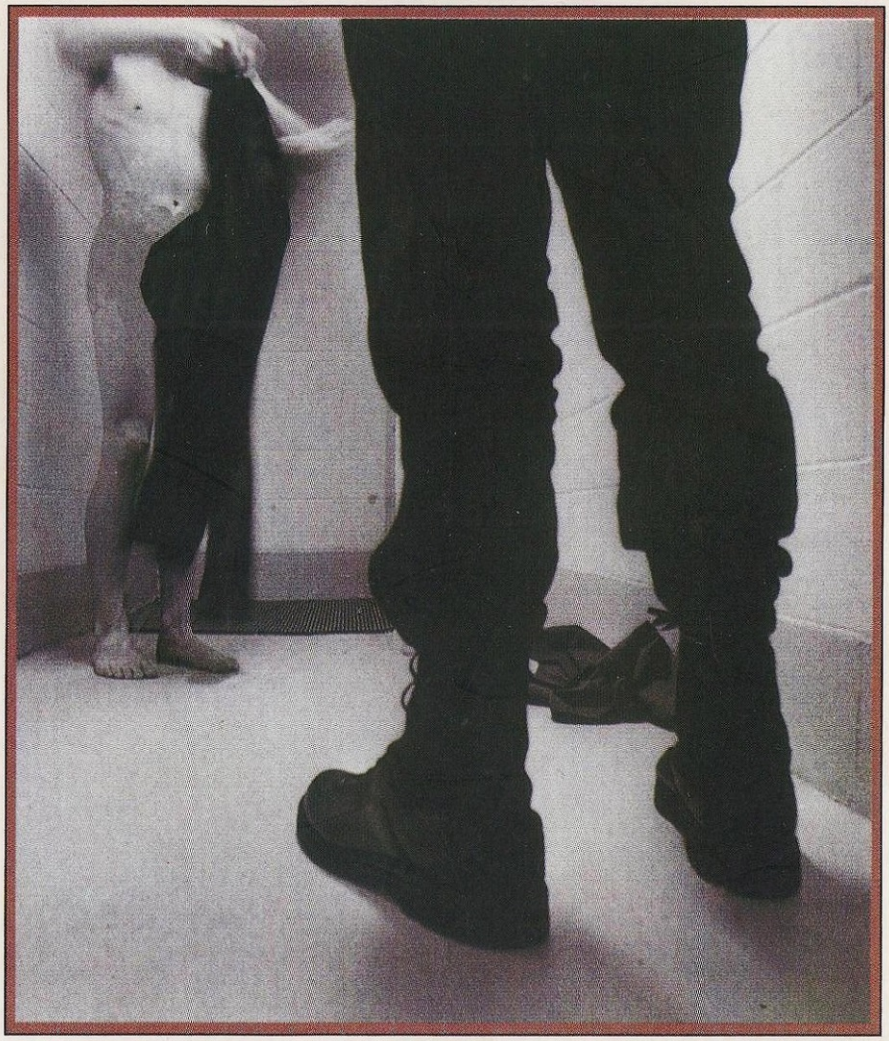
Tahar Ben Jelloun

IŞIĞIN O KÖR EDİCİ YOKLUĞU

CAN

roman

Fransızca aslından çeviren
GÖNÜL AKGERMAN

Tahar Ben Jelloun

IŞIĞIN O KÖR EDİCİ YOKLUĞU

ÇAĞDAŞ DÜNYA YAZARLARI

Yayın Yönetmeni
İlknur Özdemir

Yayına Hazırlayan
Saadet Özen

Dizgi
Serap Bertay

Düzelti
Fulya Tükel

Montaj
Mine Sarıkaya

Kapak Düzeni
Semih Özcan

İç Baskı
Özal Basımevi

Kapak Baskı
Çetin Ofset

Cilt
ZE Ciltevi

1. basım : 2004

ISBN 975-07-0374-X
© Editions du Seuil, 2001 / Onk Ajans Ltd. Şti. /
Can Yayınları Ltd. Şti. (2000)

Tahar Ben Jelloun
IŞIĞIN O KÖR EDİCİ YOKLUĞU

ROMAN

Fransızca aslından çeviren
GÖNÜL AKGERMAN

CAN YAYINLARI LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No. 2, 80060 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 - 252 59 88 - 252 59 89 Fax: 252 72 33
http://www.canyayinlari.com
e-posta: yayinevi@canyayinlari.com

Özgün adı
Cette aveuglante absence de lumière

TAHAR BEN JELLOUN'UN
CAN YAYINLARI'NDAKİ
KİTAPLARI

DUYGULAR LABİRENTİ / *roman*
IŞIĞIN O KÖR EDİCİ YOKLUĞU / *roman*
HATA GECESİ / *roman*
KUM ÇOCUK / *roman*
KUTSAL GECE / *roman* (*1987 Goncourt Ödülü*)
TANCA'DA SESSİZ BİR GÜN / *roman*
YOKSULLAR HANI/ *roman*

Tahar Ben Jelloun, 1944 yılında Fas'ta doğdu. Ortaöğrenimini, ailesiyle birlikte gittiği Tanca'da yaptı; ardından Rabat'ta yükseköğrenim gördü. Tetuan ve Casablanca'da gazetecilik, öğretmenlik yaptı. 1971 yılında Fransa'ya göç ederek sosyoloji ve sosyal psikiyatri öğrenimi görmeye başladı. Paris'e gider gitmez ilk şiir kitabını, 1973'te de ilk romanı *Harrouda*'yı yayınlattı. Şiir, roman ve denemelerinde göçmenler ve yersiz yurtsuz kalmışları çokça işledi. 1985'te yayınlanan *Kum Çocuk* ününü iyice artırdı. Bu romanın devamı niteliğindeki *Kutsal Gece* 1987 yılında yayınlandı ve *Ben Jelloun* bu kitabıyla Fransa'nın en prestijli edebiyat ödüllerinden olan Goncourt'u alarak, bu ödüle layık görülen ilk Faslı yazar oldu. Yazarın Türkçe'ye çevrilen yapıtları şunlardır: *Tanca'da Sessiz Bir Gün, Bay Ahlak'ın Çöküşü, Kör Melek, Kızıma Irkçılığı Anlatıyorum, Hata Gecesi, Kutsal Gece, Kum Çocuk, Yoksullar Hanı, Duygular Labirenti.* 1984'te François Mitterrand tarafından kurulan Fransızca Yazını Yüksek Konseyi'ne de üye olan *Tahar Ben Jelloun*, karısı ve kızlarıyla birlikte Paris'te yaşıyor.

Bu roman, Tazmamart Zindanı'nda kalmış eski bir mahkûmun tanık olduğu gerçek olaylara dayanılarak yazılmıştır.

Kitap hem Aziz'e, hem de hayatının sonbaharının ışığı olan gencecik oğlu Réda'ya adanmıştır.

1

Uzun zaman boyunca, ölümün ruhunu arındıran kara taşı aradım. Uzun zaman derken, düşündüğüm şey, sadece bir dakika, ama uzun ve sonsuz bir dakika için bile olsa içinde bir ışık pırıltısı, gözümün derinliklerine yapışıp kalacak, kasıklarımın bir sır gibi koruyup saklayacağı bir kıvılcım görmeyi inatçı bir umutla beklediğim dipsiz bir kuyu, dişlerimle, tırnaklarımla kazdığım bir dehliz. Taş orada duracak, göğsüme yerleşecek ve gecelerimin sonsuzluğunu besleyecek ve bu mezarda, insanlıktan çıkmış bir adamın kürekle vura vura derisini yüzdüğünü, gözünün nurunu, sesini ve mantığını söndürdüğünü hissedecek.

Zaten mantık ne işe yarar ki gömüldüğümüz, daha doğrusu yerin dibine sokulduğumuz o yerde; günahın kefaretini ödeyecek kadar zaman, gerektiği kadar gece yaşayalım diye bir hava deliği bırakmışlardı; ölümü kurnazca bir yavaşlığa itmişlerdi böylece; hiç acelesi olmayan, artık içlerinde olmadığımız bütün insanların, bize bekçilik edenlerin ve bizi tamamen unutmuş olanların zamanını elinde tutan

bir ölümdü bu. Ah o yavaşlık! Yara bere içindeki tenimizi kuşatan, yaranın kabuk tutmaya başlamasından önce uzun süre açık kalmasına fırsat veren esas düşmandır o; sanki sönmeliymişiz gibi, yüreğimizi usul usul uykunun sakin ritmiyle çarptıran o yavaşlık, bizden uzakta yanan ve mutluluğun yumuşaklığıyla eriyen bir mum. Sık sık o mum aklıma geliyordu, balmumundan değil de hayatta kalışımızı simgeleyen, sonsuz bir alev yanılsaması yaratan yabancı bir maddeden yapılmıştı. Bir de kocaman bir kum saati geliyordu aklıma, içindeki her kum taneciği, tenimizden kanımızdan bir tanecikti, zaman bulunduğumuz çukurda ilerledikçe zaman içinde kaybettiğimiz bir avuç oksijendi.

Ama biz neredeydik? Oraya geldiğimizde bakışlarımız artık yoktu. Gece miydi? Çok mümkün. Gece bizim arkadaşımız, vatanımız, dünyamız ve mezarımız olacak. İlk edindiğim bilgi bu oldu. Yaşamaya devam edişim, yapılan işkenceler, ölüp ölüp dirilmem, hepsi gecenin tülü üzerinde kayıtlıydı. Bunu hemen öğrendim. Sanki öteden beri de biliyor gibiydim. Gece! Ah, o benim donmuş toz yorganım, buz gibi bir rüzgârın bacaklarımı, mitralyöz dipçiğinin ezdiği parmaklarımı acıtıncaya dek eğip büktüğü kara ağaçlı alanım. Genelde 'gece oluyor' denir, oysa orada gece olmuyordu, daima vardı, hep oradaydı; tıpkı işkenceye maruz kalan kimi insanların, acılara dayanabilmek için büyük bir telkin gücüyle bedenlerinden sıyrılışları gibi, hiçbir şey hissetmemeyi başardığımız anda bile, acılarımızın kraliçesi olarak, onların tümünü duyarlığımızın karşısına dikiyordu. O insanlar bedenlerini işkencecilere teslim ediyorlar ve olanları unutmak için ya bir duaya sığınıyorlar ya da içlerine kapanıyorlardı.

Gece bizi giydiriyordu. Başka bir âlemde olsa, bize yoğun bir ihtimam gösteriyor derdik. Kesinlikle ışık yok. Asla en ufak bir ışık sızması bile yok. Ama gözlerimiz, bakıştan yoksun olsalar da, bu duruma uyum sağlamışlardı. Zifiri karanlığın içinde görüyorduk ya da gördüğümüzü sanıyorduk. Görüntülerimiz karanlıkta kıpırdayan, birbirini iteleyen, hatta sürahiyi deviren ya da kimilerinin mide kramplarına çare olarak sakladıkları bayat ekmek parçalarını oynatan gölgelerdi.

Gece artık gece değildi, çünkü ne gündüzü ne yıldızı ne ayı ne de göğü vardı. Biz kendimiz geceydik. Her şeyimiz bütünüyle geceye aitti, bedenlerimiz, soluk alışımız, kalp çarpıntılarımız, kendiliğinden bir duvardan ötekine giden ellerimizin dokunuşu, çünkü uzam canlıya ait bir mezarın boyutlarına indirgenmişti – canlı sözcüğünü her telaffuz edişimde onun yerine canlı kalan demem gerekiyor, ama aslında ben bir canlıydım, en uç yoksunluğun, sonu ölümden başka bir şey olamayacak deneyimin içinde yaşama tahammül eden bir canlıydım, ama tüm bunlar tuhaf bir biçimde yaşama benziyor.

İçinde bulunduğumuz herhangi bir gece değildi. Bizimki nemli, çok nemliydi, yapış yapış, kirli, ıslak, insan ve fare sidiği kokan, bize bir sürü kudurmuş köpeğin izlediği gri bir at üzerinde gelmiş olan bir geceydi. Artık hiçbir şeyin şaşırtmadığı yüzlerimize ağır mantosunu atmıştı, hayır, o mantonun üzerinde ufacık güve delikleri bile yoktu, ıslak kumdan bir mantoydu o. Sanki cenazemiz kaldırılmış gibi, her türlü hayvan dışkısıyla karışık bir toprak tenimizin üzerine yayıldı. Hayır, mantonun içinde esen rüzgâr bize hemen ölmememizi sağlayacak kadar hava veriyordu, bizi yaşamın uzağında, ölümün

tam yanı başında tutmaya ancak yetecek miktarda. Bu manto tonlarca ağırlıktaydı. Gözle görünmez, ama buna karşın elle tutulabilirdi. Ona dokunduğumda parmaklarımdaki deri yok oluyordu. Geceyle temas etmemek için ellerimi arkama saklıyordum. Onları böyle koruyordum, ama ıslak çimentonun soğukluğu kaç kez, başımı yere yaslayıp yüzüstü yatarak, ellerim yerine alnımın acımasına razı olarak, beni pozisyon değiştirmeye zorladı. İki acıdan birini seçmek demek oluyordu bu. Pek de öyle değil. Tüm beden acı çekmeliydi, istisnasız her noktası. Mezar öyle bir şekilde yerleştirilmişti ki (yaşama özgü bir sözcük daha, ama kimi küçük şeyleri yaşamdan almaya devam etmek kaçınılmaz) beden akla gelebilecek her tür acıyla karşılaşabilsin, onları olabilecek en büyük yavaşlıkla göğüslesin ve başka acılar çekebilmek için hayatta kalabilsin.

Neticede mezar üç metre boyunda, bir buçuk metre genişliğinde bir hücreydi. Özellikle alçak yapılmıştı, bir elliyle bir altmış arası. Ayakta duramıyordum. Pislemek ve işemek için bir delik. On santimetre çapında bir delik. Delik bedenimizin bir parçasıydı. Varlığını çarçabuk unutmak, bok ve sidik kokusunu hiç duymamak, hiçbir şey duymamak gerekiyordu. Burun tıkamak söz konusu değildi, hayır, burnu açık tutarak hiçbir koku almamak gerekiyordu. Başlangıçta zor oldu. Bu bir eğitimdi, faydalı bir çılgınlıktı, mutlaka başarılması gereken bir sınavdı. Orada var olmadan var olmak. Duyularını kapatmak, onları değişik bir tarafa yönlendirmek, onlara başka bir yaşam vermek, sanki bu çukura beni beş duyusuz atmışlardı. Mesele şuydu: Sanki onları bir gardaki emanete bırakmışım, küçük bir bavula yerleştirmişim, hepsini pamuklara ya da ipeklere iyice

sarıp sarmalamışım ve sonra işkencecilerin ulaşamayacağı, hiç kimsenin ulaşamayacağı özel bir yere koymuşum gibi yapacaktım. Gelecek hakkında iddialı bir kumar.

Bu çukura tıpkı bir kum çuvalı, insan görünümünde bir paket gibi düştüm, düştüm ve hiçbir şey hissetmiyordum, hiçbir şey hissetmiyordum ve hiçbir yerim acımıyordu. Hayır, ancak yıllarca acı çektikten sonra bu duruma ulaştım. Hatta acının bana yardımcı bile olduğuna inanıyorum. Acı çeke çeke, işkence göre göre, yavaş yavaş bedenimden kopmayı ve kendimi bu çukurdaki çıyanlarla mücadele ederken görmeyi başarmıştım. Üste çıkmıştım. Gecenin öteki tarafındaydım. Ama oraya varmadan önce gecenin uçsuz bucaksız dehlizinde asırlarca yürümek zorunda kaldım.

Yatağımız yoktu, hatta şilte yerine geçecek ne bir parça yosun ne de üzerinde hayvanların uyudukları bir demet saman veya halfa vardı. Her birimize üzerine 1936 rakamı basılmış ikişer gri battaniye dağıttılar. Bu imalat yılını mı gösteriyordu, yoksa yavaş ölüme mahkûm edilenlere mahsus özel bir simge miydi acaba? Hafif ve dayanıklı battaniyeler hastane kokuyordu. Herhalde dezenfekte edici bir maddeye batırılmıştılar. Buna alışmak gerekiyordu. Yazın pek işe yaramıyorlardı. Buna karşılık kışın, yetersiz kalıyorlardı. Birini katlayıp daracık bir şilte oluşturdum. Yana dönük yatıyordum. Dönmek istediğim zaman kat yerini bozmamak için önce ayağa kalkıyordum. Her seferinde, özellikle ilk zamanlar, başımı tavana vuruyordum.

Öteki battaniyeye sarınıyordum ve başımı tuhaf tuhaf döndüren dezenfektan maddeyi kokluyordum. Battaniyeler zehirliydi!

Toprağın yarılıp beni yutacağına kaç kez kendimi inandırdım! Her şey inceden inceye hesaplanmıştı. Dolayısıyla günde beş litre suya hakkımız vardı. Bu miktarı onlara kim önermişti? Muhtemelen doktorlar. Zaten su da hakiki içme suyu değildi. Plastik bir sürahim vardı, içine biraz su koyup bütün gün dinlendiriyordum. Sürahinin dibinde toz ve sümüğümsü pisliklerin karışımından bir tabaka oluşuyordu.

Mademki her şeyi önceden düşünmüşlerdi, belki de hücrenin zeminini birkaç ay ya da birkaç yıl sonra yerinden oynayacak ve bizi tam binanın altına kazılmış toplu mezarın içine atacak biçimde tasarlamışlardı.

2

10 Temmuz 1971 gecesinden beri yaşım yok. Ne ihtiyarladım ne de gençleştim. Yaşımı yitirdim. Artık yüzümden okunmuyor. Gerçek şu ki, var olmadığım için ona bir yüz veremiyorum. Hiçliğin yanı başında durdum kaldım, orada zaman yok, rüzgâra kapılmış, hafif bir meltemin dalgalandırdığı beyaz çarşaftan oluşan o uçsuz bucaksız sahilde bırakılmış, bağrına sığınan yıldızların, görüntülerin, çocukluk düşlerinin boşaltıldığı gökyüzüne savrulmuş, zamanın içindeki her şey yok olmuş, Tanrı bile. Unutmayı öğrenmek için bu tarafa yerleştim, ama asla tamamen hiçlikte olmayı başaramadım, düşüncelerimde bile.

Felaket açık bir gerçeklik, gökyüzünün masmavi olduğu bir günde patlayan bir bora gibi karşıma çıktı, gökyüzü öylesine maviydi ki kamaşan gözlerim birkaç saniye görmez oldu, sersemlemiş kafam sanki düşecekmişçesine eğilmişti. O günün kana bulanmış mavinin günü olacağını biliyordum. Bunu öylesine içten biliyordum ki aptes aldım ve boğucu bir sessizliğin hüküm sürdüğü odanın bir köşesinde

namaz kıldım. Hatta yaşama, ilkbahara, aileye, dostlara, hayallere, canlılara veda olarak bir nafile namazı da kıldım. Karşı tepede bir eşek bana insanların acılarını paylaşmak isteyen hayvanlardaki o mahzun ve üzgün tavırla baktı. Kendi kendime şöyle dedim: "En azından o gökyüzünün mavi olduğunu bilmiyor ve akıtacak kanı yok."

Şirat Sarayı'nın beyaz duvarlarını şimdi hatırlayan var mıdır? Örtülerin üzerindeki, yemyeşil çimenlerin üzerindeki kanı hatırlayan var mıdır? Renkler hoyratça birbirine karışmıştı. Mavi artık gökyüzünde değildi, kırmızı artık vücudumuzda değildi, güneş kanı alışılmadık bir çabuklukla yalıyordu; bize gelince, gözlerimizde yaşlar vardı. Yaşlar kendiliğinden akıyor ve artık tek bir silah bile tutamayan ellerimizi ıslatıyordu. Başka bir yerdeydik, belki de patlamış gözlerin yüzden fırlayıp enseye yerleştiği yerde, öteki dünyadaydık. Gözlerimiz bembeyazdı. Artık ne gökyüzünü ne de denizi görüyorduk. Serin bir rüzgâr tenimizi okşuyordu. Silah sesleri biteviye çınlıyordu. Uzun zaman yakamızı bırakmayacaklardı. Bundan başka bir şey duymayacaktık. Kulaklarımız seslerle doluydu. Asileri takip eden Saray Muhafız Alayı'na mı teslim olmuştuk, yoksa rüzgâr farklı yönden esmeye başlayınca taraf değiştiren subaylar mı silahlarımızı alıp bizi tutuklamışlardı, artık bilemiyorum. Söyleyeceğimiz hiçbir şey yoktu. Karar yetkisine sahip olamayacak kadar önemsiz emir kullarıydık, sadece birer asker, birer piyonduk. O yaz günlerinin sıcağında üşüyen birer bedendik. Ellerimiz arkamızda bağlı, ölülerin ve yaralıların yığıldığı kamyonlara atılmıştık. Benim başım iki ölü askerin arasına sıkışmıştı. Kanları gözlerime giriyordu. O kan hâlâ sıcaktı. İki asker de

dışkılarını ve sidiklerini salıvermişti. Tiksinmeye hâlâ hakkım var mıydı acaba? Safra kustum. Başkalarının kanı yüzünden akarken bir adam neyi düşünür? Bir çiçeği mi, tepedeki eşeği mi, elinde kılıç yerine bir sopayla silahşörlük oynayan bir çocuğu mu? Belki de artık hiçbir şey düşünmez. Bedeninden ayrılmaya, orada olmamaya, uyuduğuna ve kötü bir rüya gördüğüne inanmaya çabalar.

Hayır, bunun rüya olmadığını biliyordum. Zihnim berraktı. Tüm uzuvlarım titriyordu. Burnumu tıkamadım. Kusmuk kokusunu ve ölümü ciğerlerime çekiyordum. Boğularak ölmek istiyordum. Cesetlerin yanına konmuş bir plastik torbaya kafamı sokmaya çalıştım. Ama sadece bir askerin öfkesini üzerime çekerek enseme bir tekme yediğimle kaldım. Bilincimi kaybettiğim için cesetlerin kokusunu duymuyordum. Artık hiçbir şey duymuyordum. Kurtulmuştum. Kaval kemiğime inen bir dipçik darbesi beni uyandırdı.

Neredeydik? Etraf soğuktu. Belki de Rabat askeri hastanesinin morgundaydık. Canlılarla ölüler iç içeydi. Kimileri inliyordu, kimileri kafalarını duvara vuruyorlardı, kadere, dine, orduya ve güneşe küfrediyorlardı. Darbenin güneş yüzünden başarılı olmadığını söylüyorlardı. Güneş fazla kızgın, fazla parlaktı. Başkaları şöyle haykırıyordu: "Ne darbesi? Düsturumuz damarlarımızdaki kandadır: 'Allah, Vatan, Kral.'" Bu sloganı ihanetlerini bağışlatacak bir nakarat gibi tekrar ediyorlardı.

Ben susuyordum. Hiçbir şey düşünmüyordum. Boşlukta erimeye, hiçbir şey duymamaya, hissetmemeye gayret ediyordum.

3

B binasında yirmi üç kişi, her birimiz ayrı bir hücredeydik. Tuvalet ihtiyacı için yere kazılmış delikten başka demir kapının üzerine de bir hava deliği açılmıştı. Artık ne adımız, ne geçmişimiz, ne de geleceğimiz vardı. Her şeyimiz yok olmuştu. Bize sadece derimiz ve aklımız kalmıştı, ki içimizden bazıları için bu da geçerli değildi. İlk aklını kaybeden 12 numara oldu. Çarçabuk kaygısızlaştı. Evreleri yaktı yıktı. Yoğun acı koğuşuna girerken aklını ya da aklından her ne kaldıysa onu kampın kapısında bıraktı. Kimileri onun kafasını yerinden çıkarıyormuş ve eğilip onu iki taşın arasına sıkıştırıyormuş gibi hareketler yaptığını gördüklerini iddia ettiler. İçeriye girerken rahattı. Hiçbir şey onu etkilemiyordu. Aralıksız, kendi kendine konuşuyordu. Uyurken bile dudakları anlaşılmaz kelimeler mırıldanmaya devam ediyordu.

Birbirimize adlarımız ve soyadlarımızdan başka bir şekilde hitap etmeyi reddediyorduk. Böyle yapmamız yasaklanmıştı. 12 numaranın adı Hamid'di. Zayıf, çok uzun boylu ve esmer tenliydi. Hindi Çi-

ni'nde kolunu kaybeden bir asteğmenin oğluydu. Çocukların eğitimini ordu üstlenmiş, hepsi de subay olmuşlardı. Hamid sivil pilot olmayı istiyor, ordudan ayrılmayı hayal ediyordu.

Gündüzleri onu susturmak olanaksızdı. Sayıklamaları bize biraz güven veriyordu. Hâlâ tepki gösterebilecek, mantıklı bir konuşma, bizi düşündürecek, gülümsetecek, hatta umutlandıracak sözler duymaya heves edecek durumdaydık. Hamid'in başka bir tarafta olduğunu biliyorduk. Bizi terk etmişti o. Artık bizi ne görüyor, ne de duyuyordu. Konuşurken gözlerini tavandan ayırmıyordu. Her ne kadar bizim için gelecek olmadığı yeterince söylendiyse de, Hamid bir şekilde bizim gelecekteki olası halimizdi. Belki de doktorlar onu delirtmek için uyuşturucu ilaç vermişler ve başımıza gelebilecekler örnek olsun diye yanımıza göndermişlerdi. Bu mümkündü, çünkü mahzenlerde işkence çekmekle geçen aylar boyunca kimileri yaşamlarını, kimileri de Hamid gibi akıllarını yitirdiler.

Sesi karanlıklarda çınlıyordu. Kimi zaman bir kelime, hatta bazen bir cümle seçiyorduk: 'pelebek', 'paşk çocuğu', 'pümkün değil', 'poplin', 'puset', 'püğme', 'pastalık', 'pasta değil', 'paçlıktan ve pusuzluktan pölmek'... O gün P harfi günüydü.

Gardiyanlar onun konuşmasına göz yumuyorlar, böylece bizim çileden çıkmamızla onun varlığının daha da dayanılmaz olacağına inanıyorlardı. Onların ekmeğine yağ sürmemek için 10 numara Gharbi, Kuran okumaya başladı, ezbere biliyordu. Pek çoğumuz gibi bunu Kuran Okulu'nda öğrenmişti, ama şu farkla, o, kışlanın müftüsü olmaya hazırlıyordu. Hatta bir Kuran okuma yarışmasına katılmış ve üçüncü olmuştu. İyi bir Müslüman'dı, namazını ak-

satmaz ve uyumadan önce her zaman birkaç sure okurdu. Askeri okulda ona Hoca anlamında 'Üstad' derlerdi.

Üstad Kuran okumaya başlayınca Hamid'in sesi giderek yavaşladı ve söndü. Sanki kutsal kitap duaları onu sakinleştiriyor ya da en azından sayıklamalarına bir farklılık getiriyordu. Üstad 'Böylece Ulu Tanrı'nın sözleri Hakikat'tir' cümlesiyle duayı bitirdiğinde, Hamid aynı hararet, aynı beyin zonklatan tempo ve aynı saçmalıkla konuşmasına kaldığı yerden devam etti. Kimse onu susturmaya cesaret edemiyordu. Bu Arapça ve Fransızca kelimeleri dışarı atmaya ihtiyacı vardı. Onun bizden kaçma, inzivaya çekilme ve ölümü çağırma biçimiydi bu. Kendinden geçtiği ve kafasını birkaç kez duvara vurduğu bir anda ecel kapıyı çaldı. Uzun bir haykırıştan sonra bir daha ne sesini ne de nefesini duyduk. Üstad Kuran'ın ilk ayetini okudu. Daha ziyade bir şarkı gibi söyledi. Çok güzeldi. Ardından ortalığa hâkim olan sessizlik muhteşemdi.

Gardiyanlarla Hamid'in nasıl gömüleceği konusunda pazarlık yapmak için Üstad seçildi. Bu iş uzun ve karmaşık oldu. Kamp kumandanına bilgi vermek gerekiyordu, o da başkentin talimatlarını beklemek zorundaydı. Onlar cesedi, namaz kılınmadan, Kuran okunmadan, bir çukura atmak istiyorlardı. İlk direnç eylemimiz, cenazenin, bizlerden birine layık olduğu şekilde gömülmesini istemek oldu. Sesi hâlâ kulaklarımızda çınlayan cesedin çevresinde yirmi iki canlı insandık. Ölünün belirli bir süre içinde toprağa verilmesini öngören Müslüman geleneğini hatırlattık, buna göre güneş cenazenin üzerinde en çok bir kez batmalıydı. Acele etmek gerekiyordu,

üstelik boğucu sıcaklık –eylül ayındaydık– pek yakında cesedi kemirmeye başlardı.

Cenaze töreni ertesi gün yapıldı. Koşullara rağmen mutluyduk. Kırk yedi günlük karanlıktan sonra yeniden gökyüzünün aydınlığını görmüştük. Gözlerimizi kırpıştırıyorduk, kimileri ağladılar. Üstad töreni yönetti, cesedin temizlenmesi için su ve kefen için bez istedi. Görünüşe göre duygulanan bir gardiyan birkaç bidon suyla yepyeni beyaz bir çarşaf getirdi.

Bu, her birimiz için bulunduğumuz yeri saptamaya bir fırsat oldu. İşaret noktaları arıyordum. Binamız en az dört metre yüksekliğinde kalın duvarlarla çevriliydi. Kesin olan bir şey vardı: Denize pek yakın değildik. Kampın çevresinde gri dağlar vardı. Ağaç yoktu. Uzakta bir kışla. Hiçlik, boşluk. Bizim hapishane yarı yarıya toprağın içindeydi. Gardiyanlar, Hamid'i gömmekte olduğumuz yerden birkaç yüz metre ötedeki iki küçük barakada yaşıyor olmalıydılar.

Kısacık bir saat boyunca, gözlerimi, hatta ağzımı da kocaman açtım, olabildiğince çok ışığı yutabilmek için. Aydınlığı solumak, içeride depolamak, onu sığınak olarak saklamak ve karanlığın gözkapaklarına yaptığı her aşırı baskıda onu hatırlamak için. Bu kıymetli lütfun tenimin derinliklerine ulaşması ve iyice içeri nüfuz etmesi için bedenimin üst kısmındaki tüm giysilerimi çıkartıp çıplak kaldım.

Akşam olunca, bir arkadaşımın gömülmesi sayesinde mutlu olmaktan utanç duydum. Acımasız mıydım, aramızdan birinin ölümünü fırsat bilecek kadar canavarlaşmış mıydım? Gerçek, acı ve sert, oracıkta duruyordu. Komşumun ölümü kısa bir süre için de olsa güneşi görmemi sağlıyorsa, onun yok ol-

masını arzu etmeli miydim? Yine de, bunu düşünen tek ben değildim. 9 numara Driss, bu konuyu açma yürekliliğini gösterdi: Cenaze eylemi bizim için dışarı çıkmaya ve bir güneş ışını görmeye fırsat olmuştu. Bizim ödülümüzdü o, insanın dilemeye cesaret edemediği ama düşündüğü, gizli umudumuzdu.

Ve ölüm, muhteşem bir güneş ışınına dönüştü. Buraya ölelim diye atıldığımıza kuşku yoktu. Gardiyanların görevi bizi ölüm öncesi durumda mümkün olabildiğince uzun süre tutabilmekti. Bedenimiz yavaş yavaş çürümeye katlanmalıydı. Acıyı zamana yaymak gerekiyordu, onun usulca dağılmasını sağlamak, hiçbir organı, hiçbir deri zerresini unutmamak, ayak parmaklarından saçlara kadar yükselmesini, kıvrımlar arasında, kırışıklar arasında dolaşmasını, zehri boşaltmak için bir damar arayan iğne gi-bi batmasını sağlamak gerekiyordu.

Ölüm bir gelse! Yaşayanlar gün ışığını görmek için ondan faydalansa! Onun işi iyi başlamıştı. Bir nefeslik ışığı bize ilk sunan Hamid oldu. Bu onun veda armağanıydı. Neredeyse hiç acı çekmeden gitmişti.

Bu delikteki ilk yıldan sonra, her birimizin kafasını kurcalayan soru şuydu: 'Şimdi sıra kimde?' Tahminlerde bulunuyordum. Driss'te kemik ve kas hastalığı vardı. Bizim grupta yer almamalıydı. Hatta onu Rabat'taki askeri hastaneye götürmeliydiler. Şef unuttu. Yerin altındaki bu hapishanede ölmek onun kaderiymiş. Etsiz bacakları iki büklüm olmuş, göğsüne yapışmıştı. Tüm kasları eridi. Elini bile kaldıramıyordu. Gardiyanlar ona yemek yedirmeme ve ihtiyaçlarını gidermeye yardım etmeme izin verdi. Yiyecekleri çiğneyemiyordu. Ekmeği ağzımda ezi-

yor ve bir yudum suyla birlikte ona lokma lokma veriyordum. Yutamadığı oluyordu ve öksüremiyordu. Sırtını eğiyor, başını bacaklarının arasına alıyor ve suyu boğazında doğru yere getirmek için yerde yuvarlanıyordu. Öylesine zayıflamıştı ki tüyleri yolunmuş bir kuşu andırıyordu. Gözlerini iyi göremiyordum. Cam gibi bomboş olmalıydılar. Başı duvara dayalı, elleri ayaklarına dolanmış, iki büklüm uyuyordu. Eklem ağrılarını hissetmesini azaltacak bu pozisyonu bulmak uzun zamanını alıyordu. Yavaş yavaş dili tutuldu. Ne mırıldandığını tahmin etmek gerekiyordu. Ölmek istediğini biliyordum. Ama ölmesine yardım edemezdim. Ancak yanımda onu kurtaracak bir mavi hap olsaydı belki ona verirdim. Sona doğru beslenmeyi reddetti. Ölümün gözlerine yerleştiğini hissettim. Bana bir şeyler söylemek istedi, belki bir rakam. Sanki kırk dedi gibi geldi. Rivayete göre, ölümün tüm bedeni sarması kırk gün sürermiş. Onun durumunda, daha kısa sürdü.

Temizliğini yapmak için çok uğraştım. Bükülmüş dizleri göğüs kafesinde bir delik oluşturmuştu. Kaburgaları eklemlerinin içine girmişti. Bacaklarını da kollarını da çözmek olanaksızdı. Bedeni kemiklerden oluşan bir top halindeydi. Kırk kilodan hafif gibiydi. Küçücük, tuhaf bir şeye dönüşmüştü. İnsana benzer bir tarafı kalmamıştı. Hastalık onun şeklini değiştirmişti. Temizliğini bitirmeden önce iki gardiyan gelip iteleyerek beni hücreme gönderdikten sonra cesedi bir el arabasına koyup gittiler. Gözden kaybolmuşlardı ve tek bir söz söylemeye bile zamanım olmadı.

4

Zorlu deneyimlerde en sıradan ve alışılmış şeyler insana olağanüstü, dünyadaki en arzulanan şey gibi gelirler.

Hiçbir seçme hakkımız olmadığını hemen anladım. Basit ve gündelik hareketlerden kaçınmalı, onları unutmalı, kendi kendimize şöyle demeliydik: 'Yaşam arkada kaldı' ya da 'bizi yaşamdan koparddılar', ve hiçbir şeye pişman olmamak, üzülmemek ve umutlanmamak gerekiyordu. Yaşam, kampı çevreleyen o çifte duvarın öteki tarafında kalmıştı. Yaşam alışkanlıklarından kurtulmak, örneğin gündüzlerin ve gecelerin birbirine karıştığını ve feci yoksunlukları içinde birbirlerine benzediğini öğrenmek, başlı başına bir eğitimdi. Eskisi gibi olmaktan vazgeçmek: gelecek olan günü ve bize hazırladığı sürprizleri düşünerek uyanmak. Banyoya doğru yönelmek, aynada yüzüne bakmak, bizden habersiz tenimize birtakım izler bırakan zamanla alay edercesine suratımızı buruşturmak. Yanaklarımıza köpüğü sürmek ve başka şeyler düşünerek tıraş olmak. Şarkı mırıldanmak, belki de ıslık çalmak. Sonra duşun

altına girmek ve omuzların üzerinde bolca sıcak suyu hissetme zevki için en az on beş dakika kalmak, lavanta kokan sabunla tenini ovuşturmak. Kurulanmak ve temiz bir iç çamaşırı, iyi ütülenmiş bir gömlek giymek, sonra takım elbiseyi, kravatı ve ayakkabıları seçmek. Bir fincan kahve içerken gazete okumak... Yaşamın bu küçük devinimlerinden vazgeçmek ve asla geriye bakmamak. Bu senaryoyu çeşitlendirmek ve artık başımıza gelmeyecek şeyleri gözden geçirmek. Ah, ah, dişleri fırçalamamaya, ağzın içinde o hoş flüor kokusunu duymamaya, kötü kokan nefese, bakımsız bir bedenden yayılan o kötü kokuya nasıl alışmalı... Bize verilen beş litre suyun neredeyse tamamını vücut temizliğim için harcıyordum. Tüm koşullara rağmen yıkanmak benim için mutlak bir zorunluluk oldu. Sanıyorum su olmasaydı, çatlardım. Namaz için aptes almak ve kendimi temiz hissetmek için yatak örtüsüyle kurulanmayıp su taneciklerinin kurumasını beklemek.

Bu eğitim uzun sürdü ama çok faydalı oldu. Kendimi mağara devrine gönderilen ve kısıtlı imkânlarla her şeyi yeniden icat etmesi gereken biri gibi görüyordum.

Başlangıçta, kendimi oyalamak için olağanüstü bir yazgının bir mucize yaratacağını hayal ediyordum, tıpkı Amerikan filmlerindeki mutlu sonlar gibi. Akla gelebilecek her türlü varsayımı düşünüyordum: deprem; sigara içmek için bir ağacın altında dururken tüm gardiyanları bir anda çarpan bir yıldırım; kamp kumandanı Kmandar'ın sonsuza dek aynı rüyayı görüp durması ve rüyada göklerden gelen bir sesin ona üstlerine itaat etmemesini, bizi serbest bırakmasını, yoksa ilahi bir gücün onun sefil yaşamına son vereceğini söylemesi... Ama ilahi güç bi-

zim kaderimize aldırmıyordu. Bizimle alay ediyordu. Gevşek kahkahalar ve öfke dolu haykırışlar işitiyordum.

Ben hayallere dalmışken, iki gardiyan hücremin kapısını açtı, üstüme çullandılar ve beni bir çuvalın içine tıkıp çıkışa doğru sürüklediler. Ben bağırıyordum, onların yorumları benim çığlıklarımı bastırıyordu:

"Bunu diri diri gömeceğiz. Böylece daha uslu durmayı öğrenirsiniz."

Tüm tutuklular kapılara vurarak avaz avaz bağırdılar. Çok dayanıklı bir malzemeden yapılmış çuvalın içinde var gücümle tepiniyordum. Fatiha suresini okumayı akıl ettim. Olağanüstü bir güç sergiliyordum. Dua ederken sesim herkesinkini bastırıyordu. Koridorun sonuna geldiklerinde, pes ettiler. Gardiyanlardan birinin arkadaşına hata ettiklerini söylediğini duydum.

"Hayır, biz görevimizi yaptık."

"Ama Kmandar onun kendi mezarını kazmasını emretti."

"Hayır, o mecazi bir ifadeydi. Sadece onları korkutacaktık."

"Ben aynı fikirde değilim."

"Öyle, kaçma teşebbüsü dışında öldürme emri yok."

"Salak, işte onu zorlamak gerekiyor!"

"Hayır, sen hiçbir şey anlamamışsın."

"Kmandar'ın yanında her şey belli olur."

Onlar tartışırken ben Kuran okumaya devam ediyordum. Çuvalı açtılar ve beni hücreme geri götürdüler.

Yeniden yalnızlığımla baş başa kalınca, sinirden

çılgınca gülmeye başladım. Kendimi tutamıyor ve sakinleşemiyordum. Gülüyor, gülüyor ve ayaklarımı yere vuruyordum. Bunun bir kışkırtma ve sindirme eylemi olduğunu biliyordum.

Sağ omzum acıyordu. Debelenirken bir taşa vurmuş olmalıydım. Bizim üzerimizde her türlü hakka sahiptiler. Yeniden gelmelerine, başka birine musallat olmalarına, onu idam edecekmiş gibi davranmalarına, onu bir çukura atmalarına ya da hareketsiz tutarak işkence çektirmelerine kim engel olabilirdi ki? Bu askerlikte sıkça görülen bir cezaydı: İnsanın sadece başını dışarıda bırakarak bedenini toprağa gömüyorlar ve elleri kolları bağlı olarak yaz güneşinin ya da kış yağmurunun altında bırakıyorlardı. Belki de zindancılarımızın akıllarında, keyiflerine göre bize uygulayacakları bir dizi kötü davranış vardı. İşin tuhafı birkaç gün sonra iki gardiyan gelip kapımı çaldılar ve benden özür dilediler:

"Biliyor musun, biz hata yaptık. Aslında bize, biri hastalandığında ya da öldüğünde onu ortadan kaldırmamız için emir verildi. Bu durumda sana bir öğüt: Hasta olma. Eğer ölürsen, o seninle Tanrı arasında bir iş. Zaten hasta olsun olmasın, kimse buradan sağ çıkmaz. Sağlıklı olman senin yararına."

Hiç cevap vermedim. Benimle konuşuyorlar, ama aslında herkese hitap ediyorlardı. Hâlâ cezaevi değişiminin şoku altındaydık. Sonra, zihnimde düzelttim: Burada, cezaevinde değildim. Burada kimse, cezasını çekecek bir tutuklu değildi. Ben, biz, kimsenin dışarı çıkmayacağı bir zindandaydık. Bu bana Kelebek'in, dünyanın en sıkı cezaevinden kaçmayı başaran mahkûmun öyküsünü anımsattı. Ama ben Kelebek değildim. O herif de öyküsü de hiç mi hiç umurumda değil. Burada biz varız, ben varım,

bir direnişçi olacağım. Karanlıklara karışan, görünmeyen bir düşmana karşı savaştayız. 'Bir düşman' dedim, öyle değil mi? Düzeltiyorum: Burada benim düşmanım yok. Buna kendimi inandırmalıyım: Duygu yok, nefret yok, rakip yok. Tek başımayım. Ve sadece ben, kendime düşman olabilirim. Duruyorum. Tüm bunları bir haneye yerleştiriyorum ve artık üzerinde düşünmüyorum.

5

Hatırlamak, ölmek demek. En büyük düşmanın hatıralar olduğunu anlamam biraz uzun sürdü. Kim hatıralarından söz etse hemen sonra ölüyordu. Sanki siyanür yutmuş gibi. Bu yerde özlemin ölümü getirdiğini nasıl bilebilirdik ki? Yerin altında, yaşamdan ve hatıralarımızdan dönmemecesine uzaklaşmıştık. Tüm çevreyi saran surlara rağmen, duvarlar yeterince kalın değildi galiba, hiçbir şey belleğin birikintilerinin içeri sızmasını engelleyemiyordu. İnsanın geçmişin çoğu kez güzelleşmiş, bazen silik bazen net görüntüler halinde gözünün önünden geçtiği rüyalara kendini kaptırmaması çok zordu. Bu görüntüler dağınık bir düzende, yaşama dönüş asasını sallayarak, şenlik kokularına, daha da fecisi basit mutluluk kokularına bulanmış bir halde geliyordu: Ah! Kahvenin ve sabahları kızartılan ekmeğin kokusu: Ah! Sıcak çarşafların ve giyinmeye başlayan bir kadının saçlarının yumuşaklığı... Ah! Teneffüse çıkmış çocukların bahçede bağırışı, bir öğleden sonra berrak gökyüzünde serçelerin dansı! Ah! Yaşamdaki pek çok basit şey var olmadıkları zaman,

kesin olarak olanaksızlaştıkları zaman ne kadar da güzel ve korkunçlar! Başlangıçta içine düştüğüm rüya yalandı. Olayların ham halini bilerek süslüyordum, karanlığın içindeki siyaha renk veriyordum. Küstahça bulduğum bir oyundu bu. Ama yine de biraz kışkırtmayla cehennem azabı azalabiliyordu.

Yakama yapışan o hoşgörü illetini örtbas etmek için bu tür sahte görüntülere hâlâ ihtiyacım vardı. Kendimi kandırmıyordum. Önümde uzun ve zorlu bir yol uzanıyordu, belirsiz bir yol.

Tam anlamıyla gece olmayan fakat aynı etkiye, aynı kılıfa, aynı renge ve kokuya sahip olan o sonsuz geceye göğüs germek için her şeyi kaybetmeyi, hiçbir şey beklememeyi kabullenmek gerekiyordu.

Bize ne denli dayanıksız ve kırılgan olduğumuzu hatırlatmak için gece yanı başımızda duruyordu.

Mutlaka dayanmalı. Çökmemeli. Tüm kapıları kapamalı. Unutmalı. Geçmişi zihinden çıkartmalı. Silip atmalı. Akılda geriye hiçbir şey bırakmamalı. Arkaya bakmamalı. Anımsamamayı öğrenmeli. Bu çarkı nasıl durdurmalı? İnsan bütün bütüne delirmeden, hafızasını yitirmeden, çocukluğun döküntüleri arasından nasıl seçim yapabilir? Tüm mesele eskinin, 10 Temmuz 1971'in öncesinin kapılarını sürgülemek. Bunları bir daha açmamak yetmez, içinde saklı olanları da kesin olarak unutmak gerekir.

O uğursuz günden önceki yaşamla artık hiç ilgilenmemeliydim. Görüntüler ve sözcükler geceme gelseler, etrafımda dönüp dursalar bile, onları göndereceğim, elimin tersiyle iteleyeceğim, çünkü artık onları tanıyacak durumda olmayacağım. Onlara şöyle diyeceğim: Yanlış kişi. O hayaletlerle alıp vereceğim bir şey yok. Artık o dünyaya ait değilim. Artık yaşamıyorum. Evet, konuşan benim. Doğru olan şu:

Artık o dünyaya, en azından sizinkine ait değilim ve yine de konuşma yetimi, direnme ve hatta unutma arzumu koruyorum. Unutmaktan kaçınmam gereken tek şey, adım. Ona ihtiyacım var. Onu bir vasiyet gibi, içinde o meşum 7 numara olarak var olduğum karanlık bir mezardaki bir sır gibi saklıyorum. Tutuklama esnasında yedinci sıradaydım. Bu, pek bir şey ifade etmiyordu.

Düşlerim çok yoğundu. Sık sık beni ziyaret ediyorlardı. Gecenin bir kısmını benimle geçiriyor, hafızamın derinliklerinde gündüz yaşamından kırıntılar bıraktıktan sonra kayboluyorlardı. Ne özgür kalmayı düşlüyordum ne de hapis öncesini. İdeal bir zamanın rüyasını görüyordum, gökyüzündeki bir ağacın dalları arasında asılı bir zamanın. Nasıl ki korku ânında içimizdeki çocuk uyanır, burada da içimdeki deli ve bilge birer ateşli hatip olarak ortaya çıkıyor: Beni kendimden en uzağa götürmek için yarışıyorlardı. Sakin ve güleç bir edayla bu iki uç arasındaki çekişmeyi seyrediyordum.

Anıların başıma üşüşmesi tehlikesi baş gösterir baş göstermez, onları bastırmak, yollarını kesmek için tüm güçlerimi seferber ediyordum. Tehlikeden kurtulmak için dâhiyane bir yöntem geliştirmek zorunda kalmıştım: Zihne ulaşmak için önce bedeni hazırlamak gerekir; uzun uzun karından soluma; soluma işlevinin iyice bilincine varıp tüm dikkatini bir noktada toplamak. Görüntülerin belirmesine izin veriyorum. Onları çerçeveye alıyor, etraflarında kıpırdanan her şeyi kovalıyorum. Onları silikleştirinceye dek gözlerimi kırpıştırıyorum. Sonra içlerinden birine bakışlarımı dikiyorum. Ona uzun uzun bakıyorum, sonunda sabitleşiyor. Artık sadece o res-

mi görüyorum. Gözümün önündekinin, kaybolması gereken bir görüntüden başka bir şey olmadığını düşünerek uzun uzun nefes alıp veriyorum. Düşüncemde, kendi yerime başka birini koyuyorum. Bu resimde benimle ilgili bir şey olmadığına kendimi inandırmalıyım. Kendi kendime tekrar tekrar şunu söylüyorum: Bu anı benim değil. Bu bir hata. Benim geçmişim yok, dolayısıyla hafızam da yok. 10 Temmuz 1971 günü doğdum ve öldüm. O tarihten önce başka biriydim. Bugünkü halimin o başka kişiyle bir benzerliği yok. Saygımdan, onun yaşamını kurcalamıyorum. Kendimi o adamın yaşamış olduklarından ya da şu anda yaşamakta olduklarından biraz uzakta, biraz ayrı tutmalıyım. Bu sözleri kendi kendime birkaç kez tekrarlıyorum, ta ki sonunda, sabitleştirdiğim görüntüde bir yabancının yavaş yavaş benim yerimi aldığını görünceye kadar. O yabancı bir zamanlar nişanlım olan genç kadının yanında da benim yerimi aldı. O kadının benim eski nişanlım olduğunu biliyorum. Ne zaman ayrıldık? Bu anının içine başka birinin girip de, memnun mesut, onun yanına yerleştiği an. Onunla temas kurmama hiçbir olanak yoktu. Mutlak bir inzivadaydım. Mezarın üstündeki dünyayla iletişim kurmak için elimde kalan tek şey düşüncelerimdi. Nişanlıma, artık var olmadığım için, beni beklememesini, yaşamını kurmasını, bir çocuk sahibi olmasını nasıl söylemeli? Kökten kesip atmalıydım: Benim nişanlım yok. Asla da olmadı. Anılarımdaki kadın bir yabancı. Yanlışlıkla ya da zorla içeri girmiş. O bir yabancı. Yaşantımın bütünüyle dışında olan biri. O kadın ve resimde onun yanına yerleşen adam benim için birer yabancı. Kuşkusuz bir gün bir parkta dolaşırken çekmiş olduğum bir fotoğraf o. Hangi park?

Hayır, öyle bile değil. Tanımadığım birini neden hatırlayayım ki?

Bu görüntünün sonunda yorgun düşmesi, gözden kaybolması ve unutulması için, tüm bu gerçekleri kendi kendime tekrarlayıp duruyordum. Böylece, başka görüntüler ortaya çıkmaya yeltendiklerinde, onları yakar gibi hareketler yaparak yok ediyordum. Kendi kendime şöyle diyordum: Bunlar beni ilgilendirmiyor, yanlış haneye ve kişiye gelmişler. Çok basit, onları tanımıyorum ve tanımak zorunda da değilim. Başıma musallat olacak kadar, saplantı yaratacak kadar ısrar ettiklerinde, gözümün önünde yıldızlar uçuşana dek kafamı duvara vuruyordum. Canımı acıtarak, unutuyordum. Alnımdaki darbelerin beni tedirgin eden, duvarın öteki tarafına, saklı mezarımızın öteki tarafına çekmeye çalışan bu görüntüleri kırıcı bir özelliği vardı.

Vura vura başım şişmişti, ama bir yandan da içi hafiflemişti, onca anı neredeyse boşalmıştı.

Hücrem bir mezardı. Bedenleri yavaş yavaş yutan bir uçurumdu. Her şeyi düşünmüşlerdi. İlk aylar bizi neden Kenitra'da bulunan normal bir hapishaneye koyduklarını şimdi daha iyi anlıyordum. Normal, yani insanın cezasını çektikten sonra günün birinde çıkabileceği bir hapishane. Yüksekteki bir pencereden, insanın gökyüzünü görebileceği hücreler. Tutukluların görüştükleri, konuştukları, hatta projeler yaptıkları bir gezinti avlusu olan bir hapishane. Kenitra Hapishanesi, yönetiminin katılığı, nöbetçilerin sertliğiyle tanınır. Oraya politikacıları kapatırlardı. Tazmamart'ı tanıdıktan sonra, tüm söylenenlere karşın Kenitra, bana neredeyse insancıl bir hapishane gibi görünmeye başlamıştı. Bir

miktar gün ışığı ve bir nebze umut vardı.

On yıl. Mahkûm olduğumuz ceza buydu. Bizler beyin takımından değildik, sadece emirleri uygulayan düşük rütbeli subaylardık. Ama çukur bir ölüm makinesine dönüşünceye, mühendisler ve doktorlar acıların sürmesi, ölümün olabildiğince geciktirilmesi için tüm olasılıkları inceleyinceye kadar, korkunç fakat normal bir hapishane olan Kenitra'da kaldık. Bir gece gözlerimizi bağlayıp bizi başka bir yere taşıdıklarında enselerimize birer kurşun sıkılmasını bekliyorduk. Hayır. Armağan yok. Ölüm için söz sözdü, o kesin, ama hemen değil. Bize çektirilen tüm bedensel acılara ve tüm zihinsel gaddarlıklara dayanmamız, onları dakika dakika yaşamamız gerekiyordu. Ah! Ani bir ölüm, ne büyük kurtuluştu! Duran bir kalp! Patlayan bir damar! Yaygın bir iç kanama! Derin bir koma! Hemen ölmeyi arzulama raddesine gelmiştim. Tanrı'yı ve Kuran'ın intihar hakkında söylediklerini düşünüyordum: Her şey Tanrı'nın elindedir. Hayra dönüşebilecek bir kötülükten nefret etmemek gerekir. Kendini öldüren cehenneme gider ve kendini öldürdüğü biçimde sonsuza dek ölür. Kendini asan sonsuza dek asılı kalır. Kendini yakarak öldüren sonsuza dek alevler içinde yaşar. Kendini denize atan sonsuza dek boğulur...

1973 Ağustos ayının sıcak bir gecesiydi. Uyumakta zorluk çekiyordum. Kalbimin atışını duyuyordum. Bu beni rahatsız ediyordu. İçimde belirsiz bir korku vardı. Birkaç dua okudum ve kalbimin atışını duymamak için sol tarafıma yattım. Saat üçe doğru hücremin kapısı açıldı. Üç adam üzerime çullandılar, biri elime kelepçe taktı, bir başkası gözlerimi siyah biri bantla bağladı ve üçüncüsü saatimi ve üzerimde bulunan biraz parayı aldı. Beni koridora

itti, orada aynı işlemden geçmiş başkalarının haykırışlarını duydum. Bizi avluda topladılar. Kamyonların motorları çalışıyordu. Yoklama yaptılar. Adı ve numarası okunan öne çıkıyordu. Bir asker beni kamyona çıkan küçük merdivene doğru itti. Kimileri itiraz ediyordu. Onlara yanıt vermiyorlardı. Birkaç dakika sonra hepimiz üstü kapalı kamyonlarda, belirsiz bir yöne doğru yola çıkmıştık. Ölmek: Belki de zamanı gelmişti. Gözler bağlı, ellerin hareketi engellenmiş. Toplu imha görüntüsü. Herkes bunu düşünüyordu. Yanımdaki dua ediyor ve hatta ölümden önce söylenmesi gereken, kelime-i şahadet'i mırıldanıyordu: 'Allah'tan başka Tanrı yoktur ve Muhammed onun peygamberidir.' Bu cümleyi giderek daha hızlı okuyordu, sonunda hiçbir şey anlaşılmaz hale geldi. Sözcükler telaffuz edilmiyor, kekeleniyordu. Sebze sandıkları gibi sarsılıyorduk. Kamyon artık asfalt yoldan çıkmış gibiydi. Askerler güzergâhlarının bilinmesinden, niyetlerinin tahmin edilmesinden hoşlanmazlar. Yolculuk o kadar uzun sürmüştü ki, zamanı saymaktan vazgeçmiştim. Bir an için, araçların oldukları yerde döndükleri hissine kapıldım. Karanlığın içinde görüntüler bembeyazdı. Hızlanan bir tempoda birbirlerini izliyorlardı. Ekranımdan her şey art arda geçiyordu: Şirat'ın dayanılmaz ışığı, güneşte kuruyan kanlar, mahkemenin boğuculuğu, Kenitra Hapishanesi'ne geliş ve özellikle kimi zaman rüyalarımda karşıma çıkan, iki yıldır görmediğim annemin yüzü.

Elbette, ben de bilinmeze doğru uzanan bu yolculuğun sonunun ölüm olduğunu düşünüyordum. Tuhaf bir şey, ama bu beni korkutmuyordu. Nerede olduğumuzu öğrenmeye bile çalışmıyordum. Ordu, bir anda elli beş kişiden kurtulabilir, onları bir toplu

mezarda yok edebilir miydi? Kim yerinden kalkıp da hakkımızı savunacak ve adaleti sağlayacaktı? Olağanüstü bir durum yaşıyorduk. Her şey mümkündü. En iyisi spekülasyonları burada kesmekti. Kamyonlar dönüp durmaya devam ediyordu. Motorun sesine bakılırsa bir rampa çıkıyorduk, belki de bir dağdaydık. Hava sıcaktı. Nefes alınmıyordu. Boğuluyorduk. Kamyonu örten kalın tente havadan çok toz geçiriyordu. Susamıştım. Hepimiz susamıştık. Israrla su istediğimizden şoförün yanındaki teğmen haykırdı: "Çenenizi kapatın, yoksa hepinizin ağzını bantlarım!" Geceleyin sonunda hedefe vardık. Hava serindi, günün sıcaklığının ardından gelen bir serinlik. Anlayamadığımız sesler duyduk. Herhalde başka askerler nöbeti devralacaktı. Bizi iki gruba ayırdılar. A binasında birkaç küçük rütbeli subay olduğunu anladım. Ben, B binasına ayrılmıştım. Hâlâ gözlerimiz bantlı, ellerimiz bağlıydı. Ancak ertesi gün nöbetçiler gelip ellerimizi çözdüler ve gözlerimizdeki bantı çıkarttılar.

Ne yazık ki, gözümdeki bant çıkarıldığında, karanlıktan başka şey görmedim. Gözlerimin kör olduğunu sandım. Sonsuza dek karanlıkta kalacağımız bir zindandaydık.

6

Kendi kendime şöyle diyordum:

"İnançla korku bağdaşmaz. İntihar bir çözüm değil. Zor şartlara katlanmak, bir meydan okumadır. Direnme bir görevdir, bir zorunluluk değil. Onurunu korumak mutlak bir emirdir. Tam olarak: Bana kalan, bize kalan tek şey, onur. Herkes onurunun zedelenmemesi için elinden geleni yapıyor. İşte benim vazifem. Ayakta kalmak, bir insan olmak, asla bir paçavra, bir çaput, bir hata olmamak. Umutsuzluğa kapılanları, mücadeleden vazgeçenleri, yapılan işkencelere dayanamayıp direncini yitirerek ölüme boyun eğenleri asla suçlamıyorum. Asla kimseyi yargılamamayı öğrendim. Bunu yapmaya ne hakkım vardı ki? Sadece bir insandım, direnme arzusuna sahip bütün ötekilere benzeyen bir insan. O kadar. Ödün vermeyi kabul etmeyen kararlı ve acımasız bir irade. Nereden geliyor? Çok uzaklardan. Çocukluktan. Annemden, bizleri, kız ve erkek kardeşlerimi yetiştirmek için durmadan mücadele ettiğini gördüğüm annemden. Annemin hiç güvenmediği babam, bir ailesi olduğunu unutan ve tüm parasını

haftada bir ona ipek cellabeler diken terzilerde harcayarak gününü gün eden, bencil bir canavardı. Gömleklerini İngiltere'ye, terliklerini Fez kentine ısmarlardı. Parfümünü kimi zaman Suudi Arabistan'dan, kimi zaman da Paris'ten getirtirdi ve El Glavi Paşa'nın sarayında salınıp dururdu. Bu sırada annemin canı çıkardı, hiçbir şeyden mahrum olmayalım diye haftanın her günü çalışırdı. Sadece en temel ihtiyaçlarımızı giderebiliyorduk. Bir tek en küçüğümüz, 'minik pörsük'ün şımartılma hakkı vardı. Parlak zekâlı, kaprisleri bitip tükenmek bilmeyen küçük prensinin karşısında annem tüm sertliğini kaybediyordu. Her şeye hakkı vardı, örneğin on beşinci yaş günü için motosiklete ya da kahkahalar arasında anneme şöyle itiraflarda bulunmaya: 'Anne, erkekleri kadınlara tercih ediyorum; edebiyat hocamız Roger'ye âşığım!' Ah! Küçük prens! Ona hepimiz bayılıyorduk, belki de annemiz onu çok sevdiği için ve onu üzmek ya da bu çocuğun ona verdiği mutluluk ve neşeye gölge düşürmek istemediğimiz için. Onun güzelliğine ve olağanüstü canlılığına hayrandı. Babamı evden attığı gün hepimizi topladı ve bizi ikaz etti: 'Evimde aylaklar, tembel öğrenciler istemiyorum; artık hem anneniz hem de babanız benim!'"

Annemle evlendiğinde babam Marakeş'in merkez çarşısında kuyumcuydu. Bu dükkân ona, hiç çocuğu olmamış ve onu öz oğlu sayan dayısından miras kalmıştı. Tüm zamanını büyük Arap şairlerinin eserlerini okuyup ezberlemekle geçiriyordu. Yalnızca vitrinde sergilenen mücevherleri seyretmeye gelen güzel kadınlara kur yapmak için bu uğraşa ara veriyordu. Kadınları etkilemekten hoşlanması ve ticaretten anlamamasıyla ün yapmıştı. Zaten asıl ni-

yeti, Fez kentindeki El Karayin Üniversitesi'nde edebiyat dersleri vermekti. Ama babası El Glavi Paşa'nın maiyetine çağrılınca, o da babasıyla birlikte saraya gitti ve paşanın çocuklarına ve torunlarına Arapça dersleri vermeye başladı.

Tüm bunlar ellili yılların başında oluyordu. Paşa, Fransızların dostu ve işbirlikçisiydi. Büyük olasılıkla babam milliyetçi çevrelerde neler konuşulduğunun farkında değilmiş gibi davranıyordu, tıpkı kendi babasının politikaya karışmadığını söylediği gibi.

Pek az tanıdığım o baba, aslında bir şairdi, şairlerin dostuydu, şıklıktan ve görkemden, güçlü kişilerin dostluğundan ve onları güldürmenin zevkinden hoşlanan biriydi. Aile bağları zayıftı ve sayısı oldukça fazla olan çocuklarına karşı kendini hiç mi hiç sorumlu hissetmiyordu. Olağanüstü güçlü hafızası, kıvrak ve daima canlı mizah anlayışı ve geleneksel kültürü sayesinde –Ben Brahim'den binlerce dizeyi hatasız söyleyebilirdi– altmışlı yılların sonuna doğru Kral'ın önce soytarısı, sonra da dostu oldu. Kardeşlerimden biri haberi getirdiğinde, ben bir süredir ordudaydım: "Kral babamızdan hiç ayrılmıyor. Yakın dost olmuşlar! Bir süredir onu hiç görmüyoruz. Sürekli sarayda. Kral, seyahatlere giderken bile onu yanına alıyor."

Böylece Marakeş'in kılık kıyafet düşkünü, zarif çapkını, halk şiirinin canlı hafızası, annemi çok üzen, sadece kendi zevkini düşünen Medina Kuyumcusu, El Glavi Paşa'nın sarayının müdavimi, sokakta karşılaşsa çocuklarından birini tanımazlıktan gelebilecek olan, 'hoca' diye çağrılan o adam, neticede Kral'ın soytarısından başka şey değildi. Annemin gözünde o artık yaşamıyordu; sanki o ölmüş gibi

davranmaya karar vermişti. Ondan hiç söz etmiyordu. Bize gelince; en küçük çocuğunun okul derdinden çok terliklerinin rengini cellabesine uydurmaya kafa yoran o görünmez baba hakkında tek bir söz bile söylememiz yasaktı.

Kral'a hizmet etmek. Ayaklarının dibinde olmak. Emirlerine hazır beklemek. O uyumadan gözlerini kapatmamak. Ona masallar anlatmak, morali bozuk olduğunda onu güldürmek. Onun makamına en uygun sözleri bulmak. Kendine ait bir yaşamdan vazgeçmek. Sürekli onun suyuna gitmek. Ve her şeyden önce, mizah yeteneğini asla kaybetmemek.

Bu görevin gülünçlüğüne rağmen, Kral'ın yanında önemli bir rolü vardı. Kral'ın çevresindeki kimi insanlar isteklerini babama bildiriyor, dinlemeye hazır olduğu bir anda bunları efendilerine söylemesini rica ediyorlardı. Kral'ın nasıl bir ruh halinde olduğunu ona soruyorlardı. Babam da kocaman bir gülümsemeyle açıklama yapıyordu: Efendimiz bugün çok keyifli!

Bir soytarıydı ve bundan çok gurur duyuyor olmalıydı. Uzun bir meslek yaşamının zirvesiydi bu; başka bir rüyanın gerçekleşmesiydi: Babası El Glavi Paşa için neyse, o da Kral için oydu. Bu adamdan söz etmemin nedeni, 10 Temmuz 1971 günü onun oğlu olduğumu hatırlamış olmasıydı. O gün davetliler arasında bulunduğu Şirat Sarayı'ndaki doğum günü partisindeki üst düzey yetkililer, diplomatlar, iktidarın adamları, bir bölük genç subayın açtığı ateş altında sinekler gibi yere yapışacaklardı. Ben ateş etmedim. Şoktaydım. Çılgınlığa kapılmıştık, tiksinmiş ve ayaklanmıştık, kırgındık ve belki de ölüydük ve bunu bilmiyorduk. İşte anladığım buydu. Yazlık saraya girdiğim anda ölmüştüm. Ölmüş-

tüm ve buna pişman değildim. Çevremdeki her şey dönüp duruyordu: insanlar, masalar, silahlar, havuzun suyundaki kanlar, sabah yıldızları ve özellikle de bizi adım adım izleyen güneş.

Birkaç gün sonra, babam saldırganlar arasında benim de bulunduğumu anladığında, utancını ifade etmek için yüzünü tırmıkladı, Kral'ın önünde yere kapandı, ağlayarak ayaklarını öptü. Kral'ın eli onu yerden kaldırdığında, şu sözlerle beni evlatlıktan reddetti:

"Yirmi yedi yıl önce Tanrı bana bir erkek evlat verdi. Tanrı'dan onu geri almasını istiyorum. Onu yanına çağırsın ve cehenneme atsın. Rahman ve Rahim olan Allah adına, ruhum ve vicdanım rahat olarak, bu hayırsız evladı reddediyorum, onun yerin dibine batmasını, sonsuza dek unutulmasını diliyorum, ondan adımı geri alıyorum, farelerle kuduz köpeklerin yüreğini, gözlerini, ciğerini parçalamasını ve lime lime edip nisyan denizinin dibine atarak çirkef batağına gömmesini istiyorum. Tanrı şahidimdir, ve siz efendimiz, şahidimsiniz, tekrar tekrar söylüyorum: O benim evladım değil. Artık yaşamıyor. Hiç var olmadı. Efendimiz beni de büyük nisyan denizine atsın, çünkü ben de bu hayırsız tarafından lekelendim ve sizin hizmetkârınız, kulunuz olmaya artık layık değilim, beni kovun, tek bir söz söyleyin yeter; ondan sonra artık yüzünüze bakmaya cesaret edemeyen bu yüzü, artık kızarmayan bu yüzü, çizgilerini yitirmiş ve sadece utanç dolmuş bu yüzü bir daha görmezsiniz. Benim için bu hayırsız evlat ölmüştür. Onu yaşama geri döndürsünler ki, acı çeksin, krallığa, Tanrı'ya ve onun biçare hizmetkârına yapmaya yeltendiği ağza alınmaz hakareti ecel kapıyı çalana kadar ödesin. Onu reddediyorum, reddedi-

yorum, reddediyorum! Onu lanetliyorum, lanetliyorum, lanetliyorum! Tanrım, bağışlanmak için ne yapmalıyım? Ey Efendimiz, yardım istiyorum, Tanrı'ya ihanet etmiş, vatanı hançerlemiş ve sonsuz bir cüretle, akıl almaz bir çılgınlıkla, inananların komutanı olan, Peygamberimizin soyundan gelen sizin gökler kadar yüce, asil ve âlicenap hayatınıza kastetmiş olan adamı kurtarmak için değil, ey Efendimiz, yaşamaya devam edebilmek için, yere eğilmiş gözlerimden, kendi öz evladından gelen hakaret, utanç ve ihanetten çürümüş gözlerimden kurtulmak için yardım istiyorum. Ey önderim, ey hepimizin başbuğu, ey Efendimiz, kendimi kayıtsız şartsız size teslim ediyorum. Efendimiz kölesine ne uygun görüyorsa onu yapsın. Ona aitim. Ailem yok. Çocuğum yok. Efendimizin ayaklarına kapanıyorum!"

Kral bir emir mırıldandı ve babamı kayıtsız şartsız itaatin göstergesi olarak elleri önünde iki büklüm çökmüş bir halde bırakıp gözden kayboldu.

Kral'ın daha fazlasını dinleyecek durumda olduğunu sanmıyorum. Daha sonra öğrendiğime göre babamdan bundan böyle geceleri de ona eşlik etmesini ve uykusu gelene kadar ona Ben Brahim'in şiirlerini okumasını istemiş. Bu durum gece geç vakitlere kadar, saat dörde-beşe kadar sürüyormuş. Babam efendisinin gecenin öteki yanına yavaş yavaş geçtiğinden emin olduktan sonra gürültü yapmadan yerinden kalkıyor, parmaklarının ucunda geri geri yürüyerek odadan çıkıyormuş.

Tüm bunları zindandan çıktıktan birkaç ay sonra öğrendim.

Şimdi, on sekiz yıldır kafamı kurcalayan ve delirme korkusundan ya da kimilerinin içine usulca si-

nen, onları yavaş yavaş ölüme sürükleyen o kahredici melankoliye kapılma korkusundan bir türlü dile getiremediğim soruyu kendi kendime soruyorum. Soru bugün artık beni korkutmuyor. Hatta onu yararsız, ama ilginç buluyorum: Diğer teğmenlerle Kral'ın yazlık sarayına ayak basarken kimi öldürmenin peşindeydim: Kral'ı mı, yoksa babamı mı?

7

Mezara dönüyoruz. Etraf zifiri karanlık. Tavandaki açıklık bile doğrudan bize bakmıyor. Hava giriyor, ama biz ışığı görmüyoruz.

Kerim 15 numaraydı. Toparlacık bir adamdı, El Hacib yöresindendi. O bölgeden pek çok asker, astsubay, hatta subay çıkmıştır. Ailesinde babadan oğula herkes askerdi. Onun fazla bir seçim hakkı yoktu. Kardeşlerinin tümü sıradan askerdiler. O ise, subay olmak istiyordu. El Hacib Kışlası'nda eğitimini yaparken hayal ettiği yer Ahermemu okuluydu.

Az konuşan biriydi, güldüğü daha da seyrek görülürdü, ama tek bir saplantısı vardı: zaman. Saati dakikası dakikasına söyleyebiliyordu, hem gündüz hem gece. Dolayısıyla bizim takvimimiz, saatimiz ve arkamızda ya da kafalarımızın üzerinde bıraktığımız yaşamımızla bağlantımız olmak için biçilmiş kaftandı. İçimizden biriyle bir tartışmaya daldığında zamanın akışını kaçırmaktan korkardı. Kimileri onu sınayarak eğleniyorlardı: 'Saat kaç?', özellikle de 'Hangi gün ve hangi aydayız?'

Sanki bir düğmeye basılmış gibi, konuşan saat

çalışmaya başlıyordu: "14 Mayıs 1975'teyiz, sabah, saat tam dokuzu otuz altı geçiyor."

Arkadaşlara onu gereksiz yere rahatsız etmemelerini teklif ettim: Saati günde bir kez söylesindi, karanlık delikte zihinsel olarak yönümüzü bulmamız ve zamana hâkim olduğumuz duygusunu korumamız için.

Böylelikle Kerim kendisini sürekli meşgul eden bir uğraş bulmuş oldu. Bizim için o, Zaman'dı ve dakikalara, sonra saatlere, sonra günlere bölünmüş bir hayaletin peşinden körlemesine koşmanın yarattığı sıkıntı yoktu... O sakin ve huzurluydu. Geçen zamanın bekçisi olmak ona gruba dahil olmadığı duygusu veriyordu. Ne bir kibir ne de küstahlığı vardı. Karanlıklar içinde yerini bulmuştu. Saygısı ve dakikliği bizi etkiliyordu. Durum hakkında hiçbir yorum yapmıyordu. Takvim ve saat olmuştu, dünyada hiçbir şey onu bu görevden alamazdı. Bu şekilde yaşamı sürdürebiliyordu: bize yasaklanan zamanın akışını izleyerek oradan uzaklaşarak. Tuhaf olan şey, zamanın kölesi olmak onu özgürleştirmişti. Hedef alanının dışındaydı, tümüyle kendi kabuğuna çekilmiş, onu işinden alıkoyacak, hesaplarında ipin ucunu kaçırmasına neden olacak her şeyden kendini arındırmıştı. Disiplinli ve sistemli olmak zorundaydı. Bu onun görevi, can yeleğiydi.

Bana gelince; korunma içgüdüsünün yaşamı sürdürmeme yetmeyeceğini çarçabuk anladım. Hayvanlarla müşterek sahip olduğumuz bu içgüdü de zedelenmişti. Bu delikte nasıl ayakta kalınırdı? Bu kırılmış, biçimsizleşmiş bedeni ışığa kadar sürüklemek neye yarardı? İçgüdümüzün geleceği görmesini engellemek amacıyla oluşturulmuş koşullarla karşı karşıyaydık. Zamanın anlamının yalnızca

insanların ve nesnelerin hareketinde olduğunu anladım. Oysa biz maddi nesnelerin hareketsizliğine, sonsuzluğuna mahkûm edilmiştik. Hareketsiz bir ânın içindeydik. Eğer biri kazayla arkaya bakacak ya da geleceğe atılacak olursa, ölümünü hızlandırıyordu. An, sadece kendi akışına yer bırakıyordu. Değişmez anla yetinmek ve bunu düşünmemek. Bunu anlamış olmak, kuşkusuz hayatımı kurtarmıştı.

Bir süpürgenin bu kadar yararlı olabileceği, hiç aklıma gelmezdi. Gardiyanlar bizim çerçöpümüzü süpürmek için çukura girmeyi reddediyorlardı. Sırayla temizlik yapmak bize düştü. Gardiyanlar hücrelerden birinin kapısını açıp gidiyorlardı. Bizim mikroplarımızın üzerlerine bulaşmasını istemediklerini söylüyorlardı. Hepimiz kirliydik, sakalımız uzamıştı ve her şey tüm hastalıklara açık bir pislik içindeydi. Yirmi numara Lhusin, yerleri süpürürken bir çığlık attı, neredeyse bir sevinç çığlığıydı bu. Hücreme geldi ve bana şöyle dedi:

"Biliyor musun, süpürgenin sapı demirden!"

"Ne olmuş? Bu yüzden mi bağırdın?"

"Ama bu metal! Onu çıkartabilirsem, bir bıçak, sonra bir tıraş bıçağı yapabiliriz..."

Böylece Lhusin ve ben on gün boyunca sırayla demir parçasını işledik. Onu yassılttık, sonra sert bir taşla biledik. Bıçağın ucu incelip keskinleşince, sırayla saçlarımızı kesmeye karar verdik, kimileri de sakallarını kesti. Bu arada Abdullah, 19 numara, başka bir süpürgenin sapını eline geçirmişti. 'Susuz tıraş edilmek' deyişini biliyordum, sert bir ceza yiyen biri için kullanılırdı. Benim durumumda mecazi anlam yoktu: Sabun olmadan azıcık su ile tıraş oldum. Sakallarım sıktı. Tutam tutam kestim. Tabii ki

ayna yoktu. Ayna olsa bile ışık yoktu. Kör gibi tıraş olmuştum. Kör olmuştum. Zaten bunun aksini kendime nasıl kanıtlayabilirdim ki? Görmeden görüyordum. Görmekten çok hayal kuruyordum.

Bıçak elden ele dolaştı. Saç kesme operasyonu tam bir ay sürdü. Öteki bıçakla, aramızda en becerikli olan Lhusin beş iğne imal etti. İğneyi sivriltmek için saatlerce uğraşıyordu, sonunda onu alabildiğine inceltti, o kadar ki, öteki tıraş bıçağını kullanarak bir tarafında bir uç oluşturdu, hatta içinden iplik geçecek bir delik bile delmeyi başardı.

Üşüyorduk ve hiçbir yedek giysimiz yoktu. Tutuklama günü ince giyinmiştik. Aylardan temmuzdu ve üzerimizde yazlık kıyafetler vardı.

Ölenlerin gömlek ve pantolonlarını saklamayı akıl etmiştik. Artık bir iğnemiz olduğuna göre, yırtık kısımları yeniden dikebilir, hatta en zayıflar için iki ya da üç yelek imal edebilirdik.

Soğuk ürkütücü bir düşmandı. Saldırısının şiddetiyle ya üzerimize titreme geliyordu ya da ishal oluyorduk. Bu açıklanamayan bir şey. İlke olarak insan soğuktan değil korkudan ishal olur. O acı soğuk geldiğinde ellerimiz kaskatı kesiliyor, eklemler de donuyordu. Ellerimizi ovuşturamıyorduk bile, hatta yüzümüze bile götüremiyorduk. Birer ceset gibi katılaşıyorduk. Ayağa kalkmak gerekiyordu; ben, omuzlarım ve başım eğik, ayağa kalkıyordum. Bazen iki büklüm kalıyordum ve hücrede çaprazlama yürüyordum. Acı soğuk düşünmemi engelliyordu. Dost sesler duymama neden oluyordu. Tıpkı çölde kaybolmuş bir adamın serap görmesi gibi. Çok acı soğuk her şeyi karman çorman ediyordu. Vücutta delik açan elektrikli bir matkaptı sanki. Kan deve-

ran etmiyordu. Damarların içinde donmuştu. Gözleri asla kapatmamak, asla uyumamak gerekiyordu. Kendilerini uykunun rehavetine kaptırma zayıflığı gösterenler birkaç gün içinde öldüler. Kan artık damarlarda dolaşmıyordu. Donmuştu. Beyin de, yürek de buzlanmıştı. Uyanık kalmak, ayakları oynatmak, hoplayıp zıplamak, konuşmak, kendi kendine konuşmak, acı soğukla işte böyle mücadele ediliyordu. Vücudundaki morarmayı düşünmeyerek, onu inkâr ederek, reddederek.

Bir akşam vakti aramıza katılan Sahralı Baba, donarak öldü. İki kişiydiler, uzun boylu ve zayıf. Diğerinin adı Cema'ydı. Konuşmuyordu. Bitkin bir halde gelmişlerdi, kuşkusuz işkence görmüşlerdi. Zorlukla yürüyorlardı. Bir gardiyan ikisini birer hücreye attı ve şöyle bağırdı:

"Orospu çocukları, size refakatçi getirdim, bunlar sizden daha da büyük orospu çocukları, çünkü sizden daha hainler. Sahra'nın Fas'a ait olmadığını söylüyorlar."

Bu Sahra hikâyesini duymamıştık. Her şey bizden gizleniyordu, pek ender de olsa birtakım ufak tefek bilgiler edinmemiz, nöbetçilerin bize cephedeki arkadaşlarından söz etmeleri sayesinde oluyordu. Yeşil Yürüyüş sırasında biz yerin altındaydık. Zaman zaman gardiyanlardan biri bizi tehdit ediyordu:

"Aslında işe yarayabilirdiniz: O serseri hainlerin, Sahra'mızı elimizden almak için, Cezayir'in tuttuğu o paralı askerlerin mayın döktüğü yolda öncü gidebilirdiniz. En azından orada mayına basıp havaya uçan kahraman askerlerimizden biri değil, sizlerden biri, vatan hainlerinden biri olurdu."

Baba'nın ölümü bizi birkaç gün meşgul etti.

Gardiyanlar onun uyuduğunu sandılar. Hücre komşusu onlara Baba'nın nefes alışını duymadığını söyledi. Silahlarının ucuyla onu uyandırmaya çalıştılar. Kıpırdamıyordu. Basbayağı ölmüştü. Gardiyanlardan biri yine de şöyle dedi: "Tanrı'ya aitiz ve O'na döneceğiz." Yüksek sesle Kuran okumaya başladık. Bu ölüm teranesine dayanamayan gardiyanlar yanımızdan ayrıldılar. Gökyüzü koyu gri renkteydi. Yağmur yağıyordu. Cenaze töreni baştan savma yapıldı. Dışarıda hava içerideki kadar soğuk değildi.

Baba üzerinde mavi bir tunikle gelmişti. Tunik bol ve uzundu. Bu, çöl insanlarının geleneksel kıyafetiydi. Tuniği ele geçirdik, daha doğrusu gardiyanların elinden kopara kopara aldık. Bu kumaşla, Lhusin'le ben kendimize üç pantolon, beş gömlek ve dört don diktik. Ölümünün kalanların yararına olduğunu düşünmemek mümkün mü? Onu selametlemiş ve ruhunun huzura ermesi için uzun uzun dua etmiştik. Fas'ın en güneyinden gelip bizim aramızda ölmüştü. Cema'nın sert ve ifadesiz bir yüzü vardı. Nerede bulunduğunu, bu çukurun hepimizin ortak mezarı olduğunu anlayınca çok kuvvetli ve uzun bir çığlık kopardı. Sonra kendi kabilesinin ezgilerini söylemeye koyuldu, daha sonra birkaç gün ve birkaç gece süren derin bir sessizliğe daldı. Uyumuyordu. Uzun boyundan rahatsız, iki büklüm yatıyor ve ara sıra anlaşılmaz cümleler mırıldanıyordu.

Kerim'in ayı, günü ve saati söylediğini duyunca sakinleşti. Birden, bizimle konuşmaya başladı:

"Geçen gün bağırdım, çünkü gece mi gündüz mü anlayamıyordum. Deli olmak işten değil. Şimdi, ne olup bittiğini biliyorum. Kardeşlerim, kulaklarınızı tırmalamış olan o çığlık için beni bağışlayın. Çıldırmış gibiydim. Sersemce yakalandık. Bir tuzaktı.

Bir ihanetti. Dünyada en çok sevdiğim kişinin, Baba'nın ölümünden sonra her şey bana vız gelir. Devrime inandım. Tüm Fas halkını peşimizden sürükleyeceğimizi bile düşünüyorduk. Ama yanıldık, Cezayirlilere, Kübalılara alet olduk... Ben Marakeş'te doğdum. Sizin gibiyim. Gelip beni aldıklarında, coşku içindeydim. Bana şöyle dediler: 'Devrim her zaman güneyden gelir.' O zaman güneye gittim, adımı değiştirdim ve Sahra ordusunda mücahit oldum."

Uyumamak için konuşuyordu. Biz de onu dinliyorduk. Ben, başka şey düşünüyordum. Mavi tuniğinden bir parça elde etmeyi düşlüyordum. Her şeyi başkalarına vermiştim ve testislerim üşüyordu. Onları ellerimle ısıtmaya çalışıyordum, ama eklemlerim hareket yeteneğini neredeyse tümden kaybetmişti, ellerim cinsel organlarımı uzun süre tutamıyordu. En azından biraz kumaşla bir tür pansuman yapıp onları sarabilirdim. Bunu ondan istemek için hikâyesini bitirmesini bekliyorum: Karanlıkların sessizliği içinde, yırtılan bir kumaş sesini duyunca, sevinçten zıpladım, başımı tavana vurdum. Bana şöyle dedi:

"Top yapıp sana atıyorum."

Korku filmlerindeki gibi kumaştan top hücremin içine değil, tam önüne düştü. Onu almak için ne yapmalıydım? Hangi araçla alabilirdim? Gardiyanlar onu görürlerse, vermezlerdi. Lhusin, süpürgenin yanında olduğunu hatırlattı ve onu ve hücreden hücreye geçirerek bana ulaştırdı. Sonra kumaşı arama faslı başladı. Körlerin elinde kör bir süpürge! Yüzüstü yere yatmış, kumaş parçasını bulup dokunması umuduyla süpürgenin sapını yavaşça dışarı çıkartmıştım. En azından bir saat sonra operasyon

başarıyla sonuçlandı ve Amerikan ordusuna karşı zafer kazanan Kızılderililerin haykırışına benzeyen Sahra çığlığını ben attım.

O gece uyumadım. Beni biraz olsun soğuktan koruyan kumaş parçasına sarıldım. Ertesi gün işe koyuldum ve acı soğuğa karşı korunmak için ihtiyacım olan şeyi imal ettim.

8

Günlük yaşamda bir kahve kötüyse, genelde şöyle denir: 'Çorap suyu gibi.' İlk hapsedildiğimizde ben de bu deyişi kullanıyordum. Doğru değildi. Çorap suyunun kötü de olsa bir tadı, kokusu vardır, ama içilebilir ve tekrar istenebilir. Sabahları bize verdikleri, ılık suyun içinde, nişastalı bir sebzenin yanık tozuydu. Ne olduğunu saptamak imkânsızdı. Belki bezelye, belki barbunya fasulyesiydi. Ne kahveydi ne de çay. Soru yanıtsız kalıyordu, insanı kusturmak için verilen bir madde mideye akıyordu. Bir tür lavman mıydı bu? Kumandanın idrarıyla karıştırılmış deve sidiği miydi? Onu yutuyorduk ve ne olduğunu da pek düşünmüyorduk.

Ekmek. Evet, lahana gibi beyaz ekmek yemeye de hakkımız vardı. Açlıktan ölmemek için minimum garanti kalori. İhtiyacımız olan kaloriyi hesaplayan, klasik topuzlu, parlak kırmızı rujlu sekreterine raporu daktilo ettiren ve onu isteyen subaya alıp götüren bir doktor hayal ediyordum sürekli. Ekmek otomobil tekerleği biçimindeydi. Sert. Kalın. Tatsız. Bu ekmek beceriyle fırlatılırsa adam öldüre-

bilirdi. Betondu, ekmek dedikleri. Kesmiyorduk, kırıyorduk. Çiğnemiyorduk, dişliyorduk. Çoğumuzun dişleri kötü olduğundan, ekmeği yemek apayrı bir iş haline geliyordu. Kimileri sabah verdikleri sıvıyı saklıyor, paylarına düşen ekmeği ona batırıyordu. Başkaları ekmeği küçük parçalar halinde kırıyor ve günlük lapayı üstüne döküyordu.

Lapa. Ah lapalar, benim hüznüm, dostlarım, ziyaretçilerim, zoraki alışkanlıklarım, dayanma gücüm, gizli öfkem, yıpranmış, yanmış, fırlatılıp atılmış aşkım, kalori payım, saplantısal deliliğim! Yediğim ve zevke benzeyen bir şeyle birlikte mideme gönderdiğim o lapalar.

Sabah akşam lapa. Sanki bir doktor talimat vermiş gibi. Sakın değişiklik olmasın. Çeşit yok. Vücudun ölünceye kadar aynı lapayı almaya alışması gerekli. Bayat ekmek ve sade suya lapa, yağsız tuzsuz. Haftada bir lapayı deve yağında pişiriyorlardı. Leş gibi kokuyordu. Burnumu kapatarak yiyordum. Suda pişmiş lapayı tercih ediyordum – bu sözcüğün, içinde bulunduğum delikte hâlâ bir anlamı kalmışsa.

Hepimiz aynı gıdayı alıyorduk: ölüm kapıyı çalana kadar önümüze konan nişastalı lapayı.

Böylece on sekiz yıl boyunca, daha kesin olarak altı bin altmış üç gün, sadece nişastalı lapa ve bayat ekmekle beslendim. Asla et yoktu. Asla balık yoktu. Beslenme uygun sözcük değil. Canlı kalmak. Kısa sürede sigarayı unuttum. 4 numaralı Larbi'nin delirmesine neden olan o korkunç eksikliği de hissetmedim. Çığlıklar atıyordu, tek gömleğini yırtıyordu, gardiyanları çağırıyordu, bir sigara karşılığında olmayacak şeyler vaat ediyordu onlara. Şöyle diyordu:

"Bana sigara vermesen bile, gel yanımda iç, de-

li gibi özlediğim o dumanı bırak içime çekeyim. Ne istersen al... Biliyorum, hiçbir şeyim yok... Belki kıçımı istersin... Sana veririm, kemikten başka bir şey yok, ne olur tek bir nefes, sonra canımı al, kıçıma bir kurşun sık, ölümsüz tiryakilerin cehennemine füze gibi giderim. Gel, düşman olduğumuzu unut, aynı türdeniz, bir sigara karşılığında evime gidebilirsin, sana para ve giyecek verirler..."

Biçare Larbi açlık grevi yaptı ve kendini ölüme sürükledi. Bir ay boyunca hafif hafif inlediğini duyduk:

"Ölmek istiyorum; neden ölüm böyle gecikiyor? Kim onu tutuyor, kim aşağıya inmesini ve hücremin kapısından içeri süzülmesini engelliyor? Mutlaka o bıyıklı, o insanlık dışı gardiyan. Ölümün yolunu o kesiyor. İnsanın istediği vakit ölmesi ne kadar da zormuş! Ölüm benim çektiklerime hiç aldırmıyor. Ama bırakın gelsin, onu nazikçe buyur edin! Bu sefer, almaya geldiği kişi benim. Beni kurtaracak. Hey, ötekiler, gelirken onu kendiniz kapmayın. Onu görüyorum, nihayet çağrıma cevap verdi. Elveda askerler, elveda devrimciler, elveda arkadaşlar! Ben gidiyorum, bu kesin, gidiyorum ve orada hiç bitmeyecek bir sigara içeceğim..."

Ölüm onun üzerine atladı. Larbi'yi, kendisini gördüğünü sandığı o geceden ancak bir hafta sonra alıp götürdü. Larbi cesur biriydi, öteden beri kuşkular içindeydi, yardımseverdi ve biraz aklı kıttı. Ahermemu'da sınıfın sonuncularındandı. Darbeden biraz önce, neredeyse okuldan atılıp El Hacib'e gönderilecek, orada astsubay olacaktı. Bu, gün meselesiydi. Olup bitenleri takip edemiyordu. Dosyası unutulmuştu ve yola çıkıldığı gün, nereye ne yapmaya gidildiğini bilmeden, o da diğerleriyle birlikte kamyo-

na bindi. Sigarayı içerken sanki onu çiğniyormuş gibiydi. Kuşkusuz tek zevki oydu. Öylesine zayıflamıştı ki, insana benzer bir hali kalmamıştı. Gözleri yuvalarından fırlamıştı ve kan içindeydi. Dudaklarının kenarında köpükler oluşmuştu. O kemikli yüzde tüm dünyanın sıkıntısı ve öfkesi okunabilirdi. Üstad Gharbi, onu gömerlerken Kuran okuyordu. Işık korkunçtu, yani harikaydı, muhteşemdi, demek istiyorum. Mevsim ilkbahardı. Gözlerimi ve ciğerlerimi o ışıkla doldurdum. Herkes aynı şeyi yaptı. Gharbi, bir an sustu, gözlerini kapadı, uzun uzun nefes aldı, sonra havayı yutacakmış gibi ağzını açtı. Gardiyanlar cenaze töreninden biraz faydalanmamıza izin verdiler. Larbi'ye teşekkür ettik, dedik ki: "Elveda, yakında görüşmek üzere! Orada tekrar görüşeceğiz, Tanrı'nın önünde baş eğeceğiz, affına sığınacağız, O'na aitiz ve O'na dönüyoruz." Bu konuda, hiçbir kuşkum yoktu. Ne Kral'a ne de yeraltı mezarının kumandanına ne de tepeden tırnağa silahlı nöbetçilere aittim. Sadece Tanrı'ya aittim. Bir tek O ruhumu teslim alacak ve beni yargılayacaktı. Askerlerin gaddarlığı artık beni ilgilendirmiyordu. Giderek Tanrı'ya daha çok inanıyordum, Yüce Allah'a, Rahman ve Rahim olan Allah'a, en Büyük, en Bağışlayıcı olana, Yerleri ve Gökleri en iyi Bilene. Yüreklerde ne olduğunu ve ruhların nereye gittiğini Bilene.

O ışık, o nisan günü, onun merhametinin bir işaretiydi. Daha sonra sakinleşmiş, huzur bulmuştum ve deliğime dönmeye hazırdım.

Larbi'nin hücresini temizlemeye gönüllü oldum. Dışkı ve kusmuk kokularına dayanmak için, ışığı ve ilkbaharı düşünüyordum. Nefesimi tutmama bile gerek yoktu. Aynı anda hem orada hem de

başka yerdeydim. Çok keyifliymişim gibi şarkı mırıldanıyordum. Anılar konusunda yaptığım gibi, üzüntüden ve öfkeden de kurtulmaya kararlıydım.

Nişastalı lapalara bulanmış, küflenmiş ekmek kabuklarıyla dolu zemini yıkıyordum. Havada kusmuk ve küf kokusu vardı. Kokunun da bir rengi olmalıydı. Onu kızıl hareli, yeşilimsi olarak gözümün önüne getiriyordum. Belki de her şey siyahtı ve ben grilik ve pislikten başka bir şeyin olmadığı yeri inatla renklendirmeye çalışıyordum.

Bu hareketlilik bana iyi geldi. Hücreme döndüğümde, elimi yüzümü toparladım ve çok hafif bir rahatlama hissettim. Sanki ekşimiş yiyecek kokusu duymamak başlı başına bir konformuş gibi.

9

Ölenlerin çoğu açlıktan değil, nefretten öldüler.

Kin duymak, insanı zayıflatıyor. İnsanın içini kemiriyor ve bağışıklık sistemini çökertiyor. İçinizde kin taşımaya başlayınca eninde sonunda o sizi tüketiyor. Bu kadar basit bir şeyi anlamam için o deneyim gerekti. Ahermemu okulundaki bir öğretmen aklıma geldi, gaddardı, kötüydü ve hüzünlüydü. Gözleri sarıydı. Bu, kinin rengidir. Bir gün derse gelmedi. Uzun bir süre hastanede kalacağını öğrendik. Sonra ne oldu bilmiyorum, ama kızına tecavüz ettiği dağlı bir kadının ona büyü yaptığı söyleniyordu.

Tüm bize çektirilenlerden sonra kin duymamak için ne yapmalı? Yüzü olmayan bu işkencecilerden daha büyük, daha soylu olmak için ne yapmalı? İntikam ve yıkım duygularının ötesine geçmek için ne yapmalı?

İlk ölenlerin kimilerinin içlerinde kin taşıdıklarını gözlemledikten sonra, kinin ilk kurbanları olduklarını anladım. Bu düşüncenin doğruluğuna beni inandıran, Rüşdi oldu, 22 numara, tatlı ve ağırbaşlı, zeki ve nazik bir insan. İçimden onun yanlış

meslek seçtiğini düşünüyordum. Orduda ne işi vardı? Fez şehrinin ileri gelenlerinden olan, ordudan nefret eden zenginlerden oluşan bir ailedendi. Sanıyorum sadece köylü ya da dağlıların çocuklarının asker olması gerektiğini düşünürlerdi. Kendi çocukları yüksek eğitim alıp devletin uşakları ya da büyük işadamları olmalıydılar. Rüşdi bu kesimden geliyordu ve bunun kendisine hatırlatılmasından hoşlanmazdı. Ailesine karşı çıkmak, kökenlerini unutmak, inkâr etmek, biraz aristokrat nitelikli olan eğitiminden kopmak, başka çevrelere karışmak için orduya katılmıştı. Aramızda dostluk ve suç ortaklığı vardı. Sanıyorum ki, yalnızca Rüşdi ve ben kumandan A.'nın darbe hazırladığını seziyorduk. Kamyonlara binmemiz emredildiğinde birbirimize baktık. Gözlerimiz parlıyordu. Bunlar belki gözyaşlarıydı ya da meçhul bir maceranın hararetiydi. Kumandan ve en güvendiği adam olan yardımcısı Atta'nın baş başa verip uzun bir konuşma yaptıklarını fark ettik. Tüm yol boyunca ağır bir sessizlik hüküm sürdü. Rüşdi sigara üstüne sigara içiyordu. Başı eğikti. Sanırım, ağlıyordu.

Rüşdi büyük bir şok, büyük bir travma geçirdi. Sarayı istila ettiğimiz sırada, bana teslim olacağını söyledi. Titriyordu. Yere düştü, silahının üzerine iki büklüm eğilmişti, omzuna bir kurşun yedi ve kendinden geçti. Kenitra'da tekrar buluştuğumuzda, neden burada olduğunu bilmediğini söyledi. Dediğine göre hiçbir şey yapmamıştı ve korkunç bir hata, bir haksızlıktı bu. Onu mantığa davet etmekten vazgeçtim. Sadece intikam ve katliamdan söz ediyordu. Çaresiz bir hastalık gibi ona kin bulaşmıştı. Herkesi öldürmek istiyordu, nöbetçileri, yargıcı, avukatları,

kraliyet ailesini, onun tutuklanmasında parmağı olan herkesi. Tazmamart'a nakledilmemizden kısa süre sonra aklını yitirdi. Ne söylediğini bilmiyordu, ama kin hâlâ onun için bir saplantıydı. Onun içini oyuyor, kemiriyor, kendine yabancılaştırıyordu. O dönem kimse ölmedi, dolayısıyla birbirimizi göremiyorduk. Sık sık ona sesleniyordum. Karşılık gelmiyordu. Çığlıklar, yaralı hayvan haykırışları. O da ölümü çabuklaştırmak istiyordu. Ama ölüm, gardiyanlarımızın suç ortağı olduğundan, pek acele etmiyordu.

Bir gün, gardiyanlardan birinden onu görmemize izin vermesini istedim, sadece bir an. Delikten çıkmak söz konusu değildi, sadece onu ziyaret etmek ve gardiyanın fenerini ödünç almak istiyorduk. Ret cevabı kamçı gibi geldi, yanında tehditler ve hakaretlerle birlikte. O zaman grev yaptık.

Suskunluk grevi. Çukurda mutlak bir sessizlik vardı. Ne tek bir kelime. Ne tek bir hareket. Nefesimizi kontrol ediyorduk. Ağır ve alışılmadık birkaç dakikalık derin sessizlikler gardiyanları çileden çıkarıyordu. Bas bas bağırıyorlar, silahlarının dipçiğiyle kapılara vuruyorlardı. Biz ölü gibi duruyorduk. Sessizlik ve karanlık cinlerin ortaya çıkması için uygun zemin yaratıyordu. Çok geçmeden bu da gerçekleşti. Gardiyanlardan biri haykırdı:

"Buradan gidelim! Kaçalım! Burasını cinler basmış. Yemin ederim ki, parlak gözlü bir cin gördüm. Bu salakları cinlerle baş başa bırakalım, zaten aynı soydanlar, hepsi aynı cins. Çabuk olun, gidelim."

Korkudan ödleri patlayıp çekip gittiler, biz de, zevkten kahkahalar atarak cinler gibi güldük.

Rüşdi'yi ölümünden önce göremedik. Ölüm tespiti yapmaya gelen gardiyan korkmuştu. Ölünün

yüzü aydınlanınca, geri sıçradı, dehşet dolu bir çığlık atıp el fenerini unutarak gitti. Meşhur süpürgenin sapını kullanarak lambayı hücrelerden birine doğru iteledik. Ama kapının altından geçmiyordu. Başka bir gardiyan düzeni sağlamak için gelince, hiç yorumda bulunmadan, beni ve Lhusin'i ölünün hazırlanması için seçti ve cesedin geceleyin gömülmesini ayarladı. Üst rütbeli biri olmalıydı. Adı M'Fadel'di. Hepimiz ölünün etrafında toplandığımızda sözü aldı: "Bir dahaki grevde içeri akrepleri salacağım. O zaman göreceğiz, gerçek cin kimmiş bakalım, siz mi, ben mi? Hadi, şu pisliği çukura tıkın."

Karşılık olarak tek bir ağızdan Kuran'ın ilk suresi olan Fatiha'yı okuduk. Gardiyanlar bizi deliğin kapısına doğru hunharca iterken, M'Fadel de koca bir taşın üzerine işiyordu.

Bizim konuşan saatimizin ayarı bozulmuştu. Kerim bu gece cenazesinden etkilenmiş, özellikle de o üst rütbelinin tehditleri yüzünden sarsılmış olmalıydı. Zamanın akışını kaybetmişti. Onun hücresinde yakındığını duyuyorduk, haftanın günlerini ve saatlerini toparlamaya çalışıyordu. Ona sakinleşmesini önerdim ve her şeyin yerli yerine oturacağına dair güvence verdim. Kerim uykuya daldı ve ertesi gün, horozun sesini taklit ederek bizi uyandırdı:

"Saat beş, sabah namazı vakti geldi, ey din kardeşlerim, ey Müslümanlar, uyanın, namaz beklemez."

Bir süre sonra, şöyle dedi:

"Artık uyumayın, uyumayın, kardeşlerim, dikkat edin, mevsim yaz, tarih 3 Temmuz 1978, saat beşi otuz altı geçiyor, akreplerin vakti geldi. Dikkat edin, geldiler, onları hissediyorum, duyuyorum. Acı soğuklardan ve nemden sonra, işte artık mevsim

yaz, akreplerin yazı. Toparlanmalıyız. Makinem neredeyse bozuluyordu, çünkü kendimde bir yabancılık hissettim. Hayır, cinlerden değil. Hayır, bunlar katiller, insanı sokan ve zehirlerini bırakan küçük böcekler."

Akrepler hakkında rakip tanımaz olmuştum. Onları hiç incelemediğim halde, her şeyi biliyordum. Nasıl hareket ettiklerini, çıkardıkları sesi, hangi ısıda insanı soktuklarını, nerede saklandıklarını ve rakibi nasıl yendiklerini.

Tüm bunları sezgilerimle öğrendim. İçinde bulunduğumuz karanlıkta onları göremiyorduk. İlk kez o yaz ortaya çıktılar. Doğal bir biçimde değil. Rastlantıyla değil. Üst rütbeli onları çukura getirmişti. Bundan eminim. Başka türlü, beş yaz boyunca o böceklerle hiç karşılaşmamış olmamız nasıl açıklanabilir ki? Ama herif, böyle bir şeyi nasıl yapmıştı? Bir albayın ya da bir generalin kara kuvvetlerinden başka subaylarla toplanıp emirerine akrep toplamasını ve onları çukura salmasını söylediğini pek düşünemiyorum. Hayır, bu kişisel bir girişim olmalıydı. O üst rütbeli –başçavuş olabilirdi– intikam alıyordu, krallığa karşı aşkından değil ama onu buraya yaşayan ölülerin, daha doğrusu yavaş yavaş ölüme giden canlıların başında nöbet tutmaya yollamış olan kumandanlarına karşı nefretinden.

Kerim'in dediği gibi toparlanmamız gerekiyordu. Akşam lapasından sonra bir toplantı yaptık. Hepimiz hücrelerimizde, ayağa kalktık. Ben, uzun boyum yüzünden iki büklümdüm. Cesur Wakrin, 21 numara, bir hayli sıcak ve çorak bir bölge olan Tafraut'ta çocukken akreplerle oynarmış. Bize akrebin hain olduğunu ama pek zeki olmadığını söyledi; taşlara asılmayı sever, ama eğer düşerse, sokarmış.

Haklıydı. Akreplerin nerede hareket ettiğini saptamak için sessizlik, mutlak bir sessizlik gerekiyordu. Onların yürüdüğünü duyduğumuz sürece, başımızın üzerinde olduklarını biliyorduk ve eğer düşerlerse gürültüden ne tarafta olduklarını saptamalı ve oradan uzaklaşmalıydık. Bunun için de uyumamalıydık. Dostum Lhusin daldığı bir anda bir akrep tarafından sokuldu. Gardiyanları çağırdık, ancak sabah olunca geldiler, kahve dedikleri şeyi dağıttıklarında. Wakrin onlara zehri emmesine izin vermeleri için yalvardı. Ateş iyice yükselmişti. Biçare Lhusin sayıklıyordu. Emdiği zehri tükürürken Wakrin şöyle dedi:

"Ateş kırk sekiz saat sürecek. Bu kural. Kesinlikle uyumayın."

"Uykusuzluk bizi öldürür!" diye haykırdı bir ses.

"Delirmemiz yakındır!" dedi bir başkası.

"Bu akrep meselesi bir an önce ölmemiz için bir komplo," diye araya girdi, sağ komşum.

"Ama bu yetkililerin derdinde değil, onların amacı bizim usul usul ölmemiz," dedim.

"Yetkililerin ne düşündükleri umurumda değil! Hatta eminim ki, herkes bizi unuttu, bizi tutuklayanlar da, bizi çukura atanlar da. Şimdi esas mesele, bu katil hayvanları hücrelerimizden atmak için gardiyanları bize ışık vermeye zorlamak," dedi Üstad diye hitap ettikleri Gharbi, sakin bir sesle.

Işık, elbette! Ama tüm mekanizma karanlık esasına dayanıyordu, o dipsiz siyahlık, görünmezin korkusunu, bilinmezin korkusunu besleyen karanlıklar. Ölüm kol geziyordu. Şuracıktaydı. Ama nereden, nasıl ve hangi silahla vuracağını bilmememiz gere-

kiyordu. Görünmezin insafına kalmıştık ister istemez. Tüm bunlar, bir işkence, ince bir intikam biçimiydi.

Kaç sefer kendi kendime şöyle dedim: "Tamam, onun canına kastettik. Öldürmek için, davetliler arasında her yerde onu aradık. Kaybettik. Bizler, sadece birer askerdik, bu lanet olası işin sarhoşluğuna kapılmış, yetkisiz emir kullarıydık. Neden bizi hemen öldürmediler ki? Fransa gibi bir ülkede bile General de Gaulle'e silah çekeni kurşuna dizdiler. Normal. Neden bizi bir mahkemede yargılayarak on yıl hapis cezası verdikten sonra ağır ağır ölüme mahkûm ettiler ki? Neden generaller, yani darbeyi planlayanlar rütbeleri alındıktan sonra bir tabur asker tarafından öldürüldüler de, bizler, yani kadrolular, askeri okul öğrencilerinin eğitmenleri, o iğrenç sapık ve yavaş ölümün, sinirlerimizle oynayan, elimizde kalan üç-beş şeyden biri olan gururumuzla oynayan ölümün bitmez tükenmez kahrını çekmekteyiz? Tüm bunları evirip çevirip tekrar tekrar düşünmek neye yarar ki? Bizler bir hata etmiş, bir cinayet işlemiş kişilerin safındaydık, neden bizi yaşatıyorlardı ki? Neden bizi canlı canlı gömüyorlar, bize sadece hayatta kalmamız ve acı çekmemize yetecek kadar oksijen veriyorlardı ki?

"Bir gün gelecek nefreti unutacağım, nihayet özgür olacağım ve tüm çektiklerimi anlatacağım. Bunları kendim yazacağım ya da birine yazdıracağım, intikam almak için değil, sadece başkalarını bilgilendirmek, tarih dosyamıza bir belge koymak için. Şu an için, konuşmaya, uykuya dalmamak ve akreplere kolayca av olmaktan kaçınmak için kendi kendimle konuşmaya çalışıyorum. Konuşuyorum, zıplıyorum, kafamı hafifçe duvara vuruyorum, sanı-

rım akrebimin nereye sıkıştığını biliyorum. Yağmur fazla yağdığında suyun içeriye sızdığı çatlaktaki üçüncü ve dördüncü taşın arasında olmalı. Keskin kulağım bunu bana söyledi. Öteki tarafa yaslanıyorum. Bu bir bahis. Sezgilerime güvenirim. Akrep beni sokarsa, Wakrin gelip zehri emer. Buna alışık. Uyku bastırıyor. Nefesimi tutuyorum. Hiçbir şey kıpırdamıyor. Lanet olsun, artık direnmeyeceğim, iki büklüm bir halde kendimi uykuya bırakıyorum."

Sırtımda keskin bir acıyla uyandım. Bu akrep sokması değildi. Sırt ağrım yeniden başlamıştı. Romatizma mı? Disk kayması mı? Kas tutulması mı? Bunu nasıl öğrenmeli? Sürekli iki büklüm durmak muhtemelen omurgada deformasyona neden olmuştur. Ağrının kaynağını bulmak neye yarar? O acıyı yaşamak, ona dayanmak ve onu unutmaya çalışmak zorundaydık. Her birimizin bedeninin ya da beyninin bir kısmı kesin hasar görmüştü. Tüm hastalıklarımız, tüm ağrılarımız artmıştı. Doktor yok. Kural buydu. Böyle bir yerde doktorun yapacak bir şeyi yoktu. Bilindiği gibi doktorun görevi ölüme karşı mücadele etmek, onu geriye itmeye çalışmak, hatta onu başarısızlığa uğratmaktır. Burada tam tersi öngörülmüştü. Eğer hastalık geldiyse onun yerleşmesini, gelişmesini, tüm bedeni sarmasını, sağlıklı organlara da bulaşmasını sağlamalı, hastalık görevini yerine getirmeli ve vücuda acının tüm biçimlerini göstermeli. Hiçbir müdahaleye izin yoktu. Zaten karşımızda, Kenitra Cezaevi'nde olduğunun tersine, ne konuşacağımız ne de taleplerimizi ileteceğimiz kimse vardı.

Bir subay, bir kumandan vardı burada. Onu hiçbir zaman görmedik. Bir hayalet, bir gölge, orada bulunması gereken ama ortaya çıkmaya ihtiyacı ol-

mayan biriydi sanki. Belki de, bir dizi acımasız ve kesin emir yağdıran bir sesti. Kaydedilmiş bir ses, büyük olasılıkla bir tiyatro oyuncusunun sesi. Gardiyanlar, keyifli olduklarında, Kmandar'la konuşacaklarına söz veriyorlardı –ondan böyle söz ediyorlardı– ama taleplerimiz hep karşılıksız kalıyordu. Bundan da şöyle bir sonuç çıkıyordu: Kmandar diye biri yoktu. O sadece bir korkuluktu ve biz de o şuracıktaymış, deliğimizin gizli girişinin birkaç metre ötesindeymiş gibi davranıyorduk. Marakeş'te ya da Kazablanka'da bir bara yaslanarak, alkol ve pişmanlığın dürtüsüyle konuşmaya başlayıp Fas haritasında Reşidiye ve Rih arasında yer alan o küçücük Tazmamart Köyü'nün korkunç adını ağzından kaçırabilecek bir Kmandar'a, bu çok özel konumdaki tutuklular nasıl emanet edilirdi?

Görünmez subay Kmandar, korkunun kendisiydi. Gardiyanlar ondan sanki tüm yetkilere sahip, insanlık dışı, kırılmaz bükülmez bir demir parçasıymış gibi söz ediyorlardı. "Kmandar, demirdendir, *Hedid*'dir."

Uzun zaman sonra, çok uzun zaman sonra, Kmandar'la burun buruna geldiğimde, bu kişinin özel bir maddeden, bir tür bronz ya da oldukça dayanıklı bir metalden yontulduğunu anladım.

Başkalarına hizmet etmek için, en basitinden en korkuncuna her türlü görevi yerine getirmek için doğmuştu. Ne en küçük bir duygusallık. Ne de en küçük bir tereddüt. Emirleri alıyor ve çelik sertliğiyle uyguluyordu. Bizimle ilgilenmeden önce, birkaç zavallıyı boğazlamış, kimilerini canlı canlı gömmüş, yönetime karşı gelenlere bir uzman titizliğiyle işkence yapmıştı. Bir araba kazasında bir gözünü kaybetmişti. Bunun Tanrı'nın iradesiyle olduğunu söy-

lüyordu. O kadar.

Sekiz gardiyan içinde, ikisi özellikle kötüydü. Birinin adı Fantas'tı, zayıf ve uzun boylu, altın dişli bir adam; dakika başı tükürüyordu ve çok acımasızdı. Konuştuğu zaman, kullandığı sözcükler sadece kaba laflar ve küfürlerdi. Söylediklerine cevap vermek yerine, onu kudurganlığıyla baş başa bırakıyorduk. Daha sonra öğrendiğimize göre bize yeterince kötü davranmayan arkadaşları hakkında rapor veriyor, onları zayıflık göstermek ve hatta 'hain köpeklere' karşı sempati duymakla suçluyormuş.

Bir gün Fantas yok oldu. İki ay boyunca ne boğuk sesini ne de o okkalı tükürmesini duyduk. Geri döndüğünde onu tanımakta güçlük çektik. Tek tek her hücrenin kapısını açıp özür diledi. Elinde tuttuğu ve kendine doğru çevirdiği elektrik lambası sayesinde suratını görebildim. Hem ağlıyor, hem de tuhaf şeyler söylüyordu:

"Senden özür diliyorum, kötülük yaptım, sana hunharca davrandım. Yemeğinize tükürüyordum, içine kum atıyordum. Sizden nefret ediyordum, çünkü bana nefret etmeyi öğretmişlerdi. Sizin yavaş yavaş ve acı içinde ölmenizi istiyordum. Size yaptığım kötülükler yüzünden cehennemi hak ettim. Tanrı beni cezalandırdı. İki yetişkin oğlumu benden aldı, yepyeni bir arabanın içinde, bir anda öldüler. Tanrı'nın adaleti yerini buldu. Burada artık işim yok. Ben de gidip öleceğim. Benim için her şey bitti. Beni bağışlayın ki, rahat gideyim."

Fantas, birkaç ay sonra, açlık grevinden öldü.

Bir başka gardiyan, Hmiduş, o da çok kötüydü. Bir zamanlar bir yerden düşmüştü, topallıyordu. Arkadaşı Fantas'ın başına gelenleri görünce, korkuya kapıldı, o da özür dilemeye başladı! Öteki gardiyan-

lar yorum yapmıyorlardı. Bizimle olabildiğince az iletişim kuruyorlardı. Şefleri M'Fadel'den korkuyorlardı.

"Bu sabah hastayım, kendimi iyi hissetmiyorum, keyfim yok..." demek, anlamsızdı. O halde, bunu düşünmenin, söylemenin, kendi kendine tekrarlamanın ne yararı var? Hasta olmak, bizim olağan, değişmez durumumuzdu. Her geçen gün sağlığımızdan bir parça kaybetmeliydik, bütünüyle sönene kadar, en sona varana kadar. Maddi birikimimiz iki unsurdan oluşuyordu: bedenimiz ve beynimiz. Hemen karar verdim, aklımı ve bilincimi kaybetmemek için her çareye başvuracaktım. Onları korumaya başladım. Beden savunmasızdı, bir anlamda onlara aitti, ona istediklerini yapıyorlardı, dokunmadan işkenceye tabi tutuyorlar, bir ya da iki uzvunu kesiyorlardı, çünkü en basitinden bile olsa, herhangi bir şekilde bakıma hakkımız yoktu. Ama zihnim tehditlerden uzak olmalıydı, bu benim gerçek yaşantım, özgürlüğüm, sığınağım, kaçışımdı. Zihnimi canlı tutabilmem için antrenman, jimnastik gerekiyordu. Nasıl ki, beni uçuruma doğru sürükleyecek anıları kendimden uzaklaştırmak, hatta silmek için çaba harcamıştım, zihnimi çalıştırmak için de uyanık olmaya, kesinlikle korkunç derecede uyanık olmaya karar verdim. Başarı şansım yüzde birdi. Bu şansa güvenmiyordum. Kendi kendime şöyle diyordum: Bir mucize olur da yeniden doğarsam, kırk ya da elli yaşında bir bebek olurum. Ama buna bel bağlamıyordum. Delikten çıkacak ve Mekke'de Kâbe'nin kara taşına dokunacaktım. İşte bu kara taş, başlangıçtaki taş, Hz. İbrahim'in ayak izlerini taşıyan taş, belleği dünyanın belleğine kavuşan taş beni

kurtardı. Hâlâ buna inanıyorum. Neden bilmem, zihnim bu simgeye takılmıştı. Benim için nirengi noktası, gecenin öteki tarafına açılan pencere olmuştu. Onu açtığımda ışıl ışıl bir şey görüyordum.

Dikkatimi bir noktaya toplamam, soluk alma tempomu kontrol etmem, tek bir düşünceye, görüntüye, binlerce kilometre uzaktaki bir taşa zihinsel olarak yoğunlaşmam, bedenimi unutmamı sağlıyordu. Onu duyumsuyordum, ona dokunuyordum, ama yavaş yavaş ondan kopmayı başarıyordum. Dikkatimi yoğunlaştırmam sayesinde, bükülmüş belim, dışarı fırlamış kaburgalarım, iki sivilceyi andıran, karnıma çektiğim dizlerimle sakin sakin oturan kendimi inceliyordum ve artık deliğin üzerinde süzülen bir ruhtum. Her zaman bunu sağlayamıyordum. Zihnimi yoğunlaştırmam, mutlaka bu kopuşla sonuçlanmıyordu. Soğuk ve sıcak da etkili oluyordu. Fiziksel koşulların bu cehennemden zihinsel olarak kurtulma isteğimi engellediğini biliyordum. Cehennem bir simge, felaketi somutlaştıran bir söz değildi. Cehennem, kendi içimizde ve çevremizdeydi. Hatta bize yararı bile dokunuyordu: Gücümüzü, dayanma direncimizi ölçmemizi, bir başka dünya –maddesel olmayan– hayal etmemizi sağlıyordu ve biz oraya başka sıyrıkların henüz kurumuş kanının üzerinde açılmış bir yaranın ömrünce sığınıyorduk.

Bu cehennemin içinde gündüzlere ve gecelere sahiptik. Açlıkla geçen günleri, uykusuz geceleri vardı. Çoğu kez bu durumda oluyorduk. Oysa bizden ayrılanlar kendi günlerine ve gecelerine zarar veriyorlardı. Hiçbir ahlaksız hayalleri yoktu. Ya da, onları intihara kadar sürükleyen o şey, hayallerin zehriydi. Anladım ki onur, aynı zamanda umutla tüm alışverişin bitirilmesidir. Kurtulmak için hiçbir

umut beslememek gerekiyordu. Bu inancın bir avantajı da bizi buraya tıkanlara ait olmamasıydı. Onların yöntemlerine değil, sadece bizim irademize bağlıydı: umut denilen o berbat alışkanlığa bağlanmayı reddetmek.

Umut baştan sona bir inkârdı. Herkes tarafından terk edilmiş tüm o adamlara, bu deliğin yaşamları içinde sadece bir parantez olduğunu, basit bir deneyimden geçtiklerini ve bundan sonra daha yüce, daha üstün olacaklarını nasıl anlatırdınız? Umut, bir sakinleştiriciye benzeyen bir yalandı. Onu aşmak için, her gün bin beterine hazırlanmak gerekiyordu. Bunu anlamamış olanlar, şiddetli bir umutsuzluğa kapılıyor, sonunda da ölüyorlardı.

10

Safra kesem çıldırdı. Haddinden fazla safra salgılıyor. Büyük bir hızla çalışıyor ve bu acı sıvı içimde dolup taşıyor. Safra doluyum. Bendeki her şey acı kokuyor. Ağzım yapış yapış ve zehir gibi. Dilim kaskatı, tükürüğüm koyu. Kendimi bir küvet dolusu safrada boğuluyor gibi görüyorum. Yabancı eller tarafından itilip içine dalıyorum. Kafam yeşil salgılarla doluyor. Burun deliklerim tıkanıyor, sonra hapşırmaya çalışıyorum. Bana ağırlık yapan her şeyi üzerimden atmak için yoğun çaba harcıyorum, ama kaslarım çok gergin. Eklemlerim semsert. Sanki hiç kıpırdamasınlar, bir işe yaramasınlar diye biri onları sıkı sıkı bağlamış gibi. Ellerim yamru yumru, parmaklarım olta iğnesine benziyor. Sıvının tüm bedenimde yukarı aşağı inip çıktığını hissediyorum. Derim acı veriyor. Bir an geliyor, safranın katılaştığını ve sanki değdiği yeri parçalayan dikenli bir tel gibi midemde dolaştığını düşünüyorum.

Acı, zihnime tuhaf bir berraklık veriyor. Acı çekiyorum ama bu oyunun bitmesi için ne yapılması gerektiğini biliyorum. Kusmalıyım. Tüm organ-

larıma musallat olan bu safrayı atmalıyım. Bunu yapabilmek için elimi ağzıma sokmalı, dilimin üzerine bastırmalı ve her şeyi dışarı atmalıyım. Sağlıklı bir insan için bu çocuk oyuncağı. Ama insanın bedeni neredeyse taş gibi sertleşmişse, her hareket zorlaşıyor. Oturuyorum, sırtım ve başım duvara dayalı. Sağ kol hareket etmiyor. Duvara yapışıyor, sanki çengellerle gerilmiş gibi. Onu yavaş yavaş kıpırdatmalı ve usulca ağzıma yaklaştırmalıyım. Söylemesi kolay, yapması fevkalade zor. Dikkatimi topluyorum ve sadece kolumu düşünüyorum. Tüm bedenim sağ kolumda toplanıyor. Yere oturmuş bir kolum ve ben kalkmak için tüm gücümle kendimi itmeliyim. Koluma gözlerimi diktiğimde ağzımdaki acı tadı unutuyorum, hatta eklemlerimdeki ağrıların azaldığını hissediyorum. Acının yansımasını duyumsuyorum. Onun kademe kademe uzaklaştığını, ama yok olmadığını fark ediyorum. Elime yaklaştırmak için başımı öne eğiyorum. Safra öylesine yükseliyor ki, boğuluyor gibi oluyorum. Başımı hemen kaldırıyorum ve duvara çarpıyorum. Başımı düzeltiyorum ve taktik değiştiriyorum: Elim ağzıma doğru gidecek, tersi değil. Eylem saatlerce sürüyor. Öteki kolumdan destek alıyorum. Her tarafımdan ter fışkırıyor. Ter tanecikleri elimin üzerine düşüyor. Kıpırdamaktan özellikle kaçınmalı, kolumu kaldırmaktan başka bir şey düşünmemeliyim. Ufacık bir vincin tavandan indiğini, kolumu kavradığını ve onu dosdoğru ağzıma götürdüğünü hayal ediyorum. Tavana bakıyorum, bir şey yok. Karanlığın içinde, görmeyi değil ama en azından nesneleri ayırt etmeyi başarıyorum.

Zamanın hiçbir anlamı yok. Bana alabildiğine uzamış ve tek işlevi kolları ve elleri felç etmekmiş gibi geliyor. Saatler sonra elimi ağzımın içine sokmayı

becerdiğimde, küçük zaferimin tadını çıkartmak için bir an öylece duruyorum. Sonra dilimin üzerine bastırıyorum ama safra hemen çıkmıyor. İlk fışkırmayla ellerim, ayaklarım ve yer ıslandığında, ferahlamanın zevkiyle titriyorum. Bir sefer daha bastırıyorum ve daha büyük bir şiddetle kusuyorum. Sanki bir safra kaynağıyım. Boğazım acıyor, gözlerim yuvalarından fırlamış ve yaşlar yanaklarımdan akıyor. Artık nefes borumu yakan o zehir içimde değil.

Hafiflemiş ve acıkmış bir halde, ulaşmaya hazırlandığım zevk doruğu öyle bir durum ki beni hiçbir şey tutamıyor, insanlarla ve nesnelerle tüm bağım kesiliyor. Her şeyden ve geçirdiğim feci sıkıntıyı bilmeyen herkesten uzaklaşıyorum. İçinde bulunduğum muhteşem yalnızlığın katmanlarının arasından, uzaklığımın katmanlarını sadece meltem rüzgârı geçebilir. O zaman gözlerim kamaşıyor, ardından büyük bir bitkinlik geliyor. Orada, ulaşılmaz oluyorum. Mutlu bir kuş gibi uçuyorum. Gelip onu alrnalarından ve toprağa gömmelerinden korktuğum için bedenimden fazla uzaklaşmıyorum. Bedenin solukları ağırlaşıyor gerçekten de ve ölmüş ya da komaya girmiş gibi duruyor.

Hücremin her yanından berbat kokular yayıldığını fark ettiğim anda, bedenime geri döndüğümü anladım. Huzur ânı bitmişti. Yeniden günlük zorluklarla mücadele için toparlandım. Yerimden kalkıp elimdeki suyun kalanını yere döktüm. O gece ayakta uyudum. Soğuk, ayaklarımdan beynime kadar yükseliyordu. Hiç acele etmiyor, bir süre karın civarında duraklıyor, oraya çalımından, nefretinden ve küçümsemesinden bir kısmını bırakıyordu. Bana göre o soğuğun bir yüzü ve elleri vardı, daha doğrusu kıskaçları. Testislerime batıyordu. Acısına dayan-

mak için iki büklüm oluyordum. Bedenim boyunca dolaşıyor, onu titretiyordu. Islak zeminde tepiniyordum. Onun galip gelmesine fırsat vermemek gerekiyordu. Beş vakit namazı aklımdan kılarak, jimnastiğime tekrar başladım.

Her iyi Müslüman'ın kılması gereken beş namaz vardı. Temiz değildim. Aptes almak için yeterli su yoktu. Sessizce dua ettim, üstün bir kuvvete, adaletin gücüne, Allah'a ve peygamberlerine, göklere ve sulara, dağlara ve ovalara yakardım:

"Nefret hissini, o yıkıcı eğilimi, kalbi ve ciğerleri harap eden o zehri benden uzaklaştır. İntikam arzusunu başka evlere, başka vicdanlara götürmek istemiyorum, nefrete nefretle karşılık vermeyi unutmayı diliyorum. Başka yerde olmak istiyorum. Elimi kolumu bağlayan bu yükten kurtulmama, bir bedenden çok, bir kemik torbasına benzeyen bu bedenden yavaşça çıkmama yardım et; bakışlarımı başka taşlara doğru yönlendir. Bu karanlık işime geliyor: Gönül gözüm daha iyi görüyor, durumumun karmaşası içinde bakışlarım berraklaşıyor. Islak betonlu şu zeminin üzerinde ayaklarım donmuş olsa da, artık ben bu dünyaya ait değilim. İki büklüm durmaktan boynum ağrıyor. Hayır, ağrım yok. Eminim ki ağrım yok. Artık hiçbir şey hissetmiyorum. Duam kabul oldu. Artık hasta değilim. Acılarım ne olursa olsun, burada artık hasta olmayacağım. Ey Tanrım, sağlıklı bedenin bize dünyanın güzelliğini öğrettiğini anladım. O beden neşe veren her şeyin bir yankısı, yaşam ve ışık kaynağı. Kendi başına bir ışık. Yaşamdaki ışık. Yaşamdan çekildiğinde, koparıldığında ve kara bir deliğe hapsolunduğunda, hiçbir şeyin yankısı değil. Üzerinde hiçbir akis yok. Senin iradenle, asla sönmeyeceğim."

11

Işığı değil de sadece havayı geçiren o kıvrımlı deliğin üzerinde dar bir gökyüzü olmalıydı. Onu kafamda canlandırıyor, sözcüklerle ve görüntülerle dolduruyordum. Yıldızların yerini değiştiriyordum, göğsümde tutsak kalmış o ışığın bir kısmını koymak için düzenlerini bozuyordum. O ışığı hissediyordum. İnsan ışığı nasıl hisseder ki? İçsel bir aydınlık tenimi okşadığında ve ısıttığında, yoklandığımı biliyordum. Onu uzun süre tutamıyordum. Yerini sessizlik alıyordu. Kör gözlerimizin üzerine ansızın iniyordu. Bizi sarıp sarmalıyordu, rahatlatıcı bir el gibi omzumuza dokunuyordu. Gülle gibi ağır ve hâlâ toz duman içinde olduğu zaman bile, bana iyi geliyordu. Ağırlığını hiç hissetmiyordum. Kabul etmek gerekir ki birkaç tür sessizlik vardı:

— gecenin sessizliği, bizim için yararlıydı,

— bizi usulca terk eden arkadaşın sessizliği,

— bir yas işareti olarak gözlemlediğimiz sessizlik,

— yavaş dolaşan kanın sessizliği,

— akreplerin yürüyüşü hakkında bize bilgi ve-

ren sessizlik,

— aklımızdan tekrar tekrar geçirdiğimiz görüntülerin sessizliği,

— bıkkınlık ve tekdüzelik ifade eden, nöbetçilerin sessizliği,

— yakılmış anıların gölgesinin sessizliği,

— bize hiçbir işaretinin ulaşmadığı kurşuni gökyüzünün sessizliği,

— yokluğun sessizliği, yaşamın kör edici yokluğunun sessizliği.

En sert, en dayanılmaz sessizlik, ışığınkiydi. Kuvvetli ve çoğul bir sessizlik. Gecenin sessizliği vardı, bir de hiç değişmeyen ışığın sessizlikleri de vardı. Uzun ve bitmeyen bir yokluk.

Dışarıda, yalnızca hendeğimizin üzerinde değil, özellikle ondan uzaklarda, yaşam vardı. Onu fazla düşünmemek gerekiyordu, ben gene de unutmak yüzünden ölmemek için ondan söz etmekten hoşlanıyordum. Bir şeyden söz etmek, onu hatırlamak anlamına gelmez. Yaşam, yerde sürüklenen o pis paçavra değil, gerçek yaşam, doyumsuz güzelliği içindeki yaşam, demek istediğim, basitliği içindeki, harika sıradanlığı içindeki yaşam: önce ağlayıp sonra gülen bir çocuk, aşırı yoğun ışık yüzünden kırpıştırılan gözler, elbise deneyen bir kadın, çayırda uyuyan bir adam. Ovada bir at koşuyor. Rengârenk kanatlar takmış bir adam uçmaya çalışıyor. Bir ağaç, taşın üzerinde oturan bir kadına gölge yapmak için eğiliyor. Güneş uzaklaşıyor, hatta bir gökkuşağı bile görünüyor. Yaşam, kolunu kaldırabilmektir, ensenin arkasından geçirmek, sadece zevk için gerinmek, amaçsızca yerinden kalkmak ve yürümek, insanların geçişini seyretmek, durmak, bir kitap okumak ya da insanın pencerenin önünde oturup kalması,

çünkü yapacak bir işiniz yoktur ve hiçbir şey yapmamak pek güzeldir.

Yaşamın gürültüsünün rengârenk olduğunu ve ağaçların arasından geçerken ses çıkarttığını varsayıyordum. Bu kaçış pek uzun süremezdi. Daha zor bir dikkat yoğunluğuna hazırlanmamı sağlayan küçük bir hoşluktu o.

İnsan ölmüş olsa da ya da ailesi tarafından öyle olduğu düşünülse de, eve dönüş yoluna koyulmak gerekiyordu. Özlem olmadan. Duygusallık olmadan.

Annemi nasıl rahatlatsam, mücadele ettiğimi ve direndiğimi ona nasıl söylesem? Onurumla dimdik ayakta kalma iradesinin bana ondan geçtiğini nasıl anlatsam? Onun içgüdülerine inancım vardı. Bu nedenle zihnimde onunla konuşuyordum, belki günün birinde, bir kâğıdın üzerine, bir kalemle ona yazacağım bir mektuptu bu, bir aracı vasıtasıyla ya da hatta belki de postayla ona ulaşacak bir mektup.

"Sevgili Yamma, bir tanem, Mumti'm, ellerini öpüyorum ve başımı omzuna yaslıyorum. Sağlığım iyi, endişelenme. Öyle sanıyorum ki, benimle gurur duyabilirsin. Senin şerefini koruyorum. Kendim dayandığım gibi, başkalarının da tahammül edilmeze tahammül etmelerini sağlıyorum. Bize çektirdikleri işkenceyi sana anlatmayacağım. Unutma çabası içindeyim. Geceleri uyuyamadığını, aynı dağı çıkıp indiğini biliyorum, kalbine dikkat et, ilaçlarını al. Sakin ol, sinirlenmek işe yaramaz. Uzun bir tünelden geçiyorum. Hiç durmadan yürüyorum, eminim bir gün ucuna varacağım, ışığı göreceğim. Işık yumuşak olmalı, kuvvetli olursa gözlerimi kör edebilir. Sen beni bekleyeceksin, bana elinle yaptığın ekmekten getireceksin, yağa batırılmış sıcak bir ekmek. Birkaç gün sadece ondan yiyeceğim, midemin

lapadan başka bir şey almaya yeniden alışması gerekecek. Yanında bir de yün battaniye getirecek ve beni bir bebek gibi saracaksın, eskiden ben çocukken yaptığın gibi; çok hafifledim, beni kucağına alacaksın ve bana büyükannemin ninnisini söyleyeceksin.

"Gittikçe inancım artıyor. Dua ediyorum, Tanrı'yla konuşuyorum, kara taşı hayal ediyorum ve bazen bedenimden çıkıp durumumu uzaktan seyrettiğim oluyor. İtiraf etmeliyim ki bu huzur ânına ulaşmak çok zor. Bunu da senden öğrendim. Hatırla, babam ailenin tüm parasını çarçur edip seni üzdüğünde, bizi bir araya toplar ve o adam hakkında tek bir kötü söz söylemeden, bize kendi sorumluluklarımızı öğretirdin. Onun öfkeleri, haksızlıkları sana dokunmazdı. Sen tüm bunların üzerindeydin. Sana hayrandım, çünkü daima soğukkanlılığını korurdun. Kendini kaybetmene tek neden, en küçük kardeşimizin, senin 'ciğerinin köşesi'nin kaçamaklarıydı. Bize şöyle derdin: 'Hepiniz çocuklarımsınız, ama o benim gözlerim, benim nefesim.' O da seni çok severdi. Şu günü hatırlıyorum, o okuldan dönmüş, her zamanki gibi çantasını bir yere fırlatmış ve mutfağa, yanına koşmuştu. Hizmetçi ona senin devlet kapısındaki bir işini halletmeye Rabat'a gittiğini söylemişti. Kardeşim, yokluğuna dayanamayıp elbiselerinin olduğu dolaba girdi. Elbiselerine sinen kokunu teneffüs etmek istiyordu. Dolaba kapanıp ağlaması yüzünden ateşi çıktı. Gece geç vakit geri döndüğünde dosdoğru dolaba gittin ve onu ateş içinde buldun. Acıdan iki büklüm olmuştu. Apandisiti patlamıştı. Geceyi ilkyardımda geçirdin ve ertesi gün gözünü kırpmadan işine gittin. Ufaklık ameliyat oldu, sonra her şey normale döndü.

"Anacığım, sana itiraf etmeliyim ki, ona yemek

yedirişine tahammül etmekte zorlanıyordum. Eti çiğniyordun, elinde yuvarlıyordun ve onun ağzına veriyordun. O da, bir civciv gibi, gagasını açıyor ve lokmayı alıyordu. Mutluluktan gülüyor, bize aldırmıyor, sense hiçbir şey söylemiyordun. Biz de ikinizle alay ediyorduk. Mahrum olduğun tüm aşkı bu çocukta bulmuştun. Biz daha küçüktük, bunu anlamıyorduk.

"Babam birkaç kez sana dönmeyi denemişti. Önünde El Glavi Paşa'nın eski hizmetkârları *mohazni*'ler, eli kolu paketlerle, Avrupa'dan gelmiş harika kumaşlarla, tepsi tepsi tatlılarla dolu geliyordu. Sanki sana ilk kez evlenme teklif edecekmiş gibi. Elleri arkasında ilerleyip senden özür diliyordu. Sen kapıyı açmıyordun, pencereden *mohazni*'lere çekilip gitmelerini ve bu paketleri ikinci karısının evine götürmelerini emrediyordun. Senin haberin olmadan ikinci kez evlenmişti, sen de kısıtlı bir gelirle tek başına didinip duruyordun.

"Harikaydın. Kararlılıkla bu adamı kovuyordun. Asla yumuşaklık, acizlik göstermiyordun. Karakterinin gücü seni özgür kılıyordu. Onurlu yaşamak seni daha güzel, daha güçlü yapıyordu. En büyük çocuk bendim, senin yükünü azaltmak için ilk fırsatta evi terk ettim. Orduya girdim, askerliği çok sevdiğimden değil, ama bana bir maaş, bir eğitim, kalacak bir yer ve boğaz tokluğu garanti ettiği için. Maaşımın önemli bir kısmını sana yolluyordum. Bunu severek yapıyordum, çünkü senin buna ihtiyacın vardı, bense az bir parayla geçinebilirdim.

"Babam askeri akademiye girdiğimi biliyordu. Çoktan beri saraydaydı, Kralının hayatına zevk katıyordu. Saray onun ikinci eşine, çocuklarına ve evine bakıyordu. Babamı sadece saraydaki etkinlikler te-

levizyonda verildiğinde görüyordum. Arkalarda durdu hep, gözleri pırıl pırıl, görünüşü haşmetliydi. O zarif edebiyatçı, olağanüstü hafızası olan o adam, bir maskara, bir palyaço, bir masalcı, ülkenin en güçlü adamının yanında profesyonel bir şaklaban olmuştu. Çünkü engin bir nükte yeteneği vardı, ama bizi güldürmüyordu. Eve sadece uğrayıp giderdi. Zekâsı ve hazırcevaplığıyla ün salmıştı. O bir ayaklı kütüphaneydi. Arkadaşlarına şiir okurken ona hayran olurdum. Hiç hata yapmadan okurdu. Ayrıca, altın ve antika mücevherler hakkında her şeyi bilirdi. Ama bu adam kötü bir koca ve var olmayan bir babaydı ya da sadece kendisine, yirmi yaşından küçük kızlara, şık giyinmeye, eğlenceye, zevke ve neşeye fazla düşkündü. Her şeyi hafife alıyor ve yalnız kalmaya dayanamıyordu.

"Anacığım, üzgün olduğunu hissediyorum. Farz et ki seyahatteyim, bilinmez bir dünyayı keşfediyorum, kendimi keşfediyorum, her geçen gün beni ne tür bir mayadan yaptığını öğreniyorum. Bunun için sana minnettarım. Ellerinden öpüyorum, bu işe bulaşarak sana acı çektirdiğim için üzgünüm. Ama senin de tahmin ettiğin gibi, ne öğrencilerin ne de alt rütbeli subayların fikri soruldu. Bir dolaplar döndüğünden kuşkulanıyorduk ama iyi birer asker olarak şeflerimizi izledik. Ancak sana şunu söyleyebilirim ve bana inanacağını biliyorum: Kimseyi öldürmedim. Hiç ateş etmedim. Şaşkına dönmüştüm. Silahımı insanlara doğrultuyordum. İtiraf ediyorum, babamı arıyordum. Asla karar veremeyeceğim, onu bu katliamdan kurtarmak için mi, yoksa üzerine ateş etmek için mi arıyordum? Bu soru aklımı kurcalıyor. Bir saplantı haline geldi artık. Tekrar tekrar aynı lafları söyleyip duruyorsam, bu dönüp dolaşıp

kendime döndüğüm içindir.

"Artık senden ayrılmalıyım, sevgili anam. Acı dolu sesler duyuyorum..."

8 numaralı hücredeki Mustafa inliyordu. Onu bir akrep sokmuş olabilir miydi? Öyle acı çekiyordu ki, önce zar zor doğruluyor, sonra betonun üzerine geri düşüyordu. Acısı giderek artıyordu. Nöbetçileri getirip de zehir emici Wakrin'in kapısını açtırmak imkânsızdı. Gece olmuştu. Seslerden uyanan Kerim, bize saati söyledi: "Saat üçü on altı geçiyor, günlerden perşembe, 25 Nisan 1979 sabahı."

Mustafa ağlıyor ve bağırıyordu:

"Artık bitsin istiyorum, ama böyle değil, zehirli bir akrebin sokmasıyla değil. Hayır, eğer öleceksem, buna ben karar vermeliyim. Hayır, zehrin yayılması pis bir iş. Nefes alamıyorum, başım dönüyor, öleceğim. Ey, Tanrım, neden şimdi? Neden gecenin ortasında?"

Wakrin ona sabaha kadar dişini sıkmasını söyledi, nöbetçiler kahve getirinceye kadar. Onu kurtarmasına izin vermeye mecbur kalacaklardı.

Zavallı Mustafa direndi. Kendinden geçti. Onun öldüğünü sandık. Gharbi ona Kuran okumaya başladı. Koro halinde ona katıldık. Mustafa bir kez daha haykırdı, bu son oldu.

Sabahleyin nöbetçiler geldiğinde Kuran okumaya yeniden başladık. Wakrin'in 8 numaralı hücreye gitmesine izin verdiler. Wakrin irkildi, çukurdaki bütün akrepler Mustafa'nın morarmış bedeninin üstündeydiler. Herkes el çırpıp ayak vurarak Kmandar'ın gelmesini istedi. Çukuru bu katil hayvanlardan arındırmak gerekiyordu:

"Kmandar, Kmandar, Kmandar..."

Wakrin, ara sıra kâğıt oynadığımız sessiz sakin Mustafa için artık bir şey yapamazdı. Çok iyi bir oyuncuydu, insanın sadece hayal gücü sayesinde bile eğlenebileceğini bir tek o anlamıştı. Tabii ki, oyun kâğıdımız yoktu, ama Burras 13 numara, hayali kâğıtlar dağıtıyordu. Dört kişi bir oluyorduk ve açık kartlarla oynanacak bir oyun icat ediyorduk: Maçaları ve sayıları birleştirip hikâyeler anlatıyorduk.

Kmandar gelmedi, ama nöbetçiler akrepleri avlama kararı aldılar, biz de bu arada hücrede ölünün temizliğini yapıyorduk.

Ölüyü çıkartmak üzereyken, nöbetçiler ellerinde siyah bezlerle geldiler: "Gözlerinizi bağladıktan sonra çıkacaksınız!" Biri itiraz etti. Onu hücresine götürüp kapattılar.

Son cenazenin üzerinden altı ay geçmişti. Yürümekte zorluk çekiyorduk. Bu sefer gökyüzünün ışığı siyah bantın arasından süzülüyordu. Gözlerim, saçlarım, tenim acıyordu... Bedenim yamrı yumru olmuştu. Yürürken acı çekiyorduk. 1 numara Moh, eğildi, yerden bir şey alıp ağzına attı. Gardiyanlardan biri onu gördü ve silahıyla tehdit etti:

"Ağzındaki o ot parçasını çıkar, yoksa canına okurum."

Artık çok geçti. Herkes gülüyordu. Gardiyan sinirlendi, onu ensesinden tuttuğu gibi yere fırlattı. Başka bir gardiyan araya girdi ve onun ateş etmesini önledi.

Bu olaydan sonra Mustafa'yı gömmemiz için on dakika verdiler. Gardiyanlardan biri sönmemiş kireç kovasını getirip ölünün üzerine dökerken, Moh mezara atlayarak intihar etmek istedi. Onu çıkartmayı başardık. Sadece ayaklarında biraz sönmemiş

kireç kalmıştı. Olup biteni haber alan baş gardiyan koşarak geldi. Uzaktan onun sesini duyduk. Onu bu ücra yere gönderen hayata ve kadere lanet okuyordu:

"Bu sizin son çıkışınız. Artık cenaze gömmek yok. Bu son! Bu son! Hücrelerinizden çıkmayacaksınız. Oradan ancak gözlerinizin feri sönmüş, ayaklarınız karnınıza çekilmiş, bedeniniz plastik bir çuvala tıkılmış olarak çıkacaksınız. Sizin yüzünüzden neredeyse tutuklanacaktım. Rabat'ta Kara Kuvvetleri öfkeli. Artık çıkmak yok. Asla! Asla! Sonsuza kadar karanlıklara mahkûmsunuz. Asla gün ışığını görmeyeceksiniz. Emirler kesin. Karanlık, su ve kuru ekmek. Haydi, burayı boşaltın! Ey Tanrım! Ne günah işledim de bu cehenneme geldim? Oysa her zaman namazımı kıldım, oruç tuttum, zekât verdim... neden beni bu yoldan çıkmış adam sürüsüne çoban yaptın ki?"

O günden sonra, Moh yavaş yavaş delirdi. Yemek saatlerinde annesiyle konuştuğunu duyuyorduk:

"Sevgili Yamma'cığım, yemek hazır, gel otur... Ah! Demek yerinden kalkamıyorsun. Geliyorum, sana bir tepsi getiriyorum. Sana sevdiğin *tanjia*'dan yaptım. Bugün rejim yapmak yok. Et yumuşacık. Odun ateşinde pişirdim. Bu gerçek *Marakeş tanjia*'sı: kuzu eti, zeytinyağı, biber, tuz, zencefil ve limon turşusu. Güveçte pişti, harika oldu. Çok yağlı da değil. Biliyorsun, eti koymadan önce yağlarını ayıklıyorum. Bizde kuzu etiyle koyun etini karıştırırlar. Bu sefer, bunun kuzu olduğunu sana garanti ediyorum. Biraz ekmek. Ekmek istemiyor musun? Evet, diyet. Ne kadar güzel kokuyor, duyuyor musun? Tamam, sebze istemiyorsun. Unlu besinler

yok; insanı şişmanlatıyor. Ma'cığım, ağzını aç, sen rahatsız olma. Biliyorum, gözlerin iyi görmüyor, şu lanet olası şeker yüzünden! İşte sana çok yumuşak bir lokma seçtim. Ye, yavaş yavaş çiğne. Su mu istiyorsun, hıçkırık tuttu. Bak sen! Annemi hıçkırık tutmuş. Ne yapalım, arkadaşlar? Annem zor nefes alıyor, bana yardım edin. Al, iç, maden suyu. Bunu seversin sen. Kabarcık dolu bir su. Uf, geçti. Biliyorsun anne, seni hıçkırık tutunca paniğe kapılıyorum. Ecel kapıyı çalıyor gibi oluyor. Babam, yemek boğazına kaçtığı için ölmüştü. Al, şu lokmayı da. Yavaş yavaş. Galiba limon fazla tuzlu. Limondan vazgeçelim. Biraz patlıcan mı istiyorsun? Ama *tanjia*'da patlıcan olmaz ki. Unuttun mu? Bana bunu pişirmeyi sen öğrettin. Hadi, ye. Biraz daha et al. Hayır, ağzını aç, çatalla getiriyorum. İşte oldu. Güzel. Bebek gibi beslenmekten utanıyorsun. Ama, anne, kolların felçli. Tek başına yiyemezsin. Neyse ki ben yanındayım. Sana yardım etmek, yemek yedirmek benim vazifem. Çocuklar bu işe yarar. Ben en küçüğünüm. Diğerlerinden daha dikkatliyim. Ama onlar da ellerinden geleni yapıyorlar. Benim zamanım var. Yapacak başka işim yok. Artık çalışmıyorum. Tatildeyim. Ordunun bize ihtiyacı yok. Biz birkaç kişi kışladan uzakta tatil yapıyoruz. Bol bol vaktim var, bu yüzden sana o pek sevdiğin *tanjia*'yı pişirdim. Doydun mu? Ha, bana yedirmek istiyorsun. Hayır, karnım aç değil. Süt emmek istiyorum, evet, Yamma'cığım, bana memeni ver. Memene çok ihtiyacım var, bırak başımı memene yaslayayım, sen de parmaklarınla saçlarımı okşa. Özür dilerim, parmakların hareket etmiyor, benim de zaten artık saçım yok. Şimdi senden ayrılıyorum. Bu akşam için hafif bir yemek düşündüm: Enginar, biliyorsun, insanın ağzına batan kü-

çük enginarlardan, suda haşlanacak, yanında da bir kâse yoğurt ve bir elma. Akşamları az yemeli, yoksa gece rahatsız olursun. Şimdi gidip bulaşığı yıkayacağım. Belli ki Fas kuzusu fazla yağlı. Bu son *tanjia* yapışım!"

Her yemekte zavallı Moh bizi güldürüyordu. Onu konuşturuyorduk. Böylece içini boşaltıyordu. Ama bizde hevesler uyandırıyordu. Bu tehlikeliydi. Yemeği düşünmemek gerekiyordu. Sonunda tatsız lapaya ve bayat ekmeğe alışmıştık. Ahermemu'dayken kuşkusuz çok iyi bir aşçı olan Moh'un sözleri ağzımızın suyunu akıtıyordu. Onu susturmak istiyordum, ama buna hakkım yoktu. Moh aklını oynatıyordu. Hayali bir anneye yemek yediriyor, kendisi yemiyordu.

Başka bir gün:

"Biliyorsun anne, bugün pazarda ne et bulabildim ne de sebze. Artık pazar yok. Yeri değişmiş. Bisikletimi alayım dedim, ama mahallenin çocukları lastikleri indirmiş. Sadece, nişastalı besinler buldum: kuru fasulye, nohut, kuru bakla. Ekmek bayat ve sert, yemek için suya batırmak lazım. Bana aç olmadığını söylüyorsun. Haklısın. Ben de artık hiç acıkmıyorum. Canım yemek yapmak istemiyor. Senin canınsa maydanoz ve soğanla pişmiş ızgara sardalye çekiyor. İyi fikir. Ama çok yağlı olur anne. Miden ekşir. Hayır, haşlanmış mezgit ve patates öneriyorum. Hayır, haşlanmış değil, domates ve soğanla sahana koyuyorsun, üzerine, kimyon, kırmızı biberli bir sos, biraz kişniş, birkaç diş sarmısak, sonra kısık ateşte pişiriyorsun. Kabul, şimdi limana girip yeni dönen balıkçılardan balık alacağım. Bunu balıkçı yeğen Abdülselam'la hallederim. Tamam, dülgerba-

lığı almam, çok kılçıklı olur. Haklısın. Babam bir kılçık yüzünden neredeyse ölecekti. Evet, doğru, bu yüzden öldü. Unutmuşum. Özür dilerim, anne. Artık gitmem lazım. Bana yine nereye gittiğimi sorma, biliyorsun, cumaları namaz çıkışı fakirlere kuskus dağıtmaya gidiyorum. Bugün cuma. Ah! Demek fitreyi unuttun, kuskus da hazırlamadın. Beni bekleyen o fakirler buna pek memnun olmayacaklar. Camiye gitmeyeceğim. Namazı evde kılacağım..."

Zaman ilerledikçe sesi giderek kısılıyordu. Sözcükleri ağzında geveliyor, kekeliyor, dişlerini gıcırdatıyor, iç çekiyordu. Lapalar hücresinde yığılıyordu. Çürüyorlardı. Moh artık yıkanmıyordu da. Uzamış tırnaklarıyla, duvarı tırmalıyordu. Ne gücü kalmıştı, ne de sesi. Uzun zamandır yemek yemediği ve annesine de yedirmediğine bakılırsa, kendini ölüme terk etmiş olmalıydı. Tam olarak sönüp gitmesi birkaç hafta aldı.

12

Gülmek. Birbirimize eski fıkralar anlatıp gülmeye çalışıyorduk. Çoğu kez bu zoraki bir gülme, bedenimizden sinir çıkan bir şey oluyordu. Umutsuzluk gülüşünün bir rengi ve bir kokusu vardır. Bizimki mutsuzluğumuzu iyice koyulaştırıyordu. Mustafa bilmeceler, kelime oyunları icat ediyor, her birimize takma isimler buluyordu. Kimi zaman bu eğlenceli oluyordu. Ama çınlayan bir kahkaha, samimi, hoş, baştan çıkarıcı bir gülüş, yaşamın, keyfin, sağlığın ve kendini güvencede hissetmenin dışavurumu değildi söz konusu olan. Yine de durumumuz hakkında daha derin bir çalışmayla bunu becerebilirdik. Ama hepimizin ihtiyaçları ve dayanma gücü aynı değildi.

O kocaman gülüşe, insanı rahatlatan o taşkın gülüşe Kmandar neden olacaktı. Hiç görmediğimiz o Kmandar'ın karanlıklarımız içindeki varlığı gayet belirgindi. Nöbetçiler onun isteklerini ve emirlerini bize iletiyorlardı. Bir gün M'Fadel hayvan türüne, özellikle de köpek ırkına küfürler savurarak binada belirdi.

"Tanrı köpeklerin dinini ve onları sevenlerin, onları besleyenlerin ve kendi yataklarında uyutanların dinini lanetlesin! Tanrı bizi köpek ırkından ve onun soyundan kurtarsın, hepsini birden, bir daha üremesinler ve sevgili ülkemizin ücra bir köşesinde kaybolmuş bu delikte gelip bize musallat olmasınlar diye koca bir kazanda yaksın! Haydi yürü, sen de Sidna'nın hayatına kastedenlerle aynı akıbete uğrayacaksın. Haydi, pislik, çatlayacaksın, kuduracaksın ve sonra ben de seni aynı kaynar kazana koyacağım. Şimdilik Kmandar'ın emirlerini yerine getiriyorum, seni diğerlerinin yanına kapatıyorum. Hapsedilecek ve günde bir kez yemek yiyeceksin, o da suda pişmiş lapa!"

Şaşkınlıktan donakalmıştık. Beş yıl hapse mahkûm olan bir köpek! Ömür boyu demek! Zindana yakın bir kışlayı teftişe gelen bir generali ısırmış olmalı.

O andan sonra gülüşler geri geldi.

Günlük yaşantımız biraz hareketlendi. Bir köpeğin yanında hapsedilmiş olmak kimilerinin onuruna dokunmuştu. Diğerleri bu olayın iyi yanına dikkat ettiler. Ona bir ad vermeye karar verdik. Bir türlü anlaşamıyorduk:

"Ben ona Kmandar diyeceğim!"

"Hayır, eminim ki, Kmandar'dan daha insancıl bir köpektir."

"O zaman ona Tony diyelim!"

"Neden Tony, bu bir insan ismi?"

"Nedeni yok, böylece İtalyan gibi durur, yani daha medeni... ayrıca Boby'yle de kafiyeli."

"Hayır, ona Kelb diyelim, sadece Kelb ya da Fransızların dediği gibi Kleb."

"Neden Kif-Kif (aynı şey) olmasın?"

"Yani o da tıpkı bizim gibi mi?"

"Hem evet, hem hayır. Bizim için fark etmez."

"Kif-Kif olur. Oylayalım mı?"

"Tamam. Oylayalım."

Böylece köpeğe Kif-Kif adını verdik ve o da giderek grubumuzun hatırı sayılır bir üyesi haline geldi.

Onun varlığına alıştık. Hırlamıyordu. Zaman zaman hücresinde dört döndüğünü, kuyruğuyla kapıya vurduğunu duyuyorduk. Açlık ve susuzluk onu huysuzlaştırmıştı. Havlamıyordu ama yaralıymış gibi inliyordu. Elbette, ihtiyacını önüne gelen her yere yapıyordu. Pislikler birikiyor ve koku içimizi bulandırıyordu. Bir şeyler yapmak lazımdı, köpek buradan uzaklaştırılmalı, bir ormana bağlanmalı ya da ona başka bir hapishane bulunmalıydı. M'Fadel de bizim gibi düşünüyordu, fakat bunu Kmandar'a söyleyemezdi.

Bir ay sonra Kif-Kif delirdi, kuşkusuz kuduz olmuştu. Haykırışları giderek katlanılmaz hale geldi. Gardiyanlar yemek vermek için kapısını açmaya cesaret edemiyorlardı. Açlıktan ve bitkinlikten öldü. Leşi kokuyordu. Artık şaka yapacak halimiz kalmamıştı.

Direnmek için, düşünmek gerekli. Bilinç, düşünce olmadan direnç olmuyor. Sonunda Kmandar'ın zalimliğine gülme hevesimiz kayboldu. Kif-Kif bir el arabasıyla götürüldü. Rahatlamıştık. Hücresinin temizlenmesi ve dezenfekte edilmesi gerekiyordu. Gardiyanlar bunu yapmak için bir hafta beklediler. Görünüşe bakılırsa, çekiniyorlardı, çünkü M'Fadel iki homurtu arasında bize şöyle dedi:

"Kmandar'ın emri!"

Komik olmaktan çok grotesk olan bu olaydan sonra gecenin sessizliğinde kendimi tekrar manevi düşüncelere ve dualara verdim. Tanrı'nın çeşitli adlarını andım. Yavaşça hücreden çıktım ve zemini hissetmemeye başladım. Her şeyden uzaklaştım, ta ki sonunda bedenime dair sadece şeffaf bir kılıf görene kadar. Çırılçıplaktım. Saklayacak hiçbir şey yoktu. Gösterecek hiçbir şey yoktu. Bu karanlıkların içinden hakikat bana en parlak ışığıyla göründü. Ben hiçbir şeydim. Yavaş yavaş dönen ve bizi art arda öğüten bir değirmende bir buğday tanesiydim. Nur suresini düşündüm ve şunu söylediğimi duydum: "Bu ışığın karanlığının ne kadar güçlü olduğunu görüyorsun. Elini önüne doğru uzat, onu fark etmeyeceksin bile."

Düşündüm ve anladım ki birtakım örtüler birbiri ardına düşüyor, sonunda karanlıkların yoğunluğu azalıyor ve ufacık bir gün ışığı fark ediliyor. Belki de onu kurguluyordum, hayal ediyordum. Onu gördüğüme kendimi ikna ettim. Kendime dönmem için sessizlik bir yol, bir vasıtaydı. Kendim sessizlik olmuştum. Nefesim, kalp atışlarım sessizlik oldu. İçimin çıplaklığı benim sırrımdı. Küf ve sidik kokan bu küçük yalnızlıkta onu ne sergilemeye ne de yüceltmeye ihtiyacım vardı. Zihnimin alabildiğine aydınlandığı anlardan sonra yeniden o yavaş yavaş dönen değirmenin içine düştüm.

13

O bir binbaşıydı, basit bir binbaşı, ama Ahermemu'nun en güçlü subayıydı. İriyarı, keskin gözlü, derin bakışlı biriydi, Hindi Çini'nde görev yapmıştı ve kumandanın sağ koluydu. Adı Atta'ydı. Bir Berberi'ydi, ovalardan gelmişti, hiçbir yere ait değildi. Evliydi, mutlaka çocukları da vardı. Ama ailevi durumu hakkında en ufak bir tahminde bulunmak mümkün değildi. Ailesiz, dostsuz olduğu izlenimini uyandırıyordu bizde. Katı bir disiplin ve demirden bir irade. Ondan çekiniyorlar ve saygı duyuyorlardı. Çok az konuşuyordu ve kamptaki en güçlü ses onunkiydi. Kazınmış kafasıyla Müfettiş Kojak'ı andırıyordu. Okuldaki tüm subaylardan daha önemli olduğunu, kumandanla arasında gizli bir anlaşma, esrarlı bir bağ, anlayamadığımız ve öğrenmeye bile kalkışmadığımız bir şey olduğunu herkes biliyordu.

Bizi saraya kadar o götürdü. Kumandan daha önden gidiyordu, onu göremiyorduk. Atta onunla telsiz aracılığıyla sürekli temastaydı. Şirat katliamından sonra, ortadan kaybolmuştu. Subayların çoğu ölmüştü. O kaçmıştı. Biri onu sarayın içinde ko-

şarken gördüğünü iddia ediyordu.

Delikten çıktıktan sonra neler olup bittiğini öğrendim. Gerçekten de Atta sarayın odalarından birine dalmıştı. Ne var ki Kral'ı değil de bizim arkadaşlardan talimatlara uymayarak havuzun öteki tarafına geçen iki teğmeni arıyormuş. Onları bir odada, muhtemelen kral dairesi bölümünde bulmuş, biri yere serilmiş bir kadının bacaklarını ayırmış, öteki kadının seks organına silahının ucunu sokmaya çalışıyormuş. Silahıyla kadına tecavüz etmeye kalkan asker, gözleri öfkeden kıpkırmızı olmuş haykırıyormuş:

"Onun kamışını soktuğu yere ben silahımı sokarım!"

Atta arkadan yaklaşmış ve "Balkum!" (hazır ol!) diye bağırmış. Onlara derhal sarayı terk etmelerini emretmiş ve yarı baygın bir halde yatan kadından özür dilemiş. Sonra sahile açılan mutfak dairesinden dışarı çıkmış.

İki teğmen golf sahasının girişinde tutuklandılar; Atta'ya gelince, birkaç gün sonra yakalandı.

O da bizim gruba katıldı. Birkaç ay boyunca tek bir söz bile söylemedi. Tavırları her şeyi ortaya seriyordu: "Kaybettim, bedelini ödüyorum."

Bir gün nöbetçiler gelip onu aldılar. Onları takip etti. Çukurdan çıkarken bize Fransızca olarak:

"Elveda!" dedi.

"Elveda!" diyerek ona bir ağızdan karşılık verdik.

Bizim gözümüzde, onun sonu gelmişti. Toplu infaz ya da sonu gelmeyen işkence seansları. Tahminde bile bulunamıyorduk. Buna karşın, bizi de bir bir öldüreceklerini, onun liste başı olduğunu düşünüyorduk.

Daha sonra bir görgü tanığından öğrendiğime göre öyküsü daha karmaşık olmuş. Onun gözlerini bantlamışlar ve götürdükleri bir evde yıkanmasını, tıraş olmasını ve verdikleri temiz elbiseleri giymesini söylemişler. Akşam önüne gerçek bir yemek koymuşlar. O sadece ekmek yemiş. Aylarca lapadan başka bir şey görmedikten sonra fazla yememesi gerektiğini biliyordu. Ona bir yatak vermişler, yerde uyumayı tercih etmiş. Ertesi sabah namaz kılmak istediğini söylemiş, giyinmiş:

"Tanrı katına çıkmaya hazırım," demiş.

Yorum yok. Nöbeti başka askerler devralmış. Başlarında genç bir albay varmış. Ellerini sırtında kelepçeleyip, kafasına kara bir çuval geçirerek onu Şirat'a götürmüşler. Sanki başına bir şey gelmesinden korkuluyormuş gibi dört bir yandan koruma altındaymış. Hiç soru sormadan başı dik yürüyormuş. Kuşku duyuyor, ama bunu göstermiyormuş.

Başka askerler nöbeti devralmış. Kadını tecavüzden kurtardığı odaya kadar sarayı boylu boyunca geçmişler. Değişen bir şey yokmuş. Aynı dekor, aynı halı, aynı siyah deri kanepe. Gün boyunca ayakta kalmış. Siyah çuvalı çıkarıp gözlerine siyah bant takmışlar. Gece önüne yemek getirmişler. Nöbetçilerden ellerini önden kelepçelemelerini istemiş. Albayın onayını aldıktan sonra isteğini yerine getirmişler. Bu ancak yemeği ağzına götürmesine izin veriyormuş. Sadece su ile ekmek yemiş. Halının üzerine uzanmış, nöbetçiler başındaymış. Bu arada kelepçeleri yine arkasına koymaları için işaret etmiş. Yeniden onay sorulmuş. Kabul edilmiş.

Atta, doğru dürüst uyumamış. Sabah ikiye doğru albay gelip onu almış. Silahlı muhafızlar sıkı sıkı tutuyorlarmış onu. Odadan çıkmışlar. Geri dön em-

ri. Odaya dönülmüş. İçeri girdiğinde, albay bantı ve kelepçeleri çıkartmış ve o kendini Kral'ın karşısında bulmuş. Hazır ol vaziyetine geçerek selam durmuş. Kral'la arasındaki mesafe on metre kadarmış. Kral "Rahat!" demediği için, selam vaziyetinde kalmış. Atta, böyle dururken kılını bile kıpırdatmıyormuş.

"Seni neden getirttim biliyor musun?"

"Hayır, Majesteleri."

"Bu odada olup bitenleri hatırlıyor musun?"

Bir an düşünüyormuş gibi duralamış.

"Evet, Majesteleri."

"Burada bulduğun o iki serserinin kim olduklarını öğrenmek istiyorum."

Atta'nın kılı kıpırdamamış. Sessizlik. Albay araya girmiş:

"Majestelerine cevap ver."

Sessizlik.

"O iki kişinin adlarını bana söylersen, bu akşam evine çocuklarının yanına döneceksin. Şeref sözü."

"Üzgünüm, Majesteleri. Bilmiyorum."

"Emin misin?"

"Evet, Majesteleri."

"Hayatını kurtarmak istemiyorsun. Yazık."

Kral, ardında yaverleriyle gözden kaybolmuş.

Nöbetçiler Atta'nın çevresini sarmışlar. Albay onun gözlerini bantlamış. Bantı iyice sıkmış.

Sanki öfkesini ondan çıkarıyormuş. Başına yeniden siyah çuvalı geçirmiş ve ellerini bağlamış. Atta'nın kılı kıpırdamamış. İnfaz edilmeye ya da zindana geri dönmeye hazır dimdik duruyormuş.

Albay kulağına fısıldamış:

"Neden o iki serseriyi koruyorsun?"

Cevap vermemiş.

Gece yarısı alıp götürmüşler Atta'yı. Kaçmaya

çalışırken vurulduğunu söylediler. Bugün bile bilinen tek şey, Tazmamart'a geri dönmediği ve ölmüş olduğu.

14

Gharbi'nin görevi kimi durumlarda yüksek sesle Kuran okumaksa, Kerim zamanın bekçisi olarak seçildiyse –ona takvim ya da konuşan saat diyorduk–, Wakrin akrep uzmanıysa, ben de masalcıydım. Oybirliğiyle beni öykü anlatıcısı olarak seçmişlerdi, belki bunun nedeni babamın hikâye ve bulmaca meraklısı olduğunu bilmeleri ya da sadece 'şairlerin prensi' olduğu söylenen Ahmed Şevki'nin şiirlerini dinlemek istemeleriydi. *Kötülük Çiçekleri*'ni ve *Küçük Prens*'i ezbere biliyordum. Ama onlar *Binbir Gece Masalları*'nı dinlemek istiyorlardı. Onu okumamıştım. Kimi bölümlerini biliyordum, bunlar Goha diye de anılan Cuha'ya atfedilenlerdi.

Her ne kadar bu kitabı bilmediğimi söyledimse de, bana inanmıyorlar, ısrarla masal bekliyorlardı. Kısa boylu ve genellikle alçak sesle konuşan, çekingen ve mesafeli biri olan 2 numara Abdülkadir bana şöyle söyledi:

"Bana bir masal anlat, yoksa öleceğim."

"Hayır, Kadir, yaşamak ve bize tüm yapılanlara dayanmak için sana enerji verecek olan şey benim anlatacağım hikâyeler değil."

"Tam aksine. Benim, buna ihtiyacım var. Kelimeler duymayı, onları kafama sokmayı, görüntülerle süslemeyi, dönme dolaptaki gibi çevirmeyi, sıcak sıcak sakladığımı hayal ediyorum ve canım acıdığı zaman, delirmeye başlamaktan korktuğum zaman filmi yeniden seyrediyorum."

Binbir Gece Masalları'nı okumamış olmaktan büyük pişmanlık duyuyordum. Kader işte. İnsan kendi kendine: Nasıl olsa zamanım var, diyor ve kimi kitapları kenara koyuyor, sonra da okumayı unutuyor. Babamın muazzam bir kütüphanesi vardı. Kitapların bir kısmı Arapça elyazmalardı, babam bunların koleksiyonunu yapıyordu, geri kalanlarsa Fransızca ve İngilizce yapıtlardı. Hepsini okumasa da kitapları satın alıp raflara dizmekten hoşlanırdı. Onları ciltlettirir ve konularına göre sınıflandırırdı. Annem karşı çıkardı, çünkü bizim okul kitaplarımızı almak için parası yoktu, babamsa gidip kitapçılarda eski elyazmaları aranır, genellikle de bunlara büyük paralar verirdi. Ama her yanımızın kitap dolu olmasının eğitimimizdeki payı küçümsenemez. Kız olsun erkek olsun tüm kardeşlerim kitaplara ve okumaya çok düşkünler.

Öğlen yemeğinden sonra –yani yarım günlük lapa tayınından sonra– mutlak sessizlik oluştu. Herkesin bekleyişte olduğunu hissediyordum. Ne anlatacağımı ve öykünün nasıl biteceğini bilmeden kendimi suya attım.

"Bir zamanlar, zengin, ama çok zengin bir adam varmış, öyle ki servetinin hesabını bile bilmiyormuş. Ama cimriymiş, çok cimriymiş. Birkaç kadınla evlenmiş, ama hiçbirisi ona bir çocuk verememiş."

Binanın bir ucundan bir ses bağırdı:

"Hey, bize kadınları tarif et. Esmer mi, sarışın mı, şişman mı zayıf mıydılar, huyları iyi miydi, kötü müydü bilmek istiyorum..."

"Tıpkı senin sevdiğin gibiymişler, güzel ve dişi, yumuşak başlı ve kurnaz, sapkın ve ahlaksız, zeki ve saf, koklaması ve okşaması hoş, onları terk ettiğinde zalimler, her zaman gizemliler. İşte, aslanım, bu adamın karıları tüm bu özelliklere sahipmişler ve aynı zamanda da korkunç olabiliyorlarmış. Biri esmer ve tombulmuş. Saçları öylesine uzunmuş ki, başından dizlerine kadar her yanını örtüyormuş. Kocaman memeleri varmış, senin minik ellerin için fazla büyüklermiş. Sırtüstü yattığı zaman iki yana taşıyorlarmış. Siyah gözleri olgun vişneler gibiymiş. Bakışları zaman zaman ürkütüyormuş insanı. Dendiğine göre bakışlarıyla kuşları düşürüyormuş. Diğeri kızıl saçlı ve zayıfmış. Teninin üzerindeki lekeler çekiciliğini iyice artırıyormuş. Göğüsleri ne büyük ne küçükmüş. Vücuduna yağlar sürmeyi ve efendisinin üzerinde atar biner gibi oturup ona masaj yapmayı severmiş. Gözleri mevsime, ışığa göre renk değiştirirmiş. Kimi zaman morumsu yeşil, kimi zaman açık kahverengiymişler. Devam edeyim mi? Ne diyordum, evet, adamımızın bir sorunu varmış. Kısırmış. Dünyadaki tüm doktorları dolaşmış ama nafile. Hepsi aynı teşhisi koyuyormuş: kısırlık.

"Zaman içinde, altın ve gümüşlere rağmen canı sıkılmaya başlamış. Bir vârise sahip olma saplantısı onu delirtmiş, herkesten kuşkulanır olmuş. İlk karılarından birinin ona büyü yaptığına inanmış..."

Kadir beni durdurdu ve zengin adamın sarayını etraflıca tarif etmemi istedi. Kolaydı. Art arda ayrıntılar sıralıyordum ve olağanüstü bir dünya icat ediyordum.

"Biliyorsun, bir saray her şeyden önce kendini iyi hissedeceğin, bedenin ve ruhunun uyum içinde olacağı, gerçek zenginliğin huzur ve sükûnetten oluşacağı bir yerdir. Gerisi sadece dekor, senin rahatlık anlayışına göre düzenlenmiş bir mekân. Elbette konfor önemli, ama şunu iyi bil, en hakiki konfor iç huzurdur. Ne İran ne Çin halıları, ne Bohemya kristalinden avizeler, ne de İtalyan mermeri güzelliğin ve mutluluğun kaynağıdır. Gönlün olsun diye şöyle diyelim, bizim adam servetinin bütün alametlerini sergilediği kocaman bir saray yaptırmıştı. İpek ve kristallere rağmen, bahçelere ve çeşmelere rağmen, hizmetindeki uşaklara rağmen, mutlu değildi. Görüyorsun, her şeyi vardı, tek eksiği milyarlarca erkeğin sahip olduğu bir şeydi: bir kadını gebe bırakma yeteneği."

Böylece devam eden öykü, üç gün sonra şu anafikirle bitti:

"Cimri insan her şeyi elinde tutandır: parayı, zamanı, duyguları, coşkuları. O, vermez. Hiçbir şey vermez. Dolayısıyla, yaşam getirecek dölü de karısına veremez!"

Masalcı olmuştum ya, kimi kez öykü anlatıyor, kimi kez şiir okuyordum. Bir gün inanılmaz bir masal uydurdum, dinleyicilerimin arkalarında bıraktıkları yaşama dalıp gitmemesi için olayları abartıyordum. Benim için esas olan, zamansal ya da uzamsal kesinliklerden kaçınmaktı. Öykü daima efsanevi bir Doğu'da belirsiz bir zamanda geçiyordu, olabildiğinde karmaşık, olabildiğince uzak.

Ertesi gün şiirler okuyordum. Benim de keskin bir hafızam vardı. Babamın gücüne sahip değilsem de küçük kız kardeşim gibiydim, onunla kâh Arap-

ça kâh Fransızca şiir okuma yarışmaları yapardık.

Paul Eluard'ın *Bitmeyen Ezgi*'sinin ilk sayfalarını ezbere okurken, şu kıtada tökezledim, birkaç sözcükte yanlış yaptım:

Bugün tek ışık
Bugün tüm (...yaşam...hayır) çocukluk
Yaşamı ışığı dönüştürür
Geçmişsiz geleceksiz
Bugün geceyi hayal eder
Gün doğunca her şey (...çözülür...hayır) özgürdür
Bugün ben sonsuzum

Sanki mahrum olduğumuz o ışığa gönderme yapması beni felce uğratmış gibi şiiri birkaç kez tekrarladım. Hafıza kaybının eşiğinde, saplantılı, bunak bir hoca gibi her mısranın üzerine güm güm vuruyordum. "Geçmişsiz geleceksiz," diye tekrarlıyorlardı diğerleri benim ardımdan, kimileri de Arapça söylüyordu: *bila mâdi bila ghad*. Bizim için yazılmış olduğuna inandığımız, kendimizle özdeşleştirdiğimiz bu sözlerin büyüsüne kapılmış bir halde, transa girme sınırındaydık. Geriye döndüm ve şiire başka bir yerden başladım:

Kimse bozamaz ışığın düzenini
Yalnızca kendim
Ve sevdiğim olduğum yerde...

Bir ses haykırdı:

"Yanlış! Işığın düzenini bozmaya ve yıkmaya cesaret ettiler! Bizde ışığa saygı yok, ne gündüze ne geceye, ne çocuğa ne eşe, ne de zavallı anneme, kaybolan oğlunu beklemekten mutlaka ölmüştür... Hayır, ışığı ayaklar altına alıp ezdiler!.."

Gharbi, bu çalkantıya son vermek için ezan okumaya başladı. Binaya tekrar sessizlik çöktü.

Böylece, sanıyorum zamanın bekçisi Kerim'le ben en yoğun çalışan mahkûmlar olduk. Zamanımı öykü aramakla geçiriyordum. Çocukken bana anlatılanları hatırlamaya çalışsam da, geliştirmek, uydurmak, göndermeler yapmak, zaman zaman susmak ve sorular sormak gerekiyordu. Zor bir meslek, heyecanlı bir uğraştı.

Masallar ve şiirlerden sonra filmlere geçiyordum. Her gün sinemaya gittiğim dönemde Marakeş'te gördüğüm filmleri onlara anlatıyordum. O sanata büyük bir tutku duyardım. Hatta yönetmen olmayı bile aklımdan geçirmiştim bir zamanlar. Tercihlerim, favorilerim vardı. Kırklı, ellili yılların Amerikan sinemasını beğeniyordum. Siyah-beyazın öykülere bizi gerçeğin yavanlığından uzaklaştıran bir güç ve dramatizasyon kattığını düşünüyordum.

"Arkadaşlar, sizden yoğun bir dikkat ve mutlak bir sessizlik istiyorum çünkü sizi ellili yılların Amerika'sına götüreceğim. Görüntü siyah-beyaz. Filmin adı *Arzu Tramvayı*, bu tramvay Blanche Du Bois'nın, Polonya kökenli bir işçi olan Stanley rolünü oynayan Marlon Brando'yla evli kız kardeşi Stella'yı görmeye, New Orleans'a gitmek için bindiği tramvay. Bildiğiniz gibi Amerika dünyanın dört bir yanından gelmiş göçmenlerden oluşmuştur.

"Stella nasıl biri? Kendi halinde ve mutlu bir genç kadın. O ve kocası New Orleans'ın fakir bir mahallesinde basit bir yaşam sürmektedirler. Blanche'a gelince; o kendisiyle barışık olmayan biridir. Şunu da belirtmek gerekir ki, kocası bir süre önce intihar etmiştir."

"Neden?" diye bağırdı biri.

"Dinle, orası önemli değil, esas olan bu kadın kız kardeşine gelir ve onun huzurunu kaçırır, çünkü kocasının ani ölümü dengesini bozmuştur."

"Peki Marlon Brando nasıl?"

"Genç ve yakışıklı. Beyaz bir tişört giyiyor. Baldızı geldiğinden beri keyfi yok. Ufak bir ayrıntıyı da belirtmek isterim: Blanche *Arzu* tramvayından sonra bir başkasına biniyor, adı *Mezarlık*, ineceği durak *Champs-Elysées."*

"Brando baldızına asılacak mı?"

"Hayır, Blanche çok hassas. Psikolojik sorunları var. Maddi zorluklar yüzünden aile evini satmak zorunda olduğunu iddia ediyor. Yalan söylüyor. Önce bir şey söylüyor, sonra aksini."

"Yani 'bir lafı bir lafını tutmuyordu' mu demek istiyorsun?"

"Evet, öyle. Ne söylediğini bilmiyor. Stanley bavulunda parası ve mücevherleri olduğunu fark ediyor. Basit bir öğretmen için biraz fazla. Bunun üzerine, o evlerine gelmeden önce hakkında bir araştırma yaptırıyor."

"Kuşkusuz o bir fahişe!"

"Acele etmeyin. Şu an için gözünüzün önüne bir masa getirin, Stanley ve arkadaşları, birinin adı Mitch, iskambil oynuyorlar. Sigara ve bira içiyorlar, gülüyor, şakalaşıyorlar. Derken Blanche beliriyor, beyazlar giymiş, çok güzel. Mitch ona doğru başını çeviriyor. Pokeri unutuyor. Kamera onun bakışını izliyor. Blanche geçiyor, tekrar geçiyor. Bu, yıldırım aşkı. Kamera tekrar Marlon Brando'ya dönüyor. Yüzünden memnuniyetsizlik okunuyor. Müzik de bunu vurguluyor. Oyun bitiyor. Erkekler kalkıyorlar ama Stanley öfkeli. Sarhoş oluyor ve kabalaşıyor. Tişörtü ter içinde. Blanche'a doğru ilerleyen genç

Brando'nun geniş omuzlarını kamera yakın plandan almış. Karısı araya giriyor. Brando ona vuruyor, sonra Mitch'in üzerine yürüyor. İki kadın bir arkadaşlarına sığınıyorlar. Ardından güzel bir sahne: Brando kül rengi sokaklarda, üstü başı yırtılmış, karısının adını haykırıyor. Stella onun yanına gidiyor. Brando diz çöküyor, onu sarılıyor ve başını eteğine gömüp hıçkıra hıçkıra ağlıyor."

"Hey, Salim, bu doğru değil, bir erkek, gerçek bir erkek karısının ayaklarına kapanmaz! Sen uyduruyorsun!"

"Hayır, hiçbir şey uydurmuyorum. Bu senaryo Tennessee Williams'ın bir oyunundan alınmış."

"Kim olduğunu bilmiyorum! Ama bizde evinden kaçan bir kadının geri dönmeye hakkı yoktur, hele kocanın onun ayaklarına kapanması mümkün değildir!"

"Tamam, bu Amerika'da oluyor, anlaşıldı mı? Devam edebilir miyim? Stella –söylemeyi unuttum– gebe. Kaba davranan bir koca, elbette sonradan karısının gönlünü alacak."

"Ya Blanche hakkındaki araştırma? Bir fahişeymiş, değil mi?"

"Araştırma bize kocasının genç yaşta öldüğünü, onun da gelip geçici birkaç macerası olduğunu söylüyor. Belki zaman zaman orospuluk yapıyor, ama kesin olan bir şey var, o hasta bir kadın. Bir mitoman."

"Bir ne?"

"Sürekli yalan söylüyor ve kendi yalanlarına inanıyor."

"Aşar gibi, o da Hindi Çini'nde on beş Çinli öldürdüğüne inanıyor."

"Ne ilgisi var. Ayrıca, Hindi Çini'nde oturanlar

Vietnamlı. Neyse, New Orleans'a dönelim. Stanley gerçeği arkadaşı Mitch'e anlatıyor. Stella hastaneye doğuma gidiyor. Stanley ve Blanche yalnız kalıyorlar, karşı karşıya. Çok güzel bir sahne. Brando, Blanche'a ne mal olduğunu dobra dobra söyleyecek. Birbirlerine hakaret ediyorlar. Gerginlik artıyor. Brando onun üzerine atlıyor ve ona tecavüz ediyor. Blanche çıldırıyor. Haykırıyor, çırpınıyor. Bir doktor ve bir hastabakıcı gelip onu alıyorlar. Stella doğuruyor. Gözyaşları içinde. Stanley'e asla bir daha ona elini süremeyeceğini söylüyor. Sonra bebeğiyle bir arkadaşının evine gidiyor. Stanley onun adını haykırıyor. Stella, odasından Stanley'in sesini duyuyor, sonsuza kadar. Blanche hastaneye kapatılıyor. Mitch tüm hayallerini yitiriyor ve tramvay yaralı ruhları kentin içinde taşımaya devam ediyor."

"Bu kadar mı?"

"Evet, bu kadar."

"Neden Brando baldızına tecavüz ediyor?"

"Çünkü kadın ona çekici geliyor ve onu çileden çıkarıyor. Tecavüz bir dengesizlik işareti...."

Zaman geçtikçe, bedensel ve zihinsel yetilerimde yavaş ama kesin bir çöküş başlayınca, artık dinleyicilerimin ilgisini uyandıramaz oldum. Kemiklerim batıyordu, iki büklüm uyuduğum için omurgam çarpılıyordu. Dikkatimi toplama ve uzaklaşma çalışmalarımın sonucunda zorlukla kurtulduğum ağrılar, başkalarına hitap ettiğimde yeniden ortaya çıkıyordu. O durumda, başka yerde olmamı sağlayan süreçte bir kesinti oluyordu. Sonunda alabildiğine unutkan bir masalcı olup çıktım. Görevimi iyi yerine getiremiyordum. Kendimi toparlamaya, biraz yalnız kalmaya ihtiyacım vardı, oysa hepimiz hastalık ve

umutsuzluğa terk edilmiştik, mutlak bir yalnızlık içindeydik. Abdülkadir her gün hikâye istiyordu. Bana yalvarıyordu:

"Salim, dostum, sen bizim edebiyatçımızsın, harika bir hayal gücün var, gider susuzluğumu. Benim için her cümle, bir bardak berrak su, kaynak suyu. Onların lapalarından vazgeçebilirim, seninle suyumu paylaşabilirim, ama ne olur, bana bir hikâye, uzun, çılgın bir hikâye anlat. Buna ihtiyacım var. Yaşamam buna bağlı. Bu benim umudum, oksijenim, özgürlüğüm. Salim, sen ki her şeyi okudun, bütün şiirleri ezbere biliyorsun, noktasına virgülüne kadar, sen ki her şeyin mümkün olabileceği başka bir dünya yaratıyorsun, beni kırma, beni unutma. Hastalığım sadece sözcükler ve görüntülerle iyileşebilir. Senin sayende bir süre için Marlon Brando oldum. O filmlerde nasıl yürüyorsa, ben de aklımdan öyle yürüyorum. O hayatta kadınlara nasıl bakıyorsa, ben de aklımdan öyle bakıyorum. Bana bir armağan verdin. Anlatman bittiğinde, artık Marlon Brando değildim. Senin benzetmelerini seviyorum, şakalarına bayılıyorum, beni yolculuklara çıkartıyorsun ve bedenimin çürüdüğünü unutuyorum. Uçuyorum, yürüyorum, yıldızlar görüyorum ve ciğerimi kemiren, içimi oyan acıyı o zaman hissetmiyorum. Kim olduğumu, nerede bulunduğum aklımdan çıkıyor. Benim abarttığımı, tüm bunları bilgiçlik taslamak için söylediğimi sanıyorsun. Eğitim seviyem çok düşük. Ben de bir sanatçı olmak isterdim ama yeteneğim sınırlı. Burada *Binbir Gece Masalları*'nı anlatmaya başladığından beri hayat daha çekilir oldu. Masal dinlemesini bu kadar sevdiğimi hiç bilmezdim. Ahermemu'dayken seni izlerdim, her izinden kitaplarla dönerdin. Ben annemin yaptığı pastalar

ve iskambil kâğıtları getirirdim. Sana gıpta ediyordum. Hatırlarsın, bir gün senden ödünç kitap istedim; bana okumam için şiirler verdin, anlamaya çalıştım, sonra vazgeçtim. Başka bir sefer, bana polisiye bir roman verdin. Hoşuma gitmişti, ama Amerika'da geçiyordu. Buralarda geçen bir hikâye olmasını istemiştim, benim kasabamda, Raşidiye'de. Tüm bunları bizleri öykülerinle yolculuklara çıkartmaya mutlaka yeniden başlaman için söylüyorum. Burada, amaç vakit geçirmek değil, ölmemek, evet, senin hikâyelerini duymazsam öleceğimi seziyorum. Biliyorum, artık fazla gücün yok, sesin soğuktan boğuklaştı, bu hafta yine bir dişin düştü, ama yalvarıyorum, işine geri dön."

Bu talep beni öylesine etkiledi ki, akşam lapasından sonra ona iki cüce erkek kardeşle evlenen güzel ikizlerin hikâyesini anlatmaya söz verdim. Ne yazık ki, akşam ateşim yükseldi; başımı soğuk duvara dayayıp köşemde uyuyakalmışım. Ne konuşabiliyordum ne de yerimden kalkabiliyordum, yarı koma halindeydim, sesler duyuyor ama etrafımda neler olup bittiğini anlayamıyordum. Birkaç gün boyunca tüm nirengi noktalarımı kaybettiğimi şaşkınlıkla fark ettim. Nerede olduğumu da, bu delikte ne yaptığımı da bilmiyordum. Sayıklıyordum, ateş yükseliyordu, sonra bir sabah bir haftalık yokluktan sonra, bitkin bir halde uyandım. Başım dönüyordu ve ağzımdan çıkan ilk isim Abdülkadir oldu. Lhusin bana bir gece önce gelip onu aldıklarını söyledi. Onu bir plastik çuvala koymuşlar, cesedi kapıya kadar çekmişlerdi. Nöbetçiler dışarı çıktıktan sonra, Üstad Kuran okumaya başlamıştı. Kendini ölüme terk etmişti, bu bir intihardı, çünkü kan kusmuştu. Sivri

bir şey yutmuş olmalıydı. Doğrusunu asla öğrenemeyeceğim. Ona hikâyeler anlatmaya gücüm olsaydı bile, öleceğini düşündüm. Kendini sözcüklere bağlamıştı, onun için bu son umuttu. Sık sık benim dostum olduğunu ve bir gün buradan çıkıp gün yüzüyle bu dostluğu sürdürmeyi umduğunu söylerdi. Her şeyini paylaşan, her şeyini veren insanlardandı. Bir gün bana dedi ki: "Seninle, Tanrı'nın bana vereceği her şeyi paylaşırım, kefenim dahil!" Kefensiz, aptessiz gömülmüş, olduğu gibi toprağa atılmış ve üzerine sönmemiş kireç dökülmüş olmalıydı. Nöbetçilerden biri daha sonra bunu bana doğruladı.

15

İçime sarsılmaz ve güçlü bir şey yerleşmişti. Daha önce böyle bir durumda kalmamıştım. Annemin hiçbir kararından asla geri dönmediğini biliyordum. Babamı evden kovup eşyalarını sokağa attığında, babamın ona yolladığı aracılar, çiçekler, ipekler bir işe yaramadı, o artık ne hayatına ne de evine girebildi. Bu denli kararlı olması hayranlık vericiydi. Bu açıdan 'General' dedikleri annesine çekmişti, o da karakterli, erkeklere karşı sert, çocuklara karşı yumuşak bir kadındı, gerçekçi biriydi, yaşam hakkında hayallere kapılmazdı. Annem sık sık onu örnek verirdi.

Buradan kurtulacağımı ve yenik düşmeyeceğimi anlayınca bu iki kadını düşündüm. Sezgilerim kuvvetli, açık ve berraktı. İlk aylar, ilk yıllar, hiçbir önsezim yoktu. İçimdeki umut ve geleceği hissedebilme yetisi akıp gitmişti. Abdülkadir'in ölümü beni çok etkilemişti, belki de benden istediği gibi ona yardımcı olabilseydim, birkaç ay daha dayanırdı, diye düşünüyordum. Hasta olduğunu biliyordum. Ruhunu teslim ettiğinde hastalığım yüzünden bilinci-

mi kaybetmiş olduğuma üzülüyordum. Son anlarında ona destek vermem için beni çağırdığını sanıyorum. Belki de bilincimi kaybettiğimi ve ateşle mücadele verdiğimi biliyordu! Ona son bir hikâye anlatmış olmayı, onu cennete götürecek harika bir kuşun kanatları üzerine yerleştirmeyi ne kadar isterdim.

Kesin olan şu ki: Üzüntüden ve acıdan ölen bu arkadaşlar, iman ve inanç dereceleri ne olursa olsun, cennete gitmeyi hak ediyorlardı. Korkunç bir intikam ve zalimlikle karşı karşıya kalmışlardı. Hatalar yapmış olsalar, yanlış davranmış olsalar bile, bu yeraltı çukurunda çektikleri büyük bir vahşetti.

Bu tür düşünceler aklıma gelmeye başladıktan sonra, içimde beni alt edemeyeceklerine dair bir inanç belirdi. Hatta, kimi zaman kendimi öteki tutuklulara karşı yabancı hissediyordum. Utanıyordum. Hem kendi ruhum hem de onlarınki için dua ediyordum. Bedenin sessizliğine ve hareketsizliğine veriyordum kendimi. Derin derin nefes alıyordum, annemin, iyi kadınların ve iyi erkeklerin, peygamberlerin, azizlerin ve şehitlerin yüreğinde bulunan, felaketlere direnmiş ve sadece ruh gücüyle, gönülden edilen dualarla, belli bir amacı olmayan ve sizi kendi bilincinizin özgül ağırlık merkezine götüren dualarla onların üstesinden gelmiş insanların ruhlarında bulunan yüce ışığı çağırıyordum.

Bu ışık, bana rehberlik eden ruhtu. Onlara bedenimi teslim etmeye hazırdım, yeter ki ruhumu, nefesimi, irademi almasınlar. İnzivaya çekilen ve sonsuz Tanrı aşkı için her şeyden vazgeçen Müslüman mistikleri düşündüğüm oluyordu. Kimileri acıya alışıp, onu hâkimiyetleri altına alıp, onunla işbirliği yapmışlardı. Acı onları Tanrı'ya ulaştırdı, öyle ki sonunda onunla bir olup akıllarını yitirdiler. Demek

ki, felaketle iç içe olmak, yüreğin kapılarını ardına kadar açıyor. Bendeyse, zaman zaman gökyüzüne bir pencere açıyordu bu durum. Onların bedenlerini ışığın sarsıntısına terk ettikleri o muhteşem mertebeye henüz ulaşmamıştım. Mutlak birleşme ânına yaklaşmak için onlar her şeyi yaparlar. Sonra kumların enginliğinde kaybolup giderler.

Bense, bilincimi korumaya ve hâlâ sahip olduğum azıcık şeyi elimde tutmaya çalışıyordum. Bende kesinlikle bir şehit ruhu yoktu. 'Kanım helaldir, istediğiniz gibi akıtın' demeye hevesli değildim. Ayağımı yere vuruyordum, sanki beni tehdit eden deliliğe, avucuna düşmeyeceğimi anlatmak istiyordum.

Romatizmalarım, hareket etmemi bütünüyle engellemiyorsa da çok zorlaştırıyordu. En az acı duyacağım pozisyonda oturmaya çalışıyordum. Betondan soğuk yükseliyordu. Duyuların uyuşması saatler alıyordu. Derimi artık hissetmiyordum. Gidiyordum. Yolculuğa çıkıyordum. Düşüncelerim berrak, basit ve dolaysızdı. Tepki vermeden, kıpırdamadan, düşüncelerimin beni alıp götürmesini bekliyordum. Kendim düşünce oluncaya dek zihnimi bir noktaya odaklıyordum. O duruma gelince, her şey kolaylaşıyordu. İşte bu şekilde, gece kendimi ıssız Kâbe'de kara taşın karşısında buluyordum. Yavaşça ona yaklaşıyor, onu okşuyordum. Hem birkaç yüzyıl geriye, hem de aynı zamanda pırıl pırıl bir geleceğe doğru fırladığım duygusuna kapılıyordum. Geceyi, şafak vaktine kadar, ilk namaza kadar Kâbe'de geçiriyordum. İnsanlar aptes alıyorlar, dua ediyorlar ve beni görmüyorlardı. Şeffaflaşmıştım. Sadece ruhum oradaydı. Bu özgürlük sık sık yaşanamazdı. Onu suistimal etmemeliydim. Çukura, bedenime, acılarıma

geri dönmeliydim.

Ruhumu doğuya doğru götüren rüzgâr kesilmişti. Hiçbir şey hareket etmiyordu. Hiçbir yaprak kıpırdamıyordu. Dönüşün işaretiydi bu. Yolculuğun sonu. Kulağım tavandaki hava deliğine doğru tetikte, bir sonraki yolculuğu bekleyerek yaşayacaktım. Havanın kıpırtısına karşı çok hassaslaşmıştım, hava bizi canlı tutuyor ve dünyadan haberler getiriyor, sonra sessizliğimizi, bitkinliğimizi ve ayakta kalınması gereken bir ölümhanenin ekşi nemiyle yoğrulmuş adamların kokularını yüklenerek geri gidiyordu.

16

Uzun zaman boyunca, bir babam olduğu hiç aklıma gelmedi. Onu düşünmüyordum, beni ziyarete gelen görüntüler arasında o yoktu. Bir gün onu rüyamda gördüm: Efsanevi şıklığıyla, dimdik yürüyüşü ve gururlu bakışıyla ünlü o adam Marakeş'te Camaa El Fna Meydanı'nda bana kirli ve lime lime bir *gandura* içinde, sakalları uzamış, yüzü yorgun, gözleri sonsuz bir hüzünle dolu bir halde göründü. Bir yılan terbiyecisinin yanında hikâyeci olarak duruyordu ve neredeyse hiçbir dinleyicisi yoktu. Yolda yürüyenler ona bir göz attıktan sonra geçip gidiyorlar, onu Cesur Antar'ın, efendisini zehirleyen Güzel Abla'yı kurtarmasını anlatan hikâyesiyle baş başa bırakıyorlardı. Acınası bir haldeydi: bitmiş tükenmiş, aşağılanmış, kaderin sillesini yemiş bir adam. Rüyamda ben oradaydım, onu dinliyordum, bana baktı ve şöyle dedi:

"Vay, sen şairlerin ve Kral'ın dostu büyük Şeyh Fakih'in oğlusun. Burada ne arıyorsun? Sen ölmedin mi? Baban seni çoktan toprağa gömdü. Cenaze töreninde ben de vardım. Hayırsız oğlunun yaptık-

ları yüzünden bağışlanmak için, tüm aileyi, devlet adamlarını, hatta gazetecileri bile davet etti, seni lanetledi, sonra hemen cenazeni kaldırttı. Hatta içine eşyalarını, kitaplarını, senin gözüktüğün tüm fotoğrafları koyduğu bir de tabut vardı. Bir konuşma yaptı, ben de senin sözümona naaşının önünde Kuran okumakla görevliydim. Demek sen ölmedin! Yaklaş yanıma, korkma. Biliyor musun, yıkanmak için suyum yok, zayıfladım, köşedeki kahvecinin ara sıra verdiği lapalardan başka şey yemiyorum. Hikâye anlatmaya çalışıyorum, hem vakit geçirmek, hem de ipek ve yün karışımı güzel bir cellabe almaya yetecek birkaç dirhem kazanmak için. Cellabeyi çoktan sipariş ettim. Hesabını yaptım: Günde on dirhem desek, yüz gün sonra üzerime giyebileceğim. Göreceksin, onu giydiğimde, bambaşka biri olacağım, tıpkı öteki yaşamımdaki gibi, güçlü adamların dostu, büyük bir edebiyatçı olacağım."

Koşulların tersine döndüğü bir durumdaki babamın görüntüsü beni güldürdü. Onu paçavralar içinde gördüğüm anda aslında o Kral'ın yanında onu eğlendirmekle meşguldü. Belki de kıvrak nüktelerle dolu yorumlar, belden aşağı ama zekice imalarla Majesteleri'nin gülmesini sağlayarak onunla iskambil oynuyordu.

Onun gözünde ölmüş olmam bir yana, zaten hiç var olmamıştım. Oğullarından birinin zindanda olduğunu ona hatırlatabilecek herhangi bir kimseyle görüşmüyordu. Annem onu görmeyi hep reddediyordu. Erkek ve kız kardeşlerim bu olay yüzünden kahroluyorlardı, o ise sarayda yaşıyor, el pençe divan durmuş Kral'ın en küçük bir işaretini bekliyordu. Sonradan öğrendiğime göre, tek benim adım

onun önünde söylenmesin diye, çocuklarının çoğuna eğitim bursları alarak, devlet dairelerinde işler bularak yardım etmiş. Sakin para babası ve düşün adamı ifadesi, tüm doğallığıyla sık sık gözümün önüne geliyordu. Onu, başka bir çağdan, başka bir yüzyıldan kaçmış gibi haşmetli duruşuyla görüyordum. Onu suçlamıyordum. Onu hiç suçlamamıştım. Ne, diğer kardeşlerim gibi ona hayrandım, ne de ondan nefret etmiştim. İtiraf etmeliyim ki, ona karşı kayıtsız değildim, ama rüyamda onun bana yaptığı gibi, onu yaşamımdan çıkartmıştım. Aslında gerçek anlamda gitmese de giden oydu. Bir başka kadınla evlenmişti, ikili bir hayat sürüyordu. Ara sıra geliyor, özellikle annemin işte olduğu zamanı seçiyordu. Birkaç güzel cellabe alıyor, sonra yok oluyordu. Annem buna bir son verdi ve onu boşayarak kapıyı kesin olarak kapattı. Hâkime gitti ve boşanmayı talep etti. Ben on yaşımdaydım. Benim için, zaten pek az gördüğüm bu adam, ailemize ait değildi. Annemin sayesinde ona karşı ne iyi ne de kötü hiçbir hissim olmadı. Babam hakkında iyi konuşurdu, başka bir ailesi olduğunu, onun hakkında kötü düşünmediğini, sadece sağlıklı ve şeffaf bir durum istediğini söylerdi. Bundan acı duyuyor olmalıydı fakat davranışlarında hiçbir şey belli etmiyordu.

Çukurun sessizliğinde kendi kendime konuşuyordum:

Babam ne yapabilirdi? Hiçbir şeyi ben planlamamış olsam da yanlış hareket etmiştim. Emirlere karşı çıkmadım. Kendi kendime hiç soru sormadan saraya girdim. Kral'a ve onun babama duyduğu güvene saygısızlık ediyordum. Üstlerimin emirlerini yerine getirmekle yükümlüydüm. Diğerlerini izlemeyi reddedebilirdim. Kuşkusuz mitralyöz yağmu-

ru altında can vermiş olurdum. Öteki tarafa geçip krallığı koruyabilirdim. Bunu hiç düşünmemiştim. Belki de katliamın görüntüsü beni aptallaştırmıştı. Donmuş kalmıştım, gözlerim yuvalarından fırlamıştı, dilim kurumuştu, başım gülle gibiydi. Güneş gözümü alıyordu. Hızla geçen gölgeler görüyordum ve hiçbir şey yapamıyordum. On yıl hapse mahkûm olmak ağır bir cezaydı, ama bu ağır ölüm zindanında çektiklerimize kıyasla hafif kalıyordu. Acaba babam istifa edebilir miydi? Hayır, bir kez Kral'ın hizmetine giren biri istifa edemez. Boyun eğer, itaat eder ve daima 'Evet Efendim' der, ezilir büzülür, Kral'ın bir dediğini iki etmez, eğer emrini iyi duymanıış olsa bile 'N'am Sidna' der ve ne söylediğini tahmin etmek için elinden geleni yapar. Babam öyle bir dünyada yaşıyordu, bundan da mutluluk ve gurur duyuyordu. Sonraları, 'Majesteleri'nin özel temsilcisi' sıfatını taşıyan önemli bir şahsiyetin oğlunun öyküsünü anlattılar bana. Aşırı solcu bir militan bu genç, devletin güvenliğini tehdit suçuyla on beş yıla mahkûm olmuş. Paranoyanın dört bir yanda kol gezdiği günlerdi. Genellikle parlak öğrenciler olan gençleri, sadece fikirleri yüzünden tutukluyorlardı. Yine aynı dönemde İçişleri Bakanı General Ufkir'in bir beyanatı yayınlandı, öğrencileri ayaklanmaya sevk ettiği gerekçesiyle sakıncalı metinlerin eğitim programından çıkartılması ve felsefe eğitiminin Arapça yapılması öneriliyordu. Kral bakanı çağırtmış ve ağır sözlerle onu oğlunun eğitimini ihmal etmekle suçlamış. Politik alanda da, ahlaki açıdan da namusuna son derece düşkün olan bu saygın adam, kriz geçirip birkaç yıl sürecek bir komaya girmiş.

Babam herhangi bir kimse için komaya girecek yapıda değildi. Kendini çocuklarından sorumlu gör-

müyordu. Dolayısıyla bu soruya kafayı takmanın ne anlamı vardı? Öteki adamın yerinde olsa 'Benim oğlum yok' ya da 'Bu benim oğlum değil' derdi, benim böyle düşünmeye ve söylemeye ondan çok hakkım olmasına rağmen, ben asla 'Babam yok' ya da 'Bu benim babam değil' demedim.

İşin bu kadar basit olmadığını biliyordum. Ölmemek için elimde olanların tümüyle mücadele veriyordum. Zindana geldiğimiz ilk günlerde Fezli arkadaşım Rüşdi bana konuyu açtı:

"Baban saray çevresinden, acaba bizi buradan çıkartamaz mı?"

"Mümkün değil," dedim. "Onun haberi yok. Kimsenin haberi yok. Zindanın ilkesi zaten bu. Aileme göre biz Kenitra Cezaevi'ndeyiz. Ziyaret yasak. Ayrıca, babam Kral'ı sadece eğlendirmek için görüyor, ona sorun yaratmak için değil. Anlıyor musun, bir babam olduğunu, özellikle de saray çevresinden olduğunu unutmak en iyisi."

"Henüz normal tutuklu olduğumuz günlerde babam lisede birlikte okuduğu bir subaya ricacı olmuş. O da ona daha üst makamlara başvurması gerektiğini söylemiş. Reddetmenin kibarcası. Ama, öyle ya da böyle, haklısın, kimse bizim için bir şey yapamaz. Kendi göbeğimizi kendimiz keseceğiz. Tek başına ölmeliyiz demek istedim. Biz artık yokuz. Biz öldük ve hatta eminim ki nüfus kayıtlarından silinmişizdir. Öyleyse, ne diye kafamızı anlamsız umutlarla yoralım? Konuşuyorum, çok konuşuyorum ama bu bana var olduğum ve direndiğim duygusunu veriyor. Ama bizler unutulmuşluğun ürünüyüz. Hatta unutulmuşluğun kendisiyiz. Ara sıra ölmüş olduğumuzu ve öbür tarafta cehennemde olduğumuzu ciddi olarak düşünmüyor değilim. Bu-

na öyle inanıyorum ki, gözlerim yaşarıyor. Sana ve beni işitenlere söylüyorum: Zaman zaman bebek gibi ağlıyorum. Anlıyor musun? Soylu bir ailenin çocuğu, ordu onu çelik gibi sertleştirmiş, ama şimdi yanaklarından yaşlar akıyor. Bunda utanılacak bir şey görmüyorum, kendime ölmediğimi kanıtlamak için elimdeki tek kanıt bu. Sen ki çok kitap okudun, söyle bana, bu delikten çıktıktan sonra normal hayata döndüğümüzde, hazımsızlıktan ya da bir trafik kazasında ölürsek cennete gider miyiz?"

"Bunu ancak Tanrı bilir. Bu soruya cevap veremem. Ama benim gibi yap, dua et ve karşılığında hiçbir ödül düşünme. Karşılık beklemeden dua etmek gerek. İmanın gücü işte burada."

"Daha açık konuş Salim."

"Ben sonsuzluğa dua ediyorum. Tanrı'ya yakarırken amacım bu dünyadan uzaklaşmak. Ama bildiğin gibi, dünya o kadar az şeye indirgendi ki. Dünyaya karşı değil, bizi nefret kuyusuna çekmeye çalışarak etrafta dönüp duran duygulara karşı savaşıyorum. Bir şey için değil, bir şey ile dua ediyorum. Bir umuda karşı değil, yaşam yorgunluğuna karşı dua ediyorum. Bizi boğma tehlikesini taşıyan yorgunluğa karşı dua ediyorum. İşte, sevgili Rüşdi, dua kesinlikle karşılıksız olması gereken bir şey."

Kafamda birçok görüntü birbirini kovalıyordu. Birbirlerine karışıyor, tökezliyor, yere düşüyor ya da gri bir ufka doğru uzaklaşıyorlardı. Görüntüler siyah-beyazdı. Kafam renkli görüntü almayı reddediyordu. Babamı sık sık yere kapanırken görüyordum, sanki yerden kıymetli bir şey alacakmış gibi eğiliyordu. Önünde Kral vardı. Kararlı bir duruş. Ara sıra arkasını dönüp rahatlatıcı bir el işareti yapıyor-

du. Babam Kral'la arasında en az bir metre mesafe kalmasına özen göstererek, adımlarını sıklaştırıyordu. Böyle bir kural olmalı. Babamın zihni kuşkusuz bir an bile dinlenmiyordu. İnce kurnazlıklar, kelime oyunları, belden aşağı ama asla kaba olmayan şakalar bulmalıydı. Ama en önemlisi bunları söylemek için en uygun zamanı kollamalıydı. Bir şaklaban, bir büyücü, zarif bir psikolog, bir falcı, bir kâhin ve güvenilir bir yandaş olmak, işte babamın görevi buydu. Olacakları önceden görmesi, uyarıda bulunması ve çok çabuk tepki vermesi gerekiyordu. Bu bir meslek olmaktan öte, bir yetenekti.

Zekâsı her an tetikte olmalıydı. Ne yorgunluk ne ara verme ne de kuşku. Beyin hücreleri ve hafızası durmak dinlenmek bilmiyordu. Bu yüzden de, oğlunu düşünmek için bir dakikası kalmıyordu. Patronunun beni hangi cehenneme attığını biliyor muydu? Bunu bilseydi bile, acaba ne der, ne yapardı? Hiçbir şey.

Benim için en önemlisi bu görüntülerden kurtulmaktı. Onları elimin tersiyle itiyordum ama az sonra daha belirgin, daha yakın olarak yeniden beliriyorlardı. Babamın yüzünü hiç bu kadar yakından görmemiştim. Etkileyiciydi. Yüzünde bir çocukluk hastalığından kalma lekeler vardı. Onları fondötenle kapatıyordu. Tıpkı bir kadın gibi, süslü bir hatun gibi babam yüzüne bakım yapıyordu. Kral'a ait olan öteki görüntü sabitti, içine nüfuz edilemiyordu. Uzaklarda bir şeye bakıyordu. Acaba bu gizemli bakışın ardında bir düşünce olabilir miydi, belki bizimle ilgili? Hatta şu soruyu bile kendi kendime sorduğum oluyordu: Haberi var mıydı? Bizim yerin altında olduğumuzu biliyor muydu? Elbette, iki darbe ile sarsılmış bir adam, asileri unutmazdı. O da nesi,

'asi' mi dedim? Bütün bir halkı isyan ettiren genel yozlaşmadan midesi bulanan herhangi bir Fas yurttaşından daha 'asi' değildim. Ama ben askerdim, emirlere itaat eden, silahlı bir astsubaydım. Neden bizi Kenitra Cezaevi'nden alıp bu deliğe tıkmışlardı ki? Neydi bundaki mantık? Evet, tıraş edilmiş kafaya damla damla akıtılan su! Evet, Çin işkencesinin Faslılaştırılmışı, ek olarak da unutulmuşlukla bilenen zalimlik! Evet, ağır ağır acı çektirerek pişman etme! Bir mantık yok, sadece bir kana susamışlık, zamana ve tüm bedene yayılan bir ceza.

O tuhaf rüyanın içinde bu sözleri geveliyordum ki, Kral'ın görüntüsünün bana yaklaştığını ve şunları söylediğini fark ettim: *Ayağa kalk! Biliyorum, ayağa kalkamıyorsun. Başın tavana vuruyor. O halde iki büklüm dur ve beni iyi dinle: Sizi düşünüyor muyum, düşünmüyor muyum artık bunu merak etme; bir avuç hain ve serseriyi düşünmekten başka yapacak işlerim var. Kralına karşı el kaldırdın –silahını kullanmadığını biliyorum–, buna tüm yaşamın boyunca pişman olman gerekiyor, o delikte sadece pişman olmayı öğreneceksin, Mahşer Günü'ne kadar. Baban seni eğitmeyi unutmuş, ama ben unutmadım. Artık görüntümü o pis deliğe getirme. Beni düşünmeyi ya da görüntümü başka görüntülere karıştırmayı sana yasaklıyorum!*

Kalakalmıştım. Gerçekten onun sesi miydi? Doğruyu söylemek gerekirse onu unutmuştum. Ama bir kral ayağa bile kalkamayan bir astsubayla konuşmaya tenezzül etmez ki.

17

6 numara Macid durmadan Kerim'e saati soruyordu. Sanki bir randevusu vardı ya da tren bekliyordu. Onun arkasından saati tekrarlıyor, sonra ilave ediyordu:

"Çok iyi, fevkalade, hedefimize yaklaşıyoruz. Dikkat et, bu sadece saate değil, güne de bağlı. Kerim, lütfen söyle: Günlerden ne?"

"Cumartesi."

"Özür dilerim, ama galiba günde yanıldım. Şayet gelecek olursa, bir cuma günü, öğle namazından sonra gelecektir."

"Kimden söz ediyorsun?"

"Nasıl olur, senin haberin yok mu, sen ki zamanı şeytani bir şaşmazlıkla takip ediyorsun?"

"İşte, zamanı hesaplamaktan başka şeyle uğraşmama fırsat yok."

"Moha. Hani, kaybedecek bir şeyi olmadığı için, daima gerçeği söyleyen o adam. Gelip bizi kurtaracak. Bu bir şaka değil. Ben delirmedim. Zihinsel olarak onunla temas halindeyim. Karşılıklı konuşuyoruz. Bana hep sabrımı silah gibi kuşanmamı söy-

lüyor. Ona sabrın pazarda satılmadığını söylüyorum. Gülüyor. Evet, sabır! Gerçek şu ki, bize tek kalan da o. Bende yeterince var, bana eşlik etmek isteyen varsa onunla paylaşırım. Moha geldiğinde, görünmez olacak, ama cennetin kokusuyla kendini tanıtacak. Burunlarınızı açın. Bu fırsatı kaçırmamalısınız."

Kimse Macid'e itiraz etmezdi. Agadirli bir Berberi'ydi. Ufak tefek, çelimsiz biriydi ve gözleri keskindi. Sigara yüzünden aklını kaybetti. Eskiden günde iki paket içerdi. Okulda, gece yarısı sigara içmek için uyandığı olurdu. Her kış ciğerleri neredeyse yerinden sökülürdü. Sigara onun için uyuşturucu gibiydi, varlık nedeniydi, tutkusuydu, amacıydı. Asker sigaralarını sevmezdi. Tüm parasını karton karton Amerikan sigarasına harcıyordu.

Hapse girmesinden neredeyse on yıl sonra bile sigarayı unutamamıştı. Öte yandan öksürüğü iyice kötüleşmişti. Nikotin belki onu sakinleştirirdi. Zamanla artık sigara istemez olmuştu ama bir konudan ötekine atlıyordu. Ona eşlik eden bir ilahi kişi uydurmuştu. Moha, hiç görünmeden uzamı ve zamanı aşma yeteneğine sahipti. Macid onu duyduğunu iddia ediyordu. Başlangıçta onun ruhsal bir egzersiz yaptığını, böylelikle nikotin eksikliği yüzünden acı çeken bedeninden uzaklaştığını sanıyordum. Bu, acıya bir çare olabilirdi. Ama kısa süre sonra, hayal kırıklığına uğradım. Zavallı Macid bizlerden değildi. Aklını kaybetmişti. Artık Moha'dan değil, gömdüklerimizden söz ediyordu:

"Sizin gömdükleriniz ölmediler. Bunu biliyorum. Bunu bilen tek benim. Haydi, size de açıklayayım: Onlar, ölmüş gibi yapıyorlar. Yanlarına gitmeye hazır olun. Tepenin ardında bizi bekliyorlar. Hepsi

oradalar: Larbi, Abdülkadir, Mustafa, Driss, Rüşdi, Hamid... Nöbetçileri kandırmak için ölü taklidi yapıyorlar. Kaçmak için uygun zamanı bekliyorlar. Üzerlerine dökülen sönmemiş kireç onları ısıtıyor ve uyandırıyor. Yalnızca kaçmakla kalmıyor, fırsattan yararlanıp nöbetçileri mezarlara atıyorlar. İşte bu yüzden nöbetçiler topallıyor. Yakında büyük firar gerçekleşecek, nihayet özgür olacağız ve dünyadaki tüm sigaraları içeceğiz."

Arkadaşı Kerim onun aklını başına getirmeye uğraşıyordu. Macid onu dinlermiş, hatta onunla aynı fikirdeymiş gibi yapıyor, sonra kendi saçmalıklarına dönüyordu, giderek ölü olmayan ölülerin dışarıda olup bizim kaçmamızı planladıkları konusunda ısrarlarını artırıyordu. Kendine has bir mantığı vardı:

"Dinle Kerim, biliyorsun buradan çıkmanın tek bir yolu var: iki seksen uzanmış olarak. Buradan giden herkes ölü taklidi yapmak ve kendilerini hemen gömdürmek, sonra da sönmemiş kireçten çıkarak bitişik ormana sığınmak ve silahlanarak geri dönüp bizi kurtarmak gerektiğini anlamışlardı. Yemin ediyorum bu doğru. Sana palavra atmıyorum. Hatta Kuran'da bile geçiyormuş bu, Üstad Gharbi bunu doğrular, haksızlığa kurban gidenler Tanrı katında canlıdırlar."

Gharbi, düzeltmek için atıldı:

"Söz konusu olan şehitler. Biz Tanrı'nın şehit tarifine uyuyor muyuz, bilmiyorum."

Bunun üzerine aramızda yarı-dini, yarı-politik bir tartışma başladı. Biz kimdik? Hangi konumdaydık? Hain askerler miydik? Politik suçlu muyduk? Haksızlık kurbanı mıydık? Cezamızın beşte birini

çektikten sonra, mahkûm olmuştuk, Kenitra'dan kaçırılmış ve bu çukura atılmıştık. Adalet, onların adaleti, başı tıraş edilmiş, üzerine temiz gömlek giydirilmiş bizlerin şaşkın bakışları altında, yayın organlarının önünde açıklanan adalet bizimle alay etmişti. Üst rütbeli subayların yönettiği askerlerdik. Bizi onlar silahlandırmışlar ve bize Şirat'a varmamızdan birkaç dakika önce şöyle söylemişlerdi: "Kralımız tehlikede, gidip onu kurtaralım. Düşmanlar misafir ve golf oyuncusu kılığındalar!" O halde biz ne oluyorduk, istenilen yönde kullanılan erler mi, yoksa suç ortağı hainler mi? Güneşin alnında, elinde silahıyla kendi kaderine bırakılmışken, ateş açması için emir aldığında, o askeri öğrencinin aklından neler geçtiğini kim bilebilir?

Bir an için, golf sahasının yeşilliği dikkatimi çekti. Öyle iyi kesilmiş, öylesine düzgün, öylesine parlak, öylesine yeşildi ki, harika bir yeşildi, en ufak bir kusuru bile yoktu. Bu güzel bir halı kadar yumuşak bu çimenin üzerinde yürüyordum ki, bir adam, bir yabancı bana seslendi:

"Hayır, postallarınızla yürüyemezsiniz! Çimenleri mahvediyorsunuz. Hayır, gidin başka bir yerde yürüyün ya da postallarınızı çıkartın."

O arada kurşunlar dört bir yanda uçuşuyordu, iyi giyinmiş, çok iyi giyinmiş, saçları çok iyi taranmış adamlar, sinekler gibi yere düşüyorlardı. Ne olup bittiğini tam olarak anlamadan yeşillikten çıktım. Rüşdi'yle sessizce paylaştığım endişelerimi ve sezgilerimi bile unutmuştum.

İşte tam o anda, bu trajedinin anlamını kavrayamaz oldum. Kral'ı öldürmek! Neye yarayacaktı ki? Onun yerine askeri bir cunta, ülkenin servetini ve iktidarı aralarında pay edecek generaller, albaylar

geçsin diye mi? Zaman içinde, çok düşündüm: Neyse ki başaramamıştık! Hayır, düzeltiyorum: Neyse ki başaramamışlardı. Komutan A.'nın ve yardımcısı Atta'nın bize kazıklayacakları askeri diktatörlük! Onları iyi tanıyordum. Bunu bilecek ve bundan söz edecek kadar deneyim kazanmıştım. Ama bu delikte kim beni duyar ki şimdi?

Macid, sanki düşüncelerimi okumuş gibi, şöyle dedi:

"Haklısın. Moha da aynı fikirde. Adaletten çok güce inanan askerlerden ne beklenebilir ki? Burada, bu dehlizde olmamızın sorumlusu onlar. Bize fikrimizi sormadılar. Zaten askeri öğrencilerin ne düşündüğünü sormak askerce bir davranış değil. Bu yüzden kaçmak gerekiyor. Bize ancak ölülerin kurnazlığı yardım edebilir. Canlılar artık bizim için bir şey yapamaz. Ama biz de ölüyüz. Cehennemdeyiz biz, bu bir hata, talihsiz bir adli hata. Bizim canlı taklidi yaptığımızın kanıtı da, ölü diye gördüklerimizin ölü taklidi yaparak ülkeyi terk etmek için bizi bekliyor olmaları."

Ona itiraz etmemeye karar verdim. Ne işe yarardı? Bu umutla yaşıyordu. Moha'yı beklediğini söylüyordu. Durmadan saati soruyordu. Sonunda bıkıp usanan Kerim ona saatin durduğunu söyledi. Macid ağlıyordu. Araya girmek, ona rahatlatıcı bir şeyler söylemek, çıldırmasını önlemek gerekiyordu. Moha'ymışım gibi yapıp onunla konuştum. Macid'in umutsuzluk içinde çağırdığı bu kişinin ağzından konuşmakta hiçbir zorluk çekmedim. Ben Moha'ydım. Onun tavrı, onun sesi, onun ikna gücü bende vardı.

"Sabırsız adam, senin zamanın durmadan yanıyor ve bu kıpırtısız gece tarafından yutuluyor, sen ki

ölülerin gölgelerle ve hayaletlerle dolu bir sahnede rol yapan oyuncular olduğunu sanıyorsun, endişen karanlıkta artıyor, bil ki ben sadece bir söylentiyim, aydınlık kılığına bürünmüş bir ateşim, senin ciğerlerinden yükselen, sonra da kuyuya düşen bir sözüm. Sesimi, kumla yüklü olsa da, yolları bulanıklaştırsa da, sana getiren rüzgârdır. Yalnız sen kendini bu dehlizden çıkartabilirsin. Bunun için sana müthiş bir irade, hayalden daha kuvvetli, dualardan daha ışıltılı bir akıl gücü gerekli. Ben ağacın içinde değilim. Canımı yakan, derimi parçalayan ve yine de beni dağların ve uyuklayan ormanların zirvesine yükselten düşüncelerdeyim. Şimdi gidiyorum. Uzaklaştım bile. Seni kendinle, yalnızlığınla ve mantığınla baş başa bırakıyorum."

Bu sözlerin ardından çöken ağır sessizliği, Kerim saati söyleyerek bozdu. Macid bir şey demedi. Birkaç gün sonra hücresinde telaş içinde olduğunu hissettim. Ona seslendim, karşılık vermedi. Akşam lapasından sonra çırpınan bir bedenin sesini duyduk.

O zindanda kendini asmayı başaran bir tek Macid oldu. Tüm giysilerini uç uca ekleyip bir ip yapmıştı, bunu boynuna geçirdi, tüm gücüyle sıktı, gömleğinin ucunu hava deliğine tutturup yere yattı ve kapıyı ayağıyla itti, böylece sonunda boğuldu.

Çırılçıplaktı. Bedeni morarmıştı. Sanki derisinde sigara söndürmüştü birileri. Çok hafifti ve kan çanağına dönmüş gözleri açıktı.

Ölümü bir oyun değildi. Yüzünde de maske yoktu. Ne yazık ki, ölü taklidi yapmıyordu!

18

Bir haber ya da bir hata gibi gökten inmişti. Bir güvercin ya da bir kumru, ana havalandırma bacasına girmiş, sonra da yoğun karanlığımızın sessizliğine düşmüştü. Üstad Gharbi onu hiç tereddütsüz tanımladı:

"Bu bir güvercin. Ben anlarım."

Kimse itiraz etmeye yeltenmedi. Bizim için bu, gökyüzünden gelen önemli bir olaydı. Ne bir cenaze hazırlığı ne de bir ağrı kriziydi. Kimsenin tahmin edemeyeceği bir şey başımıza gelmişti.

Güvercin duvarlara vura vura uçuyordu. Üstad kumru sesini taklit ederek onu çağırdı. Kuş, onun hücresine doğru yöneldi, ama geçebileceği bir delik yoktu. Bir köşeye kıvrıldı, kuşkusuz uyuyor olmalıydı. Gardiyanlar ilk hücreyi açtıklarında içeri daldı. Muhammed'in konuğu oldu. Gardiyanlar hiçbir şeyin farkına varmadılar. Her zamanki gibi lapaları bırakıp gitmekte acele ediyorlardı.

Muhammed bir çocuk gibi mutluydu. Onunla konuşuyor, bize onun kaderin bir armağanı olduğunu, ona iyi bakmamız ve onu haberci olarak kullan-

mamız gerektiğini söylüyordu:

"Onu evlat edinecek, ona bir ad vereceğiz. Bu kuş bizim yoldaşımız olacak ve onu terbiye edeceğiz, o da bizim haberlerimizi dış dünyaya, ailelerimize, hatta insan hakları temsilcilerine götürecek..."

Üstad karşılık verdi:

"Onu bana vermelisin, ben ona Tanrı'nın adlarını öğretirim. Tüm güvercinler Allah'ı tanırlar."

Genellikle sessiz olan 13 numaralı Burras'ı bu olay çok heyecanlandırdı:

"Onun adını Hürriyet koyacağız: Özgürlük!"

Muhammed onunla konuşuyor, bir yandan da ağzına yiyecek veriyordu:

"Hürriyet! Bizim Özgürlüğümüzsün, buraya bize bir mesaj getirmek için geldin. Eminim buraya tesadüfen düşmedin. Seni kim yollamış olabilir ki? Ayaklarında, ne yüzük var ne de mektup. O halde seni bu deliğe Tanrı yollamış olmalı."

Komşusu Fellah, 14 numara, şair ruhluydu:

"Ey güvercinim, barışın ve mutluluğun simgesi, bugün burada olduğuna göre, Tanrı bize acımış olmalı, demek Kral lütfedip bizim için af ilan edecek. Zaten neticede, biz başkalarının yaptıklarından sorumlu değiliz."

Konuşan saatimiz kararlı bir sesle araya girdi:

"Bir güvercinle bize haber göndermek sarayın geleneklerinde yoktur. Bir gün affedilecek olursak, bunu yemeklerin düzelmesinden ve bize bakacak bir doktorun buraya gelmesinden anlarız. Eğer çıkacaksak, sağlıklı olmamız gerekir. Dolayısıyla, anlaşılan, bu güvercin Tanrı'nın bir lütfu. Hayatımıza biraz renk katar."

Muhammed öyle düşünmüyordu:

"Bir eğlence mi? Hayır, bu önemli bir olay. Biri

bize sesleniyor. Şimdilik benimle kalsın. Bana arkadaş olsun."

Diğerlerinden itirazlar yükseldi:

"Hayır, o hepimize ait," dedi Burras.

"Demokratik olalım: Onu aramızda hakkaniyetle paylaşacağız. Her birimizde bir gün ve bir gece geçirecek," dedi Fellah.

Böylece Hürriyet gardiyanların lapa dağıttıkları sırada hücreden hücreye geçmeye başladı. Gardiyanlar bizimle alay ediyorlardı. İçlerinden biri şöyle dedi:

"Onu canlı canlı yemeyin, bağırsaklarınız bozulur."

Öteki ekledi:

"Belki de o bir tuzaktır. Bulaşıcı bir hastalık taşıyabilir. Onun adını değiştirip, El Muth (Ölüm) koymalısınız."

Bir an için buna inandım. Ama bizim kurbanı olduğumuz sapıklığın mantığı bu varsayımın çerçevesine aykırıydı. Akrepler dönemini düşündüm; bizi sokup zehirlesinler diye gardiyanlar tarafından içeriye sokulmuş olabilirlerdi. Güvercin kendiliğinden gelmişti. O talih güverciniydi. Bir ay boyunca bizi oyaladı. Bizimle uyuyor, lapalarımızdan yiyordu. Bizimle kaderimizi paylaşıyor ve ne bir sinirlilik ne de gitme hevesi gösteriyordu. Yine de bir gün onu azat etmeye karar verdik. Bundan ilk Muhammed söz etti:

"Hayvanı bu zindanda hapis tutmanın anlamı yok. Bırakalım gitsin."

"Ama onu özleyeceğiz," dedi Burras.

"Doğru," diye ekledi Kerim, "varlığına alıştık."

Bacağına bir mesaj, bir imdat çağrısı bağlamak geldi içimden, sadece hepimizin ölmediğini bilmele-

ri için. Ama ne kâğıdım ne kalemim ne de ipim vardı. O zaman bir rüyada gibi onunla konuştum:

"Hürriyet, özgürlüğüne kavuştuğunda, ışığın içinde olduğunda ve gökyüzünü gördüğünde, bir an bir evin terasında dur, benim doğduğum, annemin yaşadığı evin terasında. Marakeş'te şehir merkezindedir. Onu hemen tanırsın: Maviye boyalı tek teras onunki, tüm diğerleri kırmızıdır. Kapısı hep açıktır. Yere inersin ve avluya geçersin. Ortada bir limon ağacı ve bir çeşme var. Annem orada dinlenmeyi çok sever. Ona doğru gider, omzuna konarsın. Eminim, senin benim tarafımdan gönderildiğini anlayacaktır. Ona bakman yeter, senin bakışlarında benim mesajımı okur: Sevgili annem, ben yaşıyorum, seni seviyorum, benim için üzülme. Tanrı'nın izniyle, buradan çıkacağıma inancım var. Sık sık seni düşünüyorum. Bu şekilde davranarak, sana acı çektirdiğim için kendime kızıyorum. Kendine iyi bak. Bu önemli. Küçük kardeşime onu çok özlediğimi söyle, Mahi'ye de iskambil oynamayı öğrendiğimi, çıktığımda ona bir şampiyon olduğumu kanıtlayacağımı. Kız kardeşlerime de onları özlediğimi söyle. Yakında görüşmek üzere. Tanrı seni hepimiz için korusun, başımızın tacı, gözümün nuru."

Herkes aynı şeyi yapmak istiyordu, ona mesajlar vermek, onu acımızın tanığı yapmak. Onu dikkatle dizlerimde tuttum, hücrelerden cümleler yağıyordu:

"Babama Abdülselam'ın hayatta olduğunu söyle. El Hacib'de oturuyor."

"Nişanlım Zübeyde'ye beni beklemesini söyle. Yakında çıkacağım."

"Taza'ya git, annemle babamın mezarında bir dua oku."

"Şirat'a git, golf sahasına pisle."

"Kız kardeşim Fatma'ya söyle, kuzenle evlensin. Düğünlerinde bulunamayacağım."

"Uluslararası Af Örgütü'ne içinde bulunduğumuz koşulları bildir."

"Git, özgürlüğe uç... özgürlüğünün kıymetini bil!"

"Camiye git, aramızda ölenler için birkaç kez yasin okumalarını söyle..."

"Marakeş'e gidersen, Camaa El Fna Meydanı'nda tiyatro piyeslerinde oynatmak için güvercinleri terbiye eden adama bir uğra. Seni görür görmez nereden geldiğini ve ne mesaj getirdiğini anlayacaktır."

"Ben senden bir şey istemiyorum. Gönderecek mesajım yok, daha doğrusu mesaj gönderecek kimsem yok. O halde, nereye istersen git, ne zaman canın istersen geri gel ve öteki güvercinlere onları beklediğimizi söyle."

Çukurun hali, pazardaki açıkartırma günlerini hatırlatıyordu. Herkes o zavallı güvercine bir şey söylüyordu, sanki tüm mesajları yerine ulaştırabilecekmiş gibi. Yerim, onun yanına yaklaşmaya pek uygun değildi. İlk ben başlamıştım. Şu anda zindanda bir çılgınlık rüzgârı esiyordu. Sayıklamalar, bir ağızdan konuşmalar, anlaşılmaz kelimeler, saçma sapan görüntüler. Güvercin artık bir kuş değil, onun bunun mesajını almaya gelmiş bir insandı.

Ertesi sabah kapı açılır açılmaz onu azat ettim. Deli gibi dönüp durmaya başladı, gardiyanlardan biri onu yakaladı ve çıkışa doğru savurdu.

Onu özledik. Gülümseyerek onu düşünüyor ve çilemizin ne büyük olduğunu fark ediyorduk.

19

Kabızlıktan ölmek. Kimse bunu düşünmemişti. 'Aşktan ölmek' ya da 'açlıktan susuzluktan ölmek' diye deyimler vardır. Burras, dışkısını atamadığı için ölmüştü. Pislikler içinde kalmıştı, daha doğrusu içsel bir güç çıkmalarını engelliyordu, böylece sonunda beton sertliğine varacak kadar üst üste birikiyorlardı. Zavallı Burras bundan söz etmeye çekiniyordu. Bağırsaklarında birikenlerden kurtulmak için açlık grevi yaptı. Dayanamıyordu, inliyordu, ayaklarını duvara vuruyordu, sonunda bir gün öyle uzun ve canhıraş bir çığlık kopardı ki, gardiyanlar gelmek zorunda kaldılar. Hiçbir şey yapmadılar, durumu gözlemlediler ve kahkahalarla güldüler. Onlar güldükçe Burras bağırıyordu:

"Boklardan boğulup öleceğim. Bekleyemem, bana bir ilaç verin, yalvarırım, bu betonu eritmek için bir çare bulun."

Cevap yok. Kapıyı çarptılar. Gülmelerini ve yaptıkları yorumlarını duyuyorduk:

"Sıçamadı diye bizi çağırmış!"

"Üstelik bir de, ona yardım etmemizi istiyor! Kendini elinde bir kaşıkla onun kıçından bokunu

alırken düşünebiliyor musun? Öğkkk...”

“Sus, beni kusturacaksın...”

“Bu yüzden geberirse Kumandan Kurmay Başkanlığı’na bir rapor yazıp, 13 numaranın sıçamadığı için öldüğünü belirtecek, düşünsene!”

“Ne boktan iş!”

“Evet, iyi söyledin, ne boktan iş!”

Lhusin, bir kenara sakladığı süpürgenin sapından bir kaşık yonttu:

“Yakala, sana bu tahta parçasını atıyorum. Yavaş yavaş dene, zorlama, kendini yaralama, hepsinden önemlisi, sakin ol.”

Hepimiz dikkat kesilmiş, edepsiz sessizliğin içinde o içi dolu adamı düşünüyorduk. Onun rahatlaması için tek gereken bir fitil ya da biraz hintyağıydı. Ama biz yaşamın içinde değildik. Geberelim diye tıkıldığımız bir delikteydik. Kör talih herkesi başka yerden vuruyor. Kim derdi ki, bu iriyarı, koca dağ adamı bir gün karnı balon gibi şişmiş, ölümü bekleyecek?

Onu duyuyor, gözümün önüne getiriyor ve ürküyordum. Bu içimizden herhangi birinin başına gelebilirdi. Hiç hareket etmiyorduk, sürekli aynı tatsız tuzsuz lapayla besleniyorduk. O günden sonra olabildiğince düzenli olarak jimnastik yapmaya karar verdim. Bulunduğum mekân fazla hareket etmeme olanak vermiyordu ama oturarak ya da iki büklüm olsam bile bacaklarımı, kollarımı kıpırdatmayı, hoplayıp zıplamayı, basit ve etkili egzersizler yapmayı planladım: Sırtüstü yatıp bacaklarımı duvara dayıyor ve dizlerimi göğsüme doğru çekiyordum. Sonra ördek gibi yürüyerek bir duvardan ötekine gidiyordum. Kaslar çalışmalıydı.

Burras, tahta parçasını zorlarken anüsü yırtılmıştı. Oluk oluk kan akıyor fakat bağırsağındakiler çıkmıyordu. Bir an geldi ki, yeniden sinirlendi, son bir kez bağırdı ve yere yığıldı. Onca gayretten sonra bitkin düşüp kendini kaybetmiş olmalıydı. Ertesi gün öldü. Ölmesiyle birlikte kaslar gevşemiş, beden içinde ne var ne yoksa dışarı fışkırtmıştı. Kanla dışkının karışımından boğucu bir koku yayılıyordu. Onu bu halde bulunca gardiyanlar gülmekten vazgeçtiler. Elleriyle ağız ve burunlarını kapayıp biraz mahcup, bize şöyle dediler:

"Onu kurtarabilirdik; bizi kandırmak için numara yaptığını sandık. Biliyorsunuz, Burras rol yapmayı severdi. Nasıl olur da insan kabızlıktan ölür? Her neyse, şimdi buraları temizlemek gerekecek, eğer Kmandar sizin bu boku hak ettiğinizi düşünmüyorsa."

Bize acıdıkları için mi, yoksa ince hesaplardan dolayı mı? Başka bir gardiyandan öğrendiğimize göre, o günden itibaren bağırsakların daha iyi çalışması için lapalara bir madde karıştırmaya başlamışlardı. Daha sonra böyle trajik bir kabızlık vakası olmadı.

Kimi durumların gülünçlüğü daima hüzünlü olmamızı engelliyordu. Aslında burada hüzün söz konusu değildi. Ne hüzünlüydük ne de neşeli. Üzüntü bizi etkilemiyordu. Aramızdan biri melankolinin tuzağına düşerse, kısa sürede ölüyordu. Hüzünlü insanların hayatta kalma şansı var. Çünkü üzüntü, yaşamın içinde belli bir süreç. Sürekli bir durum değil. Büyük bir felaket başına gelse bile, bir an geliyor insan bunu unutuyor ve üzüntü uzaklaşıyor. Bizim böyle bir seçeneğimiz yoktu. Çünkü üzüntü, kimileri için basit bir sıkıntı, alkolle yıkanan küçük bir ra-

hatsızlık. Burada hıçkırıklara hakkımız yoktu. Onlara kucak açacak, onları durduracak kimse yoktu. Ağlayanlar günlerinin sayılı olduğunu biliyorlardı. Gözyaşları yakında ölümün kucaklayacağı yanakları ıslatmaya yarıyordu.

O gece yine nirengi noktalarımı kaybettim. Uyanık mıydım, yoksa bu her şeyin birbirine karıştığı saçma bir rüya mıydı? Üzerine birilerinin canlı canlı kelebekler yapıştırdığı beyaz elbiseli ölüm müydü? Kötü kokan bir görüntüydü bu. Daha başka görüntüler de zonklayan beynime üşüştüler.

Bir değirmen. Bir ev. Baş aşağı duruyor. Ellerimin üzerinde yürüyorum. Çömeliyorum. Şunu da eklemek lazım: Bir delikteyim. Baş düştü. Zemin eğri. Değirmen dönüyor. Gördüğüm kendi başım. Avlunun ortasına atılmış. Yan tarafta, yaşlı bir zeytin ağacının gövdesi görünüyor. Eve koşuyorum. Annem beni çağırıyor. Sesim çıkmıyor. Bu bir bayram günü. Ben yokum. Herkesi görüyorum. Kimse beni görmüyor. Bulanık bir suyun üzerinde süzülüyorum. Kaynağı arıyorum. Denizi arıyorum. O da ne, bir örümcek. Güneşi kesiyor. Kolumu uzatıp ışığı tutarak, onun kör edici aydınlığına nüfuz etmek istiyorum. Uykum yok. Annem tütsü yapıyor. Kız kardeşlerim masanın üzerine çıkmış dans ediyorlar. Biri 'hazırlıksız yakalandım' diyor. Sağ elimi ısırıyorum. Bir anda üç dişim birden düşüyor. Saçlarımı çekiyorum. Yele gibi sık. Tek bir tel bile kopmuyor. Sakalımın içinde karıncalar yaşıyor. Hayır, bunlar ne bit, ne pire. Basbayağı karınca. Gidip geliyorlar. Sakalımı sallıyorum. Ellerine tutunuyorlar. Ölüm yandan geçiyor. Sanki acelesi var gibi. Kara taş terazinin kefelerinden birinin üzerinde duruyor. Diğerine yüzüğümü koyuyorum. Değirmen dönüyor ve her şeyi sallıyor.

20

Tinsel yaşam yolunda verdiğim molaların çoğaldığı ve bana basit ama önemli şeyler öğrettiği dönemdi.

Dikkatimi bir noktaya iyice yoğunlaştırmak için yaptığım alıştırmalar sonucunda, geceleri bir kadın görmeye başlamıştım. Daima sırtı dönüktü, ama benimle konuşuyordu; onu dinliyordum ve yüzünü görmeye çalışmıyordum. Yavaşça ilerliyordu ve Marakeş'te bulunan diri ya da ölü çaresiz insanların koruyucusu yedi evliyaya yapacağı hac ziyaretlerinde onu izlememi istiyordu.

Yedi evliya. Yedi yol. Yedi dua. Sonsuzluğa açılmış yüzler, feragat, yalnızlığı ve yücelmeyi öğrenme. Yedi evliyayı biliyordum. Küçükken annem onları birer birer ziyarete giderken beni de yanında götürürdü. Altın ipliklerle Kuran harflerinin işlendiği yeşil ya da siyah ipek kumaşla örtülü tabutların içinde sanki canlıymış, onu duyuyorlarmış gibi onlarla konuşurdu. Onlara yaşamını, üzüntülerini, yorgunluğunu anlatırdı. Onlardan, yaşamaya devam edebilmesi, direnebilmesi için yardım isterdi. Ben sade-

ce dinlerdim, annemi rahatsız etmek istemezdim. Bu ziyaretleri yalnız o yapmıyordu. Yüzlerce kadın birlikteydiler, mutsuz kadınlar, gözü yaşlı analar, evde kalmış kızlar, çocuk sahibi olamayanlar! Komşumuz bir kadın vardı, kocası ortadan kaybolmuştu. İki adam gelip satılık bir ev göstermek için onu alıp götürmüşlerdi –emlak komisyoncusuydu–, bir daha da geri dönmemişti. Çocukları polise başvurdular, yanıt hep aynıydı: "Aramalar sürüyor, bir ipucu bulduğumuzda size bildireceğiz." Ama herkes biliyordu ki bu adam kaçırılmış ve bir hendeğe atılmıştı. Onun suçu, gelenek göreneğe aykırı davrandığı için Fas'tan sınırdışı edilen bir yabancının villasına yüksek makamdan bir yetkilinin el koyma hikâyesine karışmış olmasıydı. Villanın sahibi evi satması için ona vekâlet vermişti. Ona bu evin satılık olmadığını, ülkeden ayrılmış olan Fransız'a ait olmadığını söylediler ve bu işi unutmasını tavsiye ettiler. Bu önerileri ciddiye almadı ve bu yüzden ortadan kayboldu.

Komşumuz olan karısı her cuma günü gidip yedi evliyayla konuşurdu. Onlardan adaletin yerine gelmesini isterdi:

"Benim hakkımı versinler! Kocam geri gelsin! Eğer öldüyse, eğer onu öldürdülerse bunu söylesinler. Gözüme uyku girmiyor. Onun kefenini hazırladım, bekliyorum. Gerdek odasını da hazırladım. Geri gelirse, ilk seferki gibi yeniden evleneceğiz. Çocuk yapmayacağız ama sonsuza kadar birbirimizi seveceğiz. Peygamber'in nezdinde, Hakikat'in Kaynağı'nda, sizin kabrinizden yayılan ışığın nezdinde bana şefaat edin, kocamın nerede olduğunu söyleyin. Burada kimse benimle konuşmuyor, kimse bana cevap vermiyor. Burada insanlar alçak..." Türbenin penceresindeki demir kepengin üzerine bir as-

ma kilit asmış, kilitlemiş ve anahtarı oluğa atmıştı. Her perşembe gelip kilidin açılıp açılmadığına bakıyordu, açılmış olması kocasının ona döneceğini gösterecekti.

Geceleri bu gölgeyi izliyordum. Annem değildi. Belki onun bana yolladığı bir kadındı. Annem hasta olmalıydı. Mesaj buydu, kuşkusuz. Bunun doğru olup olmadığından kesin olarak emin olmak için, kafamı iyice bu noktaya yoğunlaştırmalıydım. Annem ve kocasını arayan kadın, annem ve adımlarını izlediğim kadın, derin sessizliğimin içinde benimle konuşuyorlardı. Sezgilerim çok güçlüydü. Bu duygularla morarmış bedenime geri döndüm. Soluk yüzünü, çakmak çakmak gözlerini görmüştüm. Acı çekiyordu. Hayırlı bir acı değildi bu. Hayır, annem ağır hastaydı. Bu görüntüyle birlikte yaşayacaktım, bu da bana dayanmak için daha büyük bir güç ve cesaret veriyordu.

Ruhsal gelişme yolunda geçen bu evrede, doğal olarak 'berrak yalnızlık kulübesine' girmiştim, orada yakınmak bir işe yaramıyordu, ama her bir taş, her sessizlik ânı ruhun kimi kez hafif ve güvenli, kimi kez de ağır ve yaralı göründüğü bir aynaydı. Bu kulübe benim keşfimdi, mutlak bir sırrımdı, içine sığındığım esrarlı bir bahçeydi. Hücremi terk ediyor ve parmaklarımın ucunda dışarı çıkıyordum. Bedenimin kabuğundan sıyrılıyor ve o koca evin güneşli teraslarına doğru uçuyordum, orası biraz yıkık dökük de olsa, bana kucak acıyor ve gecemin ortasında bana yürümeye devam etme şevki veriyordu.

Orada kara taşı ve kendi kendime yapmaya söz verdiğim yolculuğu düşünmek için bol bol zamanım

vardı. Neden Kâbe'yi, Mekke'yi, Medine'yi seçmiştim? Bunlar içinde yetiştiğim dinin kutsal mekânlarıydı. Benim için din kişisel bir konu olarak kalmalıydı. Ama yüzlerce, binlerce defa bana Müslümanlığın bizim ait olduğumuz toplum, kimliğimiz olduğu, bizim Tanrı'nın yaratmış olduğu en güzel ulusu oluşturduğumuz söylenmişti. Ahermemu'dayken namaz kılmayı bırakmıştım. Tanrı'ya inanıyordum, ama ara sıra kuşku duyduğum da olmuyor değildi. Bedenim çürüyerek yavaş yavaş ölmeye mahkûm olduğumdan beri, durmadan Tanrı'ya dua ediyordum. Ölümün yakınlığı, onurun olduğu gibi ayaklar altına alınması, çevremde dolaşıp duran sapkın baskı beni bu berrak sessizliğe sürüklemişti.

Bahçem sadeydi. Birkaç portakal ağacı, bir ya da iki limon ağacı, ortasında serin su dolu bir kuyu, sık otlar ve hava soğuk olduğunda ya da yağmur yağdığında yatacağım bir oda vardı. Odada ise, bir hasır, bir örtü, bir de yastıktan başka bir şey yoktu. Duvarlara mavi kireç vurulmuştu. Gün ışığı kaybolduğunda iki mum yakıyor ve kitap okuyorum. Akşamları bahçedeki sebzelerden yiyorum; ekmeğe gelince, yöreden bir köylü kadın her gün aynı saatte bana getiriyor. Burası, benim sırrım, hayal ettiğim yaşantım, düşüncelere dalmak için kalmaktan hoşlandığım bir yer. Artık burada olmayanları düşündüğüm ve onlara dua ettiğim bir yer. Başka bir şeye ihtiyacım yok. Özellikle hiçbir şeye sahip olmamak, hiçbir şey satın almamak, çok hafif olmak istiyorum, bedenimi basit bir cellabeyle örtmek, her şeye açık, her şeyi bırakıp gitmeye hazır olmak istiyorum. Ölümü düşünmemek için tek çare insanın nefsini köreltmesi. Kendi ölümüm artık beni ilgilendirmese de başkalarının ölümünden etkileniyordum.

Ölümü birlikte alt edebilmemiz için herkesin bu ruh haline ulaşması gerekiyordu. Bu arada hastalıklar, çekilen acılar yüzünden bedenin çökmesi; işte ölümün gerçek yüzü buydu. Üzeri açık, dipsiz bir kuyuydu bu. Kimileri hücrelerinden ayrılmadan karanlıkta yürüyorlar, sonra da yakalandıkları kapan onları ıslak toprağa gönderiyordu.

Bahçemdeyken mutluydum. Kendimi zamandan, anılardan, haksızlıklardan ve bize yapılan tüm kötülüklerden kurtulmuş hissediyordum. Ama canım her istediğinde bahçeye gidemiyordum. Kabuğumdan sıyrılmam, bağlarımı çözmem, başka bir dünyaya geçmem gerekiyordu. Bu da o kadar kolay değildi. Zihnimi bir noktaya odaklamam için sessizlik yetmiyordu, başka özel koşullar da gerekliydi. Mutlak bir arınmaya hiçbir zaman ulaşamıyordum, çünkü ağrılarımı unutmayı başaramıyordum, özellikle de dişlerimin döküldüğü dönemlerde. Dişlerimin ağrısının verdiği yoğun acı bir yana, bu ağrı yüzünden tökezliyor ve tinselliğin zirvesine doğru yaptığım yolculuğumu tamamlayamıyordum. Düşünmem, mantığımı kullanmak ve direnmem imkânsızlaşıyordu. Bu hepimizin çektiği ortak bir işkenceydi. Kaç kez bir azı dişimi çekmeye çalıştım, zorlaya zorlaya sonunda kökündeki etle birlikte çıkıp iki kat ağrı yaptı. Acı soğukların, boğucu sıcakların ve romatizma ağrılarının karşısında bedenime hâkim olmayı başarmıştım, ama diş ağrılarına yenik düşüyordum.

Bedenlerimizdeki uzuvlar bir bir çürüyordu. Tek sahip olduğum unsur, aklımdı, bilincimdi. Onlara uzuvlarımı teslim ediyordum ama ruhuma, özgürlüğüme, bir avuç taze havama ve gecenin içinde-

ki küçücük ışığıma güçlerinin yetmeyeceğini umut ediyordum. Onların yöntemlerine hiç aldırmayarak barikatlarımın arkasına sığınıyordum. Bedenimden vazgeçmeyi öğrendim. Beden gözle görünen şeydi. Onu görüyorlardı, ona dokunabiliyorlar, onu ateşte kızdırılmış bir demir parçasıyla kesebiliyorlar, işkenceden geçirebiliyor, aç bırakabiliyorlar, akreplere, soğuğa teslim edebiliyorlardı, ama ben aklımı ve ruhumu dokunulmaz kılmaya kararlıydım. Sahip olduğum tek güç buydu. İşkencecilerin zalimliklerine karşı inzivaya çekiliyor, kayıtsızlığımı, duygusuzluğumu kalkan gibi kullanıyordum. Aslında ne kayıtsızdım ne de duygusuz, ama bize yaptıklarına karşı koymak için kendimi eğitiyordum. İnsan nasıl kayıtsız kalabilirdi ki? Canın yanıyor, derini paslı bir demir deliyor, kanların, gözyaşların akıyor, başka şey düşünüyorsun, kaçmak için, daha büyük bir acıyı düşünmek için tüm gücünü kullanıyorsun. Bir gelincik ya da beyaz papatya tarlası düşünerek bunu başaramazsın. Hayır, o tür bir kaçış hem çok kısa sürer hem de yeterince gizemli değil. Hatta çok da kolaydır. Başlangıçta, çayırlara gidiyordum, ama çarçabuk acı beni deliğe geri getiriyordu. O zaman anladım ki, bir acıyı yok etmek için, daha büyük, daha vahşi bir acı hayal etmek gerekiyor.

Neyse ki hayal gücüm zarar görmemişti. Önüne gelen her şeyi yutarak besleniyordu: Arkadaşlarımın ağzından çıkan bir sözle, tüm bir hikâye oluşturabiliyordum. Sözcüklerin öyküsünü çözmek hoşuma gidiyordu. Örneğin 'kahve'. Tanelerin nereden geldiğini, kimin onları keşfedip nasıl önce kırmayı, sonra öğütmeyi akıl edebildiklerini, o koyu kahverengi tozu kaynatmayı, sonra elde edilen sıvıyı süzmeyi düşündüklerini, onu şekerli ya da şekersiz, ki-

mi zaman tarçın ya da başka bir baharatla birlikte içtiklerini gözümün önüne getiriyorum... bunun nasıl yaygın bir içecek haline dönüştüğünü, kimileri için uyuşturucu, kimileri için bir uyarıcı, kimileri için de bir alışkanlık haline geldiğini. Güneş içindeki dağ yamaçlarında, yeşil taneler veren bodur ağaçlarla dolu toprakları gözümün önüne getiriyordum. Bir ağacın ekildiği günden, benim bir kafeye girip hiç düşünmeden, çevrede olup bitene hiç dikkat etmeden: 'Bir acı kahve istiyorum, lütfen, koyu olsun...' dediğim güne kadar geçen zamanı hesaplıyordum. Yolculukları, evreleri, aracıları, satıcılar ve alıcılar zincirini, birkaç kalite kahve üreten fabrikaları, arabika ile robustayı nasıl karıştırdıklarını, iyi ürünü nasıl seçtiklerini, sonra bunu sabah kahvesine düşkün güçlü adamların önüne nasıl koyduklarını hayal ediyorum. Bir prens ya da bir kral düşünüyorum, Kosta Rika'dan ithal edilen, İtalyanlar tarafından işlenen ve Napolili bir şef tarafından hazırlanan arabika kahvesinden iki büyük fincan içmeden yatağından kalkamıyor... Ayrıca kahve içememekten ya da fazla içmekten geçirilen sinir krizlerini düşünüyorum. Uzun zamandır böyle bir şey yaşamadım. Söylentiye göre, seks organımızda herhangi bir hareketlenme olmasın diye, burada sabahları bize verdikleri sıvıya bromür ya da benzeri bir madde karıştırıyorlarmış. Daha önce Ahermemu'da da bunu bir aşçı bana söylemişti. Haftada bir kahve kavanozuna beyaz bir toz atıyorlarmış. Bu uygulamayı izin günlerinden önce yapmamaya özen gösteriyorlardı. Bunu biliyordum. Ordu her şeyle ilgileniyordu. Hiçbir şey gözünden kaçamazdı. Dışarıda gerek ailenin gerekse fahişelerin yanında olduğumuz zaman bile ordunun gözü üzerimizdeydi. Hem savaş

hem barış zamanında onun malıydık. Buradaysa bedenler parça parça dökülecekti. Bende ilk düşen penis oldu. Onu unutmuştum, onun varlığı ve durumuyla ilgimi kesmek bana hiç zor gelmedi. Bu, benim genel olarak cinsellik, özel olarak da biz Faslıların seks yaşamı üzerine uzun uzun düşünmeme yol açtı. Ne psikologdum ne de seksolog. Akademi'de öğrenciyken, arkadaşlarımın davranışlarını gözlemlerdim. Ben de onlar gibiydim. Zavallı, sabırsız, neredeyse hayvani bir cinselliğim vardı. Kısacık gece izinlerimizi hatırlıyorum. On kadar öğrenciyi en yakın köye gidip testislerini boşaltmaları için seçmekle kumandanlarımız iyiliklerini gösterirdi. Bu, adı konulmasa da 'sevişme izni'ydi. Herkesin sırası vardı. Mumların aydınlattığı bir oda, halılarla döşenmiş bir iç avlu, çevresinde yine halılarla dolu başka odalar gözümün önüne geliyor. Odalardan birinin ortasında oturan oldukça şişman bir kadın, çevresinde dört-beş tane gencecik kız. Gölgeden çıkan yaşlı bir kadının elinde bir çay tepsisi var, arkasından ballı gözleme tabağı taşıyan on yaşında var yok küçücük bir kız çocuğu geliyor. Her şey sessizce olup bitiyordu. Arkadaşlarım bu eve gidip gelmeye bana göre daha alışkındılar. Şişko mama, bir gün içimizden birine adıyla hitap etmişti. Ona şöyle demişti:

"Uzun zaman oldu sizi görmeyeli! Cezalıydınız. Ordu size acımıyor, siz yaşaması engellenen boğalarsınız! Ne ziyan! Gün boyu halı dokuyan ve bana bu akşam ziyaretçi var mı diye soran kızlarımı düşünüyorum. Onlara ne diyeceğimi bilemiyorum."

Herkes birtakım anlamsız cümleler geveliyordu. Çayın yanında gözlemeler yeniyordu ve bu arada herkes gözleriyle kendi refakatçisini, daha doğ-

rusu kurbanını arıyordu, çünkü o konuda hızlı ve kötüydük. İşi çarçabuk bitirmeyi, o zavallı köylü kızların parasını ödemeyi istiyor ve daha hemen o anda gelecek seferi düşünmeye başlıyorduk. Çaydan sonra patron mumları söndürüyordu, sanki her şey önceden planlanmış gibi, tek bir söz söylenmeksizin, herkes bir kızla birlikte çekiliyordu. Karanlıkta fısıltılar, kesik kesik nefesler, sonra boğuk bir inleme, birkaç dakika içinde boşalmış bir adamın inlemesi duyuluyordu. Biz kalkınca kızlar bacakları açık, sırtüstü yatar vaziyette kalıyorlardı. Kimileri söyleniyordu: "Hadu huma rejal! Bhal Ibrak! (Erkekler böyle! Şimşek gibi!)" Biraz mahcup yerimizden kalkıp, bir an önce bu evi terk etmeye bakıyorduk. Peş peşe diziliyor ve karşı duvara işiyorduk. Böylelikle, kapmış olabileceğimiz mikropları attığımızı düşünüyorduk. Hiçbir zaman kendimle gurur duymuyordum. Her seferinde şişko Kauada'ya, o pezevenk halıcı kadına bir daha gelmeyeceğime dair kendi kendime söz veriyordum.

21

Bu tür anılar benim için önemsizdi. Onları başımdan atmak ve yakmak için, ötekiler için olduğu gibi çaba harcamayacaktım. Bunlar anı bile sayılmazdı. Bunlar, dertsiz tasasız olduğumuz, hırsımızı sadece iyi birer asker, Kraliyet Silahlı Kuvvetleri'nde geleceğin subayları olmakla sınırladığımız dönemlere ait, bulanık görüntülerdi. Eğitim düzeyimiz çok yüksek değildi, ama, kötü de olduğumuz söylenemezdi. Ben okumayı seviyordum. Benim için bir tutkuydu bu. Her izinden sonra Fez'deki bir kitapçıdan aldığım kitaplarla dönerdim. Kitapçı oldukça yaşlıydı. İleri derecede miyoptu. Kadınlara olan aşkından kitap sattığını söylüyordu, dediğine göre belli başlı müşterileri onlarmış. Onların zevklerini, tercihlerini öğrenmişti. Bir doktor ya da bir parfümcü gibi, hangi okura ne tavsiye edeceğini biliyordu. Darmadağınık duran binlerce kitabın arasından aradığı şeyi ancak o bulabilirdi. Benim için Fransızca klasikleri ve Arap şiirlerini bir kenara ayırırdı. Askeri okuldan uzaklaşmak için, eğitimin katılığını unutmak için ve özellikle de okuma yazma bilme-

yen astsubayların yarı Fransızca yarı Arapça olarak, 'rssalma' yani toplan, 'gza' ya da muaf, 'birmissiu', izin, diye haykırmalarını duymamak için geçtiğim görünmez kapı okumaydı.

Deliğin içindeyken, yalnızlığımın içinde, *Goriot Baba*'dan sayfalar noktasına virgülüne kadar gözümün önüne gelirdi, çoğu kez tuhaf zamanlarda, örneğin korkunç bir diş ağrısıyla ağzımı açamadığım bir anda. Sözcükler, cümleler art arda dizilir ve ben kendimi, bir sınıfta hasta bir çocuğa bir okuma yapıyor veya metin yazdırıyormuşum gibi sayfaları ezbere söylerken duyardım. Bu Tanrı'nın bir lütfu gibiydi. Onun iradesiyle, yıllarca önce okuduğum yüzlerce sayfayı hafızam önüme seriyordu. Onları hatırlamak için çaba harcamama gerek yoktu; kendiliklerinden dökülüyorlardı.

"Üçüncü yılın sonunda, üçüncü kata çıkarak ve kendine ayda kırk beş frank ayırarak Goriot Baba giderlerini daha da kıstı. Tütünü bıraktı, berberine yol verdi ve pudra kullanmaktan vazgeçti."

Kimileri bir erkeğin pudra kullanmaması gerektiğini belirterek bu bölümle alay ediyordu. Onlara Balzac'ın kitabı yazdığı dönemlerdeki toplumsal ve politik koşulları anlatmak zordu... Üzerinde durmuyor ve devam ediyordum:

"Goriot Baba yaşlı bir libertendi, gözleri hastalıklarının gerektirdiği ilaçların kötü etkisinden sadece bir doktorun becerisi sayesinde kurtulmuştu."

"Yaşlı bir liberten ne demek?"

Durup dururken metin ve kelime açıklamak zorunda kalıyordum; bu da bizi romandan uzaklaştırıyor ve olay çoğu kez kendi toplumumuz, gelenek ve görenekleri, ikiyüzlülükleri, yalanları hakkında politik bir tartışmaya dönüşüyordu. Daha sonra Ras-

tignac'ın annesinin ve kız kardeşlerinin ona yazdıkları mektupları okuduğumda, dinleyicilerim bana inanmadılar ve benimle alay ettiler:

"Bize bir kovboy filmi ya da bir polisiye film anlat. Harekete ihtiyacımız var."

Kimilerini sıksa bile ben 'okuma'mı sürdürüyordum. Bunu hafızamı çalıştırmak ve her şeyi birbirine karıştırma tehlikesine karşı savaşmak adına yapıyordum.

Çok yorgun olduğumda, Balzac'tan ve Victor Hugo'dan sayfaların, karman çorman bir halde, aynı anda geldiği oluyordu. Kafamda her şey birbirine giriyor, bu da bana baş ağrısı yapıyordu, sanki bu yük bende tahammül edemediğim bir sinir yaratıyordu. Kendi kendime söyleniyordum: "Sakin ol. İyi, hem de çok iyi bir hafızan olduğu için şanslısın. Sakin ol, bütün taşlar tekrar yerine oturacak!"

Bu müthiş hafıza, babamızın bize verdiği tek şeydi. Erkek ve kız kardeşlerimin çoğu gibi benim de çok iyi bir hafızam vardı. Amerika'ya giden ve orada Actor's Studio'da tiyatro eğitimi alan küçük kardeşim *Kötülük Çiçekleri*'ndeki tüm şiirleri hatasız ve tereddütsüz okuyabiliyordu.

İçimdeki gücü kaybetmem, delikteki konumumda hemen etkisini gösteriyordu: Hücrem daralıyordu. Duvarlar yaklaşmış, tavan alçalmıştı. Hemen karşı koymak, uzak ve düşsel diyarlarla teması yeniden kurmak gerekiyordu.

Kendi kendime telkinde bulunuyordum: "Hafızamı temizledim. Hatırlaması acı veren anıları sildim; kimisini yaktım; belki her şeyi atmayı başaramadım ya da yanlış yaptım; çocukluğumdaki yerler ve görüntüler yerine kitapları yakmış olmalıyım. Hayır, düzeni sağlamak lazım. Sakinleşiyorum. Ya-

vaşça karnımdan nefes alıyorum, sonra aynı yavaşlıkla nefesi geri veriyorum, sağ bacağımı uzatarak daireler çiziyorum. Sağı bırakıp aynı şeyi sol bacakla yapıyorum. İki kolumu uzatıyorum. Duvara değiyorum. Yerimde oturarak kollarımı yukarı kaldırıyorum. Tavandan beş santimetre aşağıdayım. Duvarların geri gitmesi gerek. Onları avuçlarımla itiyorum. İki büklüm durarak yerimden doğruluyorum ve sanki bir kapakmış gibi tavanı kaldırmaya çalışıyorum. Bu işlemi bütün gün tekrarlıyorum. Bitkin düştüğümde, birkaç santimetre kazandığımı biliyorum. Soyut problem –hafıza sorunu– somut bir şey vasıtasıyla çözülebilir, örneğin hapsedildiğim mekân. Eğer zihnimdeki kütüphaneyi düzene koymayı başarırsam, kurtuldum demektir. Duvarlar üzerime üzerime gelmez. Romancının hayal ettiği kişilere ulaşıp zihinsel olarak uzaklara gidebilirsem, artık mekân sorunum da olmaz."

İşte tam o anda bir vahiy aldım:

"Eğer hafızan sana ihanet ederse, kendi kişilerini kendin yarat!"

Aslında bu bir ihanet değildi. Bir tür yorgunluk, bıkkınlıktı. *Goriot Baba*'yı, ardından da *Sefiller*'i o kadar çok okumuştum ki, kayıt mekanizması silinmişti. Yeni sayfalar lazımdı, tek bir sefer okunmuş öyküler. Birkaç gün aramakla geçti. Yavaş yavaş kütüphanem yeniden oluştu. Pek fazla kitap yoktu içinde, ama bir tanesi vardı ki Fas Kamu Yönetimi Okulu'nun giriş sınavına girdiğim günlerde okumuştum (bir not farkla kaybettiğim bir sınav), Camus'nün *Yabancı*'sı. Her kelimenin, her cümlenin ölçülüp biçilerek yazıldığı o sayfalara kavuşmak ne güzeldi! En azından bir ay boyunca *Yabancı*'yı arkadaşlarıma okudum. Artık ona kimse hikâye okuma-

dığı için ölen zavallı Abdülkadir aklıma geliyordu hep. Camus ile rahattım, kimi bölümleri hatırlamak bana büyük zevk veriyordu. Bu durum onlara, bir cinayet öyküsü olmanın çok ötesinde olağanüstü bir önem kazandırıyordu. Ölümün yanı başındaki bir çukurda anlatılan bir romanın anlamı ve sonuçları, bir plajda, bir çayırda ya da kiraz ağaçlarının gölgesinde okunduğu zamankiyle aynı olmaz.

Gözlerim metni basılı hale getirmişti. Sanki bir tablo ya da bir ekranda önümden geçiyormuş gibi okuyordum onu. Ara sıra birinin seslendiğini duyuyordum:

"Lütfen tekrar et, bu paragrafı yeniden oku!"

Yavaşça yeniden başlıyordum, kelimeleri ayırıp hecelerin yerini görüntülerin almasına zaman bırakarak. "Güneş kumun üzerine neredeyse dimdik vuruyordu ve denizin üzerindeki parlaklığı dayanılmazdı." 'Güneş' ve 'parlaklık' sözcüklerini ısrarla vurguluyordum. Bu cümleyi tekrarladıkça çukurumuzun dayanılmaz bir ışıkla dolacağını düşünüyordum. Devam ediyordum: "Şimdi güneş eziciydi. Kumun ve denizin üzerinde parça parça kırılıyordu," ve bunları tekrarlıyordum. 'Kum' ve 'deniz'i ayırıyor ve bir daha söylüyordum. Okumayı sürdürüyordum: "...Bir süre sonra, sahile doğru dönüp yürümeye başladım... Gene aynı kırmızı parlaklık hâkimdi etrafa. Deniz, kumun üzerinde hızlı hızlı, boğuk boğuk soluyan küçük dalgalarıyla nefes nefeseydi. Yavaş yavaş kayalara doğru yürüyordum ve güneşin altında başımın şiştiğini hissediyordum." Burada kuşkuya düşmüştüm. 'Başım' mıydı yoksa 'alnım' mı? Bu sadece basit bir ayrıntıydı ve cümlelerinden birini bozuyorsam, peşinen Camus'den özür diliyordum.

Okunulanları herkes kendince algılıyordu. Benim de, kendi görüntü dükkânım vardı ve patlayacak kadar doluydu. Onu biraz boşaltmak, birkaç görüntüyü yere dökmek, kısa bir süre yanıp söndükten sonra ölmelerini seyretmek gerekiyordu. Bunlar, üst üste yığılıyor, birbirlerine yapışıyor, kaynaşıyorlar, sonra yok oluyorlardı: güneş, sahil, ter, kan, kurşunların delik deşik ettiği bedenler, deniz ve 'mutsuzluğun kapısını çalan' ben.

Karanlıkların karşısına dikilmiş, kıpır kıpır kaynayan sözcüklerle dolu bir kuyu gibiydim. Yerimde duramıyordum. Tekrar tekrar okumak bizi oyalamaya yetmez olmuştu. Öyküyü baştan yaratmak, yeniden yazmak, yalnızlığımıza uyarlamak gerekiyordu. Bu tür bir alıştırma için *Yabancı* çok uygundu. Varlığımızın yok oluşuna karşı koyma mücadelesinin yarattığı aciliyet olmasaydı bu romana dokunmaya asla cesaret edemezdim. Camus'ye karşı her türlü özgürlüğü kullanarak Meursault'nun öyküsünü yeniden uyduruyordum. Rolleri değiştiriyordum: Raymond, Masson ve Meursault bir yaz günü sakin sakin flüt çalacaklardı, o sırada göçmen Araplar onlara saldıracaklardı. Güneş, ışık, hepsinden önemlisi absürd anlatım aynı kalacaktı. Romandaki gibi sadece Fransızların adı belirtilecekti. Ötekilerin, yani Arapların, Meursault'ya dört el ateş eden de dahil, adları olmayacaktı.

Hemen fark ettim ki, Camus'nün romanı her türlü yapı değişikliğine direniyordu. O zaman normal okumama döndüm, ta ki kafamda dönüp duran cümleleri yorgunluktan okuyamaz olana kadar. Onları saklayan bir tür sis basmıştı zihnimi. Arkadaşlarıma okumanın şimdilik bittiğini söyledim. O zaman, bir uğultu gibi, birinin kitabın ilk cümlelerini

söylediğini duydum:

"Bugün annem öldü. Belki de dün, bilmiyorum. Bakımevinden bir telgraf aldım: 'Anneniz ruhunu teslim etti. Cenaze töreni yarın. Saygılar.' Hiçbir şey belli değil. Belki de dündü."

Ardından bir ses:

"Bugün öleceğim. Belki de yarın, bilmiyorum. Annem Tazmamart'tan ne bir telgraf alacak ne de saygı dilekleri. Hiçbir şey belli değil. Belki de dündü."

Başka bir ses:

"O zaman cansız vücudun üzerine dört kez daha ateş ettim, kurşunlar sessizce ete gömüldüler. Mutsuzluk kapısını dört kere tıklatmak gibiydi bu."

22

Çukurdan öte köy varmış gibi, her şeyi yeni baştan inşa etmek. Savaşmak buydu işte; hiç durmadan, sabırla, inatla savaşmak, cellatlara boyun eğmemek, hatta onları da ölümün izleyeceği yolu en ince ayrıntısına kadar planlayan kişiyi düşünmemek; ölüm son derece ağır ilerleyecek, damla damla gözyaşlarıyla ruhumuzu sökecekti; azap bizi ele geçirsin, sonunda sönüp gidene dek bizi anbean çökertsin diye.

Her şeyi akıldan yeniden inşa etmek, anıların tuzağından kaçınmak gerekiyordu. Bunca yıl sonra, eskilerde, çok eskilerde kalmış geçmişimden artık korkmuyordum. Yabancım olup çıkmıştı. Hatırladığım zaman da, özlem ateşinden ölmekten korkmuyordum. Görüntüleri yakmaya ya da düzenlemeye ihtiyacım kalmamıştı. Gözyaşlarına boğulma isteğini alt etmiştim, beni başka bir dehlize sürükleyebilirdi bu. Anılarıma sanki başka birine aitmişler gibi bakıyordum. Bir yabancı, bir gözetleyiciydim. Bir zamanlar nişanlım olan kızın yüzünü görmek istiyordum. Onu bulmakta zorluk çekmedim. Essauira

Rıhtımı'nda güneşin altında bir banka oturmuştu; benim on dokuz yaşındaki halim olması gereken biri, gülümsüyor, dengesini kaybetsin diye bankı ayağıyla itiyor. Kız gülüyor. Öteki de. Kız bir öpücük istiyor. Öteki onu rıhtımdaki kafede, kalabalığın içinde öpmeye çekiniyor. Oradan bir seyyar fotoğrafçı geçiyor, resimlerini çekiyor ve onlara, "Yarın, aynı saatte aynı yerde," diyor. Kız yerinden kalkıyor. Öteki gözleriyle onu takip ediyor, ışığın uzun saçlarına yansıdığını görüyor. Kızın uzaklaşacağından, onu kaybedeceğinden korkuyor. Koşuyor, belinden yakalıyor ve ikisi birlikte kumların üzerine devriliyorlar. Kız saatine bakıyor: "Hemen gitmeliyim, babam döndüğünde beni evde bulamayınca çok kızıyor. Yarın, aynı saatte, aynı yerde!" Öteki üzgün. Tek başına kumda dolaşıyor. Güneş batıyor.

Bu görüntüleri seyrederken hiçbir şey hissetmiyordum. Vakit geçirmeye yarıyordu ama beni ilgilendirmiyordu. Kendimi bu âşık genç adamla özdeşleştiremiyordum. Buna imkânım yoktu. Kendi kendime 'böylesi daha iyi' diyordum ve başka görüntülere sürükleniyordum, vardığım yerde gördüğünü sandığı şeylerle gözleri kamaşan, başına gelenlerden sersemlemiş bir yabancıdan başka biri olamazdım. Vakit geçirmek! Anlaşılan, başlıca uğraşımız buydu. Ama zaman hareketsizdi. Bu beni güldürüyordu, üstelik anlamsızdı. Tıpkı can sıkıntısı gibi. Can sıkıntısı yaratıkları, can sıkıntısıyla doldurulmuş paketlerdik. Can sıkıntısı taşları nemli bir mezarlık gibi kokuyordu. Etrafımızda dört dönüyor, gözkapaklarımızı kemiriyor, derimizi sıyırıyor ve karnımıza saplanıyordu.

Kıymetli anılarımın bir yolculuğa çıktığını biliyordum, gecenin öteki tarafına gitmişlerdi; belki de

yerlerini almak için delikten çıkmamı bekliyorlardı. Şu anda uzakta olduklarına, bir kenara bırakıldıklarına göre, onları yeniden görmek bana zarar vermezdi. Halimde onların ne kadar etkili olduğu üzerinde fazla durmamak, ısrar etmemek gerekiyordu. Elimde bu küçücük özgürlük varken, onlarla oynayabilir, hatta olayların gelişimine katkıda bulunabilirdim. Nişanlım, artık nişanlım değildi. Onu bir eve kapatmaya hakkım yoktu. Onu azat etmiştim. Bunu nasıl öğrenebilirdi? Hemen o anda hatırladım ki, ailelerimiz ve yakınlarımız için biz ölmüştük. Sadece annem beni canlı görmekten umudunu kesmemiş olmalıydı. Çocuğunun yaşamı ya da ölüm söz konusu olduğunda bir anne yanılmaz. Daha sonra öğrendiğime göre, yabancılar kapısını çalıyor, bir matem ifadesiyle ona alçak sesle, sanki bir sır söyler gibi şöyle diyorlarmış: "Oğlunuz öldü. İki ay önce cezası infaz edildi. Onu bir ağaca bağlayıp gözlerini bantladılar, sonra bir bölük asker onu kurşun yağmuruna tuttu. Biliyorsunuz, Hanımefendi, bunu size söylemeye yetkimiz yok, ama yine de hepimiz Müslümanız ve merhametli davranmalıyız. Tanrı'ya aitiz ve ona döneceğiz!"

Annemin soru sormasına fırsat vermeden, kahverengi yün cellabelerine sarınıp gözden kayboluyorlarmış.

Daha başkalarıysa, güvenli ve neşeli bir yüz ifadesiyle gelip aksini söylüyorlarmış: "Oğlunuz sağ, sağlığı yerinde, başka subaylarla birlikte bir dağ inşa ediyorlar. Bu bir sır. Bir sürpriz. Sakın kimseye söylemeyin."

Neyse ki annem sadece kendi sezgilerine inanırdı.

Ondan mesajlar alıyordum. Bir önsezi. Her şeyi

bildiğini biliyordum. Nişanlım benimle zihinsel bir bağ kuracak kadar beni tanımıyordu. Kenitra Cezaevi şokundan sonra iki sefer beni görmeye gelmişti, anladı ki geleceğinde benimle ortak bir hayat kurmak yok. Ağlamıştı. Veda gözyaşlarıydı döktükleri. Ve sonra, ölüme mahkûm bir hastaymışım gibi, son bir bakış fırlattı bana. Gözlerini bana dikti, yaşlar yanaklarından yuvarlanıyordu, sonra döndü, kararlı ve hızlı adımlarla uzaklaştı. Üzüntü ya da pişmanlık duymayı kendime yasaklamıştım. 10 Temmuz 1971'den önce görüp yaşadıklarım hiç önem taşımayacak, bana baskı yapmayacak ve hücremi istila edemeyeceklerdi.

Zamanla sakinleşmiş ve özellikle geçmişten gelen rüzgârın getirebileceği her şeye karşı kendimi kapatmıştım. Bunlarla oynayacak ve hatta eğlenecek konuma gelmiştim. Birkaç günü nişanlıma bir koca aramakla geçirdim. Onun uzun boylu olmasını istiyordum, en azından hapse atıldığımda benim olduğum kadar uzun; onun sarışın olarak hayal ediyordum, benden farklı, belki bir Avrupalı, kültürlü bir adam, bir edebiyatçı ya da bir sanatçı. Ona benim vermeye zaman bulamadığım her şeyi verecek bir adamla, güzel bir yaşam sunmaya heves ediyordum. Onu Yunanistan'a, İtalya'ya, İspanya'ya gezmeye götürecekti. Madrid'de Prado'yu, Paris'te Louvre'u gezeceklerdi. Nişanlıma kitaplar armağan edecekti. Onları yatakta birlikte okuyacaklardı. Ona tiyatroyu, klasik müziği tanıtacak, sevdirecekti. Onu diğerlerinden farklı bir Faslı yapacak, ona hayaller kurdurtacak ve bizim öykümüzü unuttıracaktı.

Ben de, yaşamımın bu bölümünü artık düşünmemeliydim. Hangi hakla ona bir koca seçiyordum

ki? Belki de erkeğini bulmuş, Marakeş'te ya da Kazablanka'da onunla birlikte kusursuz bir uyum içinde yaşamaya başlamıştı bile. Acaba sık sık kavga ediyorlar mıydı ve mutsuz olduğu günlerde beni, bizi düşünüyor muydu? Hayır, umarım beni düşünmüyordur. Kesinlikle. Ben artık insanların ve nesnelerin sıcacık güzelliklerini, bir yaz gecesinin tatlılığını, bir çocuğun yarı kapalı gözlerini okşayan bir rüyanın berraklığını düşünemezdim.

Artık bir şey söylemiyordum, kimsenin asla kapağını açmayacağı bir kitap olduğuma inanmıştım.

23

Seksenli yılların başında grubumuza katılan Sebban hakkında hiçbir şey öğrenemedik. Gardiyanlar, bir öğlen yemeği sırasında getirdiler onu. Uzun, çok uzun boyluydu, iriyarı, esmer tenliydi, kafasında tek bir tel saçı yoktu. Hiçbir şey söylemiyor, hiçbir çağrıya, hiçbir soruya karşılık vermiyordu. Gelişinin hemen ertesi günü, ona günlük programımızı ve kendi kendimize koyduğumuz birkaç kuralı açıklamakla görevlendirildim. Birkaç sefer adını sordum. Karşılık vermedi. Bir süre sonra ise şöyle dedi:

"Sebban. Bana Sebban deyin."

"Nereden geliyorsun?"

Sessizlik.

"Neden buradasın?"

Sessizlik.

"Beni dinle Sebban. Burada belli bir düzen kurduk. Sana vaktimizi nasıl geçirdiğimizi söylemem lazım. Sabah, sırasıyla Kuran ve masal dinleyip öğreniyoruz. Haftada bir gün Ömer Paris'i anlatıyor. Yirmili yaşlardayken orada bir yıl orada kalmış. Öğ-

leden sonraları grup tartışmalarıyla geçiyor. Bir aydan beri sömürgecilik hakkında konuşuyoruz. Bu etkinliklere katılıp katılmamak senin tercihin. Önemli olan gece programı. Yemekten sonra sessizliğe gömülüyoruz, çünkü dinlenmek gerek. Evet, burada bile dinlenmeye ihtiyaç var. Hücreleri ayıran duvarlar çok ince. Her şey duyuluyor, inlemeler, horlamalar. İtirazın yoksa, söyle ya da konuşmak istemiyorsan kapıya iki kez vur."

İki vuruşu duyunca rahatladım. Sebban, gecelerini jimnastik yaparak geçiriyordu. Eğilip doğruluyordu, hızlı hızlı soluk alıp verişini duymamak mümkün değildi. Sabahları uyuyordu. Aramızdan birkaç kişi onu konuşturmaya çalıştılar, nafile. İki ay sonra, epey zor olsa da onu görme iznini elde ettim. Sorunu açıkladığım gardiyan en az benim kadar bu adamın sırrını merak ediyordu. Hatta bana şöyle dedi:

"Bütün bildiğim, Kraliyet Muhafız Gücü'nde olduğu. Buraya atıldığına göre, korkunç bir şey yapmış olmalı. Belki de bir prensese saygısızlık etmiştir... gel de anla!.."

Bütün sabah boyunca onunla konuştum. Gardiyan kapısını açıp da hücreyi feneriyle aydınlatınca, ateşler içinde olduğunu fark ettim, dudakları titriyordu. Alnından terler akıyordu. Ona geldiği günlerde sorduğum soruları sormaktan vazgeçtim. Birkaç söz mırıldanmak için gardiyanın gitmesini bekledi. Sağ kolunu arkasında tutarak, bana kötü bir Fransızca'yla şunları söyledi:

"Sporu severim. Burada bütün gün spor yapabiliyorum."

"Kraliyet Muhafız Gücü'nde olduğun doğru mu?"

"Bilmiyorum."

"Arkanda ne saklıyorsun?"

"Hiçbir şey. Valla, hiçbir şey."

"Neden kolun arkanda?"

"Öylesine. Valla..."

"O halde bana göster. Görebilir miyim?"

Bir an sonra yerinde kayarak arkasını döndü ve bana dedi ki:

"Bak."

"Üzgünüm. Burada hiç ışık olmaz. Gardiyanın dönmesini bekleyelim, hücreyi feneriyle aydınlatır. Bu arada, bana ne olduğunu söyle."

"Canım yanıyor, çok acıyor."

"Ne zamandan beri?"

"Gelişimin ikinci haftasından beri."

Gardiyan beni almaya geldiğinde, fenerini Seban'ın sırtına tuttu ve ben de böylece kolunun kırılmış olduğunu gördüm, dirsek dışarı çıkmış, et kangren olmuştu. Yine yerinde kaydı, yüzünü kapıya döndü.

Gardiyan bana sordu:

"Sence ne kadar daha dayanır?"

"Bilmiyorum. Tabii kangren tüm vücuda yayılmadan, karaböceklere yem olması da mümkün."

Söylediğim gibi oldu. Bizim hücrelerimizden kaçan binlerce karaböcek onu canlı canlı yedi. Gardiyanlar kapısını açmaya korkuyorlardı. Hâlâ canlı olup olmadığını soruyorlardı. O zaman kapısında bir ya da iki tekme duyuluyordu. Gündüzleri, hücrelerin üzerinde ölüm kokusu uçuşuyordu. Bir akşam karanlığında, bir gecekuşu ulumaya başladı, sonunun yakın olduğu belliydi. Gecekuşu muydu, baykuş mu? Zamanla öğrendik ki, bir kuşun böyle ulumasından sonra hasta on beş gün içinde ölürmüş.

Başlangıçta dikkat etmiyorduk; bunu Kerim fark etti.

Birkaç kez Sebban'a seslendim:

"Beni duyuyorsan, herhangi bir şey söyle ya da kapıya vur."

Bir saat sonra, artık öldüğünden emindim. Ertesi gün gardiyanlar hücreyi açtılar ve içeriye ışık tuttular, sonra kapıyı şiddetle vurup kapattılar ve küfrederek uzaklaştılar. Koşarken, içlerinden biri kahveyi devirdi.

Öğleden sonra geri geldiler, yüzlerinde maske, ellerinde eldivenler vardı. Ona dokunmaya korkuyorlardı. Onlara yardım etmem için kapımı açmayı teklif ettiler.

Kangren hızla yayılmıştı. Ayaklarının tabanlarından kurtların çıktığını gördüm. Öylesine çok böcek vardı ki, cesedi onlardan zor kurtarıp plastik torbaya koyduk. Bu binlerce karaböceği mutlaka öldürmek lazımdı. Gardiyanlardan biri, ordunun çekirgelerle mücadele için kullandığı zehirli tozdan getirdi. Bu çok tehlikeli bir maddeydi. Maske ve eldiven kullanmak zorunda kaldım. Birkaç dakika içinde, tüm karaböcekler yere serildi. Öbek öbek düşüyorlardı. Gardiyan onları toplamak için bir el arabası ve kürek getirdi.

Sebban'ın ölümü bizi karaböceklerden kurtardı. Zehirli tozdan biraz ayırmıştım, bunu hücrelerin kapı önlerine döktüm. Gardiyan yaptığımın doğru olmadığını söyledi.

"Eğer onları öldürmezsek, hepimizi birkaç gün içinde yutarlar. Oysa burada ölümün acelesi yok. Belki doğru bir şey yapmıyorum ama kurallara aykırı da davranmıyorum. Tamam öleceğiz, ama yavaş yavaş!"

“Kmandar gibi konuşuyorsun!”

Evet, düşünce tarzını ve yöntemi içime sindirmiştim. Gardiyan, ilk kez bana selam verdi.

24

Her gruptan boktan bir adam çıkar. Okulda, bizim bölümde bir gammaz, bir korkak ve bir rezil vardı. Hapishanede de aramızda bu üç tipten birinin bulunması doğaldı.

Her insanda gizli bir bayağılık vardır. İçimizde bayağılığın en fazla, en katlanılmaz olduğu kişi Achar'dı. Hayvandan pek farkı olmayan bir yaratık. İnsan taklidi yapan bir hayvan. Achar yalnızca kaba değil, aynı zamanda kötüydü de. Bende tiksinti uyandırıyordu. Sonradan fikir değiştirdim: Achar benim ona herhangi bir şey hissetmemi hak etmiyordu. Gerektiğinde tepki vermeyi ihmal etmeden, ona karşı kayıtsız kalmak lazımdı. Kayıtsızlık, hiçbir duygunun var olmaması değil, hepsinin birden reddedilmesiydi.

Achar kimsenin durduramadığı bir rezildi. Yaşı bizden büyüktü. Okuma yazması olmayan, sert, kaba ve halinden gayet memnun bir başçavuştu. Hindi Çini'nde asker olarak bulunmuştu ve bu dönemden, sürekli uydurup çarpıttığı anıları vardı. Onun gözünde Vietnamlılar 'Çinli'ydi. Onlardan söz eder-

ken, hakaret dolu ırkçı sözler savururdu.

Darbeye tesadüfen karışmıştı. Ahermemu'dan hareket eden kamyonlardan birine gizlice binmişti. Fırsattan yararlanıp Rabat'ta bakkallık yapan bir kuzeniyle hesaplaşmak istiyordu. Olup bitenleri çok çabuk öğrendik, çünkü ilk yıllar sabahtan akşama kadar vaktini, bu kuzenine lanet okumakla geçirdi. Bütün arzusu, onun korkunç bir biçimde ölmesiydi:

"Dilerim Tanrı'nın gazabıyla bir arabanın altında ezilesin, bağırsaklarını kendi ellerinle toplayasın ve hemen ölmeyesin."

Ya da:

"Dilerim Tanrı'dan, çıldırasın, o insanı delirten Hindi Çini hummasına tutulasın, sonunda, teker teker kendi parmaklarını yiyesin."

Achar kötüydü. Normal hayatta sık sık rastladığımız ama bu zindanda pek yeri olmayan o iki hastalığı, fesadı ve kıskançlığı onunla öğrendim. Achar bunları aramıza soktu, gelişmelerine ve biçare yaşantımızı zehirlemelerine izin verdi.

Hücresi benimkinin karşısındaydı. Onun biricik meşgalesi, tutukluların kendi aralarında sohbet etmelerini engellemek ya da bütün gece saçmalayıp bizi sinir etmekti. Kesinlikle ona laf geçiremiyorduk. Sonunda, tek çıkar yolun, tüm cahilliğine rağmen onu yaptıklarımıza dahil etmek olduğunu anladım. Kutsal Kitabı oldukça büyük bir hızla öğrenen grubu bir yana bırakıp ona Kuran öğretmeye karar verdim. Şöyle diyordu:

"Neden siz de ben değil? Ben de insanım, iyi bir Müslümanım, görmüş geçirmiş bir adamım. Çinliler beni hâlâ hatırlarlar!"

Dikkatini toplamakta, özellikle de kelimeleri

doğru dürüst telaffuz etmekte epey güçlük çekti. Kelimeleri hece hece bölmek zorunda kaldık. Benim arkamdan tekrar ediyor, sonra bağırıyor, Kuran'a ve İslam'a karşı kinini haykırıyordu. O zaman ona ceza veriyordum. Özür dileyene kadar onunla konuşmuyordum. Onu yalvartıyordum. Onu öfkelendirenin, kendi cahilliği olduğunu hissediyordum. Bir ay sonra, Kuran'ın ilk suresi olan Fatiha'yı hatasız okumayı başardı. Gruba yetişmek ve ötekilerle aynı davranışları görmek için gerçekten büyük bir irade gösteriyordu, ama bir türlü kıskançlığına hâkim olamıyordu.

Gardiyanın Sebban'ı ziyaret etmeme izin verdiği gün öfkeden kudurdu:

"Neden gardiyan seninle konuşuyor, beni değil de seni seçiyor? Ben senden daha yaşlıyım, daha eşkiyim (eski). Göze girmek için ne yapıyorsun? Söyle, ona ne veriyorsun? Neden ben değil de sen? Ha? Söyle, cevap ver, ben Hindi Çini'nin eskilerindenim. Çinlileri iyi tanırım. Sen de onlar gibisin. Konuşmuyorsun. Şinsisin (sinsi). Her şey '*men tiht el tiht*', el altından yürüyor."

Karşılık vermiyor, onu kendi haline bırakıyordum. Günün sonunda bana sesleniyordu:

"Bakara suresini tekrarlayalım mı, ne dersin?"

"Bu akşam olmaz. Yarın. Şimdi, sessizlik zamanı. Sus ve nefeslerini hissederek düşünmeye çalış. Sessizliği değerlendirmeyi öğren. Susmanın senin için ve başkaları için, özellikle de başkaları için dinlendirici olduğunu anla. Bizim için sessizlik çok önemli. İhtiyaç duyduğumuz ışığın yerine geçebilir."

"Tamam, kabul. Bana kızmadın, değil mi? Sebban'ın söylediklerini bana da anlat, olur mu? O öldü-

güne göre, konuşabilirsin. Söz veriyor musun? Sayın bay şinsi?"

"Achar, sesini kes, yoksa, yarın Kuran yok."

Susuyordu, ama uyumadan önce mırıldandığını duyuyordum. Yüksek sesle rüya gördüğü de oluyordu. Haykırışları ve anlaşılmaz sözleriyle beni uyandırıyordu. Sabahleyin bunu ona söylediğimde, bunu yapanın kendisi olmadığına dair, annesinin başı üzerine yemin ediyordu.

Bir gün nöbetçi ona yemek vermedi. Achar öfkeden kudurmuştu ve bu cezanın arkasında benim olduğumdan emindi. Her ne kadar bu işte parmağımın olmadığını söylediysem de küfürler savurdu, herkese hakaret etti ve sonunda bana beddua okumaya başladı. Bulunduğumuz bu yerde, bela ya da lanet, büyüler ya da muskalar bize bir şey yapamazdı. Bu anlamda ulaşılmaz bir yerdeydik. O zaman güldüm. O da sinirlendi. Gardiyan ertesi gün gelip önüne lapasını koyduğunda ona yemekte yağ olup olmadığını sordu.

"Yeterince şişmansın zaten!" diye karşılık verdi gardiyan.

Sık sık sergilediği tersliği ve inadı olmasaydı Achar alelade bir mahkûm olabilirdi. Ortak yaşamımızın daha sonraki evreleri bize gösterdi ki, içinde çürümeye terk edildiğimiz bu delikte insan kötü duygulara bile tahammül edebiliyordu.

25

Bir akşam, beş vakit namazın dışında, özgür zamanlarımda ihmal ettiklerimin yerine kıldığım bir kaza namazından sonra, çocukluğumun kuşu olan Marakeş'in küçük serçesi, Tebebt ya da Lfquera dediğimiz kutsal kuş ziyaretime geldi. Sonradan, ona çizgili sarıasma kuşu dendiğini öğrenecektim. Başı, boynu ve göğsü lekesiz gri renkteydi. Tüylerinin geri kalanı kızıl ya da kahverengiydi. Uzun bir süre onu ispinoz sanmıştım, sesleri o denli benziyordu. Ama emin değildim, Fransızca adının ve tüylerinin renginin ne olduğunu tahmin etmeye çalışarak eğleniyordum. Kuş, hücrenin havalandırma deliğine kondu ve en azından on beş dakika öttü. Kendi doğallığında, ona da suda ıslatılmış ekmek kırıntılarından verdim. Yemeğin arkasından yine şarkısını söylüyor, sonra gidiyordu. Muhtemelen yuvası çevredeki ağaçların birindeydi. Geri geldiğinde, hava deliğinin ana çıkışına konup şakımaya başlıyordu. Bir yandan da, bir gözetleme kulesindeymiş gibi etrafı inceliyordu; zindanın çevresinde bir hareket fark ettiğinde de ötüşü değişiyordu. Böylelikle Te-

bebt, gardiyanların gelişini her seferinde bize haber veriyordu.

Çeşit çeşit ötüşleri hâlâ aklımdadır. Onları birbirinden ayırt etmeyi çabuk öğrendim. Bir seferinde hızlı ve kesik kesik öttü. Bu temponun ne demek olduğunu bilmiyordum. Meğer Tebebt yağmur yağıyor, diyormuş. Aslında gökyüzünün hallerinden habersiz yaşıyorduk. Ama bu serçe sayesinde hava durumu konusunda bilgilenmeye başlamıştık. Bir kum fırtınasının yaklaştığını da bize o bildirdi. Onun şakıma tarzından bir şeylerin olup bitmekte olduğunu anlıyorduk. Zamanla ve deneyimle farklı ötüşleri çözmekte ustalaşmıştım. Gardiyanlar bizim 'Ne biçim yağdı!' ya da 'Fırtına nasıldı?' dememize şaşırıyorlardı.

Seslerin arasındaki farkların hafızama kaydolması birkaç ay sürdü. Sonunda, örneğin sabah ötüşünü değiştirdiğinde, gardiyanlardan birinin izne gittiğini anlar olmuştum.

Bir gün bize yemek getiren iki gardiyana sordum:

"Neden siz değil de, öteki izne gitti?"

"Bunu nasıl öğrendin?"

"Biliyorum."

Bizim birer cin, şeytanla işbirliği yapan tekinsiz insanlar olduğumuzu akıllarından geçirmiş olmalılar.

Tebebt benim arkadaşım, dostum olmuştu. Hücremin hava deliğinin ucunda durduğu zaman pırıl pırıl gözlerini seçebiliyordum ve karanlığa rağmen alçak sesle onunla konuşuyordum. Achar'ı kıskandırmak istemiyordum. Ona günümü nasıl geçirdiğimi anlatıyor ve namaz kılarken gelmemesini söylüyordum. Tuhaftır, içeriye girmeyi her başardığında,

namazımın bitmesini bekliyordu. 'Esselamın Aleyküm'ü duyduktan sonra şakımaya başlıyordu, çünkü namazı bitirdiğimi ve onunla ilgileneceğimi biliyordu.

Kıskanç Achar bir gün bana şöyle dedi:

"Bu kuş hikâyesi de ne? Neden bana değil de sana geliyor? Benim için ötmemesini sen mi tembih ettin ona? Nedir bu burnu büyüklük? Bu hainlik nedir böyle? Şu çürüyen ömrümde benim de bir serçenin şakımasını dinlemeye hakkım var. Boktan bir kuşun benim yalnızlığımla, çaresizliğimle ilgilenmesine hakkım var. Seni sevmesi için ona ne veriyorsun? Haydi, yöntemini bana da söyle."

"Sakin ol Achar," diye karşılık verdim ona. "Bu kuş Tanrı'nın merhametinin bir göstergesi. Ben ki umuda inanmayı reddediyordum, benim için umudun habercisi oldu. Bana gelmesi bir rastlantı. Belki bir gün sana da uğrar. Küçük bir serçeyi kıskanma. Bu gülünç bir şey. Namazlarını kıl. Beş vakit namaz kılmadığım eski günleri saydım. Rakam çok kabarık. On beş ile yirmi iki yaşlarım arasında inancımı kaybetmiş, namaz kılmayı bırakmıştım. Şimdi günlük namazlara ek olarak Tanrı'ya altı günlük kaza namazı kılıyorum. Bir anlamda, borçlarımı kapatıyorum: Gecikmeleri, ihmalleri, eksikleri geri ödüyorum. Uzun zaman önceki durumuma dönüp bakıyorum şimdi. Yirmi yaşımdaki halimle hiç gurur duymuyorum! Şimdi Tanrı'ya, Muhammed'e, İsa'ya, Musa'ya inanıyorum. İmanın üstünlüğüne inanıyorum. Bugüne inanıyorum, ama geçmişim yok. Geçen her gün ölü bir gün, iz yok, ses yok, renk yok. Her sabah yeniden doğuyorum, öyle ki kendimi neredeyse Tebebt gibi hissediyorum, kimsenin ilişe-

mediği nazik, duygusal bir serçe gibi. Kuşların dilini insanlarınkinden daha iyi anlıyorum. Tebebt beni yolculuklara çıkarıyor, tinsel yaşama doğru kaçışlarımda bana eşlik ediyor. Hafifliği, kırılganlığı, şakımasının yumuşaklığı, mesajlarının içeriği bana çok yardımcı oluyor. Akşam namazından sonra, soğuk kemiklerimi sızlattığında, acı kollarımı ve ellerimi kemirmeye başladığında, bağırmak ve yardım istemek bir işe yaramadığında, Tebebt'in ötüşünü aklıma getiriyorum. Onu belleğimde yeniden canlandırıyorum ve tekrar tekrar kafamdan geçiriyorum; sonunda acı biraz azalıyor. İşte Achar, serçe bunun için bana geliyor. Onunla aramda bir bağ var. Bu bağ ipek ibrişim kadar, bir saç teli kadar ince. Bu, dış dünyadan kabul ettiğim tek şey, çünkü biliyorum ki bu kuş benim için yaratıldı. Onu ya bir annenin üzüntüsü ya da ilahi bir kudret gönderdi bana. İyi geceler Achar!"

Achar, o günden sonra kendine dikkat etmeye başladı. Ona namaz kılmayı öğretmemi istedi, büyük bir utançla, ordudan başka aileye sahip olmadığını ve o dönemler kışlada dinden söz edilmediğini itiraf etti. Hindi Çini savaşında sıcak çatışmaya çıkarken Allah'a yalvardığını söyledi.

Yine de Achar hırçınlığından ve burnu büyüklüğünden tam olarak vazgeçmedi.

26

Eski hayatımda, doğru dürüst uyuyamadığım gibi, rüya da görmezdim. Zindandaki ilk aylarımda hem uykularım hem de rüyalarım tamamen yok oldu. Geçmişle ve umutla tüm bağlarımı kopardıktan sonra, donarak ölmemek için uyanık kalmamızın gerektiği çok soğuk geceler hariç uykularım normale döndü. Ve rüya görüyordum. Tüm gecelerim rüyalarla doluydu. Kimilerinden etkileniyor, onları hatırlıyordum. Ötekiler bende belli belirsiz bir izlenim bırakıyorlardı, bunların da pek azı sevimsizdi.

Uykuları rüyalarla dolu olan tek ben değildim, ama rüyalarında üç peygamberi gören benden başka kimse yoktu herhalde.

Musa ile uzun bir politik tartışmam oldu. Karşı karşıyaydık, o bir tahta oturmuştu, bense yere. Ona insanlar arasındaki eşitsizliğin, haksızlıkların kaynağı olduğunu söylüyordum. Beni dinliyor, ama konuşmuyordu.

İsa da hiçbir şey söylemiyordu. Ara sıra kollarını uzatmış olarak, hüzünlü gözlerle geliyordu.

Muhammed'in yüzünü görmüyordum, ama ışık-

tan ibaret varlığını hissediyordum. Uzaktan gelen tok bir ses, sanki yaşlı bir bilge kulağıma fısıldıyormuş gibi, beynimde çınlıyordu, bana sabır telkin ediyordu:

Ey acı çeken varlık
bil ki
sabır imandan gelir,
yine bil ki o Tanrı'nın bir armağanıdır,
Eyüb Peygamber'i hatırla, o ki
çok acı çekmişti; Tanrı tarafından
örnek olarak anılır. Onun üstün nitelikli bir varlık olduğunu söyler.
Ey Müslüman kişi, karanlıklara ve duvarlara rağmen
unutulmuş değilsin, bil ki kurtuluşun yolu ve anahtarı
sabırdır, böylece artık biliyorsun ki
Tanrı sabırlı insanların yanındadır!

Bu rüyalardan sonra huzur bulmuş, rahatlamıştım. Hakkın ve hakikatin yolundaydım. Yüreğimi umutla doldurmama gerek yoktu. Tanrı beni terk etmemişti. Ölüme hazırdım; acıya gelince, onu önemsiz bir mesele, aşılabilir bir şey olarak görmeye çalışıyordum. Sarsılmaz ve güçlü bir inancım vardı. Dünyadan yalıtılmıştı, yani bir anlamda katıksızdı. Bana, talep etmediğim bir güç ve irade veriyordu. Kimseye peygamberli rüyalarımdan söz etmiyordum. Onlar bana aitti. Buna karşın, kuskus yenen o malum rüya bana endişe veriyordu:

"Cami çıkışında büyük bir kalabalığın içindeyiz. Karnımız aç ve sırtımızda paçavralar var. Hava çok sıcak. Camiye girmeye cesaret edemiyoruz çünkü

aptes almak için suyumuz yok. Gelip geçen insanlar bizi görmüyor, dolayısıyla kimse bizimle konuşmuyor. İçimizden biri ayağa kalkıyor ve koşarak gidiyor. Onu gözlerimizle izliyoruz, çünkü görünmez bir şey bizim hareket etmemizi engelliyor. Birkaç dakika sonra giden geri dönüyor, elinde yedi sebze ve kuzu etiyle pişirilmiş kuskus dolu bir tepsi var. Bunu yere koyuyor. Çevresini sarıyoruz ve ellerimizle kuskustan yiyoruz. O biraz kenarda duruyor. Ayakta. Yemek yemiyor, konuşmuyor. Bize bakıyor ve geri geri giderek uzaklaşıyor."

Sonunda bu rüyanın gayet net bir anlam içerdiği ortaya çıktı: içimizden birinin ölümü. Ama gelecekten haber veren rüyalar gören tek ben değildim. Sabahleyin ben rüyamı anlatınca ötekiler de kendilerininkini anlatıyorlardı. Wakrin rüyada mısır görmenin kötüye işaret olduğunu söylüyordu. "Yolun kenarında duruyor, yanındaki köylü mısır közlüyor. Ona para almadan bir parça verirken şöyle diyor: 'Al, ye, yolda iyi gelir.' Oradan uzaklaşırken, tanıdığı birinin ona selam vermeden geçtiğini fark ediyor. Bu kişinin onu tanıyamadığını biliyor."

Abbas'ın rüyaları daha açıktı: bir şenlik, kahkahalar, ışık, dolu dolu güneş, ortada da güvercin ve kumru dolu kocaman bir kafes. Gökyüzünden beyaz bir el iniyor, kafesin parmaklıkları arasından geçip güvercini alıyor, sonra da bulutların arasında kayboluyor.

Birbirleriyle karşılaştırıldığında bütün rüyalar aynı kehanetin çevresinde dönüp duruyordu. Rüyayla aynı anda ölümün kokusu zindanda beliriyordu. Koku hücrelerin etrafında dönüp duruyor, so-

nunda birinde karar kılıyordu. Geceleri baykuşlar uğursuzca ötüyor, böylece kendilerince, birinin öleceğini bildiriyorlardı. Kimi zaman on beş gün süren uğursuz ötüşler, gömme töreninin ardından sona eriyordu.

Hepimiz kuşların mesajlarına kulak veriyorduk. Sadece Achar hiçbir şey anlamıyor, homurdanıyor ve ondan ileride olmamıza öfkeleniyordu. Gardiyanları uyarıyorduk. Plastik torba ve sıcak kireç hazırlanmalıydı. Mezar kazılmalıydı. Genellikle bu tür hazırlıklardan hoşlanmıyorlardı.

"Biz gardiyanız, mezarcı değil," diyorlardı.

"Elimden bir şey gelmez," diyordum. "Rüyalarımız gayet açık: Bir ölüm olacak. İçimizden kimi alacak bilmiyorum. Ben hazırım, ama henüz onu hissetmiyorum. Sırtımdaki ağrılar dayanılmaz bir hal alırsa, beni öldürebilirsiniz, böylece beni kurtarmış olursunuz."

"Sen hayal görüyorsun! Asla sana bu zevki vermeyeceğiz! Burada insanları zevklendirmek yasak. Kural bu. Uzun süre önce bunu öğrenmiş olmalıydın!"

"Ama hepimiz aynı cehennemdeyiz."

"Yanılıyorsun. Bizler, ahlaklı ve dürüst askerleriz. Ordunun bu görevi bize vermesi, bizim için bir onurdur."

"Aynı ailedeniz!"

"Hele bu, asla! Canımızı sıkmaya devam edersen, boynunu deviririm."

"Haydi, durma!"

"Asla!"

Ben gülüyordum, Achar ise sinirleniyordu, çünkü kendini dışlanmış hissediyordu.

27

Kışın, en azından bir gece nöbetçiler deliye dönerlerdi.

Ellerinde fenerleri, omuzlarında copları ve silahlarıyla içeri daldıklarında biz uyuyor olurduk. Son derece sinirli ve hayali bir kargaşaya son vermek için gayet kararlı görünürlerdi.

"Gürültü yapmayı, öküz gibi bağırmayı, cinler gibi gülmeyi bırakacaksınız. Sesinizi kesin, yoksa fareleri içeri salarız."

Uykumuzun ortasında bizi uyandırıyorlardı. Onlardan bizi rahat bırakmalarını rica ediyorduk. Kimsenin konuşmadığına, bağırmadığına, gülmediğine yemin ediyorduk. Boşuna. Bizim eğlendiğimize ya da ihtilal hazırlığı içinde olduğumuza emindiler. Onlar gittiklerinde kahkahalarla gülmekten ve 'bunlar deli' demekten kendimizi alamıyorduk. Sonra, eskisinden daha sinirli olarak geri geliyor, coplarıyla kapılara vuruyorlardı. Kulakları sağır eden bir gürültü oluyordu:

"Cinlere karıştıysanız, Şeytan'la işbirliği yaptıysanız, sizi alt etmesini ve lime lime doğramasını bi-

liriz. O halde, şu maskaralığı kesin."

Onlarla tartışmaya, zindanı cinler basmadığını kanıtlamaya niyetimiz yoktu. Bana kalırsa, eğer cinler gerçekten varsa bile, zaten yeterince kötülük yapılan bu yere gelmeye kalkışmazlardı.

Başka geceler, silah sesleri duyulurdu. Sonradan, nöbetçilerin bir gölge gördüklerini sandıklarını ve onlara kıpırdayan her şeye ateş etme izni veren yönetmeliğe güvenerek bu gölgeye ateş ettiklerini öğrenirdik.

Hayaletlere kurşun sıkıyorlardı, özellikle sinirlerin gerildiği dolunay günlerinde. Ertesi gün Kmandar'a rapor verirler, o da durumu Rabat'ta bulunan Genelkurmay'a bildirirdi. Yanlışlıkla ateş etmeler. Nöbetçilerin sinirlerinin gerginliği. Dolunayın olumsuz etkisi, vb. Bu bizi eğlendiriyordu ama yaşantımızı kolaylaştırdığı söylenemezdi. Achar halinden memnundu. Şöyle derdi:

"Çok iyi. Hayal gören tek biz değiliz. Onlar da delirmek üzere. Bu bana moral veriyor."

Bir gün hücrelere dezenfekte edici bir madde püskürtmeye geldiler. Ardından tütsülerle geçtiler, bu sayede cinlerin uzaklaşacağını umuyorlardı. İçin için gülüyordum. Bir yandan da şöyle bir şeyler söylüyorlardı: "Tanrı bizi Şeytan'la işbirliği yapanlardan, onun elinden beslenmiş olanlardan, gözlerinde kötülük taşıyanlardan korusun! Yüce Tanrı İblis'in ve yandaşlarının uğursuz çabalarını etkisiz kılsın. O belalarla mücadele etmek için bize güç ve akıl versin, hiç hatırlanmamacasına unutulmuş bu yerde çıldırmaktan kurtulmamız izin bir an önce izne çıkmamızı sağlasın!"

Ben de başka dualar okudum: "Tanrı bizi Şeytan'ın öfkesinden korusun."

"أعوذ بالله من الشيطان
الرجيم"

Üstad Gharbi Kuran okuyor, ötekiler de benim arkamdan bu cümleyi tekrar ediyordu. Dua etmemiz nöbetçileri korkutuyordu. Gülünç göründüklerini bile bile koşarak zindandan kaçıyorlardı. Sonradan öğrendiğime göre hapis kaldığım on sekiz yıl boyunca onların talimat almadan kendi başlarına yaptıkları tek hareket buydu. Kmandar'ın cin kovma işinden haberi yoktu. Zindana ayak basmamasına rağmen orada olup bitenleri en ince ayrıntısına kadar bilirdi aslında. Başlangıçta, aramızdan biri ağır hasta olduğunda, nöbetçilerden Kmandar'a haber vermelerini istiyorduk. Nöbetçiler buna cesaret ettiklerinde Kmandar şöyle haykırıyordu:

"Asla gelip bana onlardan birinin hasta olduğunu söylemeyin. Bana sadece öldüklerini bildirin ki hesabımı tutabileyim. Anlaşıldı mı? 'Hasta' sözcüğünü duymak istemiyorum. Haydi, dışarı çıkın!"

Hiç ortalıkta görünmeyen bu Kmandar bir muammaydı. Bir keresinde Achar, sırf ilgi çekmek için, onu önceden tanıdığını iddia etti. Bozuntuya vermeden Kmandar'ı tarif etmeye, en azından onu nasıl hayal ettiğimizi söylemeye karar verdik:

"Kısa boylu, tıknaz ve sevimsiz."

"Bıyıkları ona erkeksi bir hava veriyor."

"Ağzı kokuyor."

"Cahil biri, sadece kısa ve basit raporları okuyup yazabiliyor."

"Çöp gibi bir adam, esmer suratlı, gözleri derin ve bakışları soğuk."

"Mutlaka bedensel bir kusuru vardır."

"Ailesi yok."

"Uyku problemi yok."

"Rüşvet yemiyor."

"Çok disiplinli, deniz ürünlerini sevmiyor."

"Öldürmek, boğazlamak, kurbanlarının ciğerini yiyip kanını emmek için eğitilmiş bir köpek kadar itaatkâr."

"Hiçbir konuda asla kuşkuya düşmüyor."

"Kuşku duymak için düşünmek gerekir, o ise hiç düşünmüyor!"

"Tedavisi imkânsız bir hastalığı olmalı."

"Örnek aldığı kişi kuşkusuz Ufkir'dir."

Achar atıldı:

"Bütün söylediklerinizi kendinde barındırıyor, ama aklınızın ucuna bile gelmeyen bir şey daha var. O bir yamyam. İnsan eti yemeyi seviyor. İştahına çok düşkün, öte yandan da delikanlılardan da hoşlanıyor. Onu buraya tayin edenlerin amacı, onu hem Rabat'tan uzaklaştırmak hem de cezalandırmaktı. Ama onun gözünde, amirlerinin talimatlarını yerine getirmek onun için bir ceza değil bir onur. İtaat etmekten zevk alıyor ve bunu fazlasıyla yapıyor. Ona sokakta rastlarsan dikkatini bile çekmez."

"Haklısın Achar, ne denli acımasız olabilecekleri canilerin yüzünden anlaşılmaz. Kmandar orduya ve amirlerine hizmete hazır, iyi bir asker olmalı."

Sonradan öğrendiğime göre Kmandar, genç Ufkir'i fark edip eğiten ve saraya takdim eden, Berberilerin 'Moha ya da Tour' diye hitap ettikleri General Boyer de la Tour'un emrinde Fas'ta görev yapan, Hindi Çini'ne giden Fransız sömürge ordusunun bir ürünüydü.

Kmandar, Ufkir'le aynı kuşaktandı. O da Fransız ordusunda bir teğmendi. Terfi etmiş ve Kraliyet Si-

lahlı Kuvvetleri'ne katılmıştı. Akademide hocaydı. Zindanın yönetimine atanması bir rastlantı değildi. Orduda ve polis teşkilatında özel görevlerde bulunmuştu. Konuşmayan, soğukkanlı bir katildi.

Dünyanın her yerinde Kmandar'lar vardır. Bunlar insan yüzü taşıyan, ama bedenlerindeki ve ruhlarındaki tüm insaniyetin özenli ve sistemli bir biçimde yok edildiği adamlardır. Kimilerinin kanlarını feda etmeye karar verdikleri gibi onlar da içlerindeki insani her şeyden uzaklaşmışlardır. Ne ahlaksal bir kaygıları vardır ne de kendilerini sorgularlar.

Kmandar rolünü sahiplenmişti, onu dehşet verici bir doğallık ve sadelikle yaşıyordu. Ölümü hesaplı bir yavaşlık ve belli dozlarda acılarla getiren adam rolünün hakkını veriyordu. O, bundan başka bir şey değildi. Ona aşılanmış bu irade ve görevle dopdoluydu. Etrafa bulaştıracak irinle dopdoluydu, karnı entrika kaynayan bir kinle şişmiş, amirlerine itaatin sarı kanı gözlerini bürümüştü.

Kmandar kendini Kmandar olarak görüyor, saklanıyor, yaşam mücadelesi verenlerin sinirleriyle oynuyor, kuduz bir hayvan gibi kendi kendine uluyordu. Bu kaba adam başlı başına bir uçurumdu.

Onu asla aklıma getirmiyordum.

28

Bu kişiyi düşüncelerimden uzaklaştırmış, cesaretimin kırılmasıyla mücadele edebilmiş, Kmandar'la ve onun hayaletleriyle değil de kendimle dövüşmeyi kabul etmeyi başarmış olsam da, bedenimin ve ruhumun nasıl bir hayatiyete sarıldığını zaman zaman kendime soruyordum.

Bu yolu seçmemde, çektiğim acılar değil, her tür acının öncesinde ve ötesinde kendim etken olmuştum. Kuşkularımı, zayıflıklarımı ve özellikle de her insanın beslediği hayalleri yenmem gerekiyordu. Ama nasıl? Onları içimde söndürerek. Gerçeği aslından uzaklaştıran bu görüntülere artık güvenmiyordum. Zayıflık, insanın duygularını gerçek zannetmesi, kendinden çıkmış ve kendine dönecek bir yalanın suç ortağı olması ve bunun ileriye doğru bir adım olduğunu düşünmesidir.

Oysa bu çölde ilerlemek için, insanın kendini her şeyden arındırması gerekiyordu. Sadece, her şeyden arınabilmiş bir düşüncenin bizi, esrime diye adlandırabileceğim özel bir huzura ulaştırdığını anladım.

5 numara Abdülmelik yürekli bir adamdı. Halinden asla şikâyet etmezdi. Achar ona takılır, onun sakinliğini kıskanırdı:

"Abdülmelik, hiç acı çekmiyor musun? Sen de karşı komşum gibi, üstün bir insan olduğuna mı inandırmak istiyordun bizi? Ama bence sen gerçek yüzünü saklıyorsun. Suskunluğunla bize ihanet ediyorsun, grubun dışına çıkıyorsun. Burada herkes hasta. Kimse sağlıklı değil. Bizim çektiklerimizi sen niye çekmeyesin? Bize aldırmıyorsun!"

Bir süre sonra araya girmek zorunda kaldım:

"Achar, sesini kes. Bizi rahat bırak. Onun seçimine saygılı ol."

"Tabii ki, sen de onun gibisin. Sen de olayların içinde gururlu bir Tarzan rolündesin. Senin ne mal olduğunu biliyorum. Aptal değilim."

"Yeter, Achar, yoksa seni karantinaya alacağız."

"Hayır! İşte bu olmaz! Çatlarım. Ama lütfen, arkadaşına söyle, benimle konuşsun, birazcık."

"Ondan bunu istemek bana düşmez. Canı konuşmak isterse, konuşur. Eğer susuyorsa, bir nedeni vardır."

"Tamam, susuyorum! Peki... Ama, canım sıkılıyor! Canın sıkılmasın diye neler yapıyorsun?"

"Düşünüyorum, dua ediyorum, içimden Kuran'dan sureler okuyorum, size anlatacak öyküler arıyorum. Hepsi bu."

Kısa bir süre suskun kalıyor sonra yeniden sesleniyor:

"Bakara suresini okumama yardım eder misin?"

"Şimdi olmaz. İngilizce dersi başlıyor. Hocamız Fuad."

Abdülmelik bizim etkinliklerimize katılmıyordu. Yanımızda değildi sanki. Beni endişelendiriyordu ama onu rahatsız etmeye cesaret edemiyordum.

Gardiyanlar onun verilen lapaları yemediğini ama ekmeği aldığını gözlemlemişler. İki 1936 battaniyesinden biriyle bir çuval yapmış, ekmekleri içine koyuyordu. Ekmekler iyice sertleştikten sonra onları parçalıyor, topuğuyla eziyor ve ıslatarak yiyordu. Bu onun biricik yemeğiydi. Bir çuvalın dibinde günlerce bekleyen bu bayat ekmek kırıntılarını yiyordu.

Nasıl öleceğine karar vermişti Abdülmelik ve biz bunu bilmiyorduk. Ona seslendiğim zaman, her şeyin yolunda olduğunu ve yakında kurtulacağını söylüyordu. Şaka olsun diye, bir kaçış yolu mu buldun, diye soruyordum ona.

"Evet, ama bu kez beni yakalayamayacaklar."

Gerçekten de, başlangıçta, içimizde bir tek o kaçmaya kalkışmıştı. Bir sabah vakti, gardiyanların kahve ve ekmek bırakmak için hücresini açtıkları anda olmuştu bu. Onları iteleyerek dışarı çıkmış, kahve bidonunu devirmiş, zindan kapısının aralık bırakılmış olmasından faydalanıp koşarak kaçmıştı. Gardiyanlar haykırarak Abdülmelik'in peşine düştüler ve onu avlunun ortasında yakalamayı başardılar. Tekme tokat onu yere sererken, küfürler savuruyorlardı:

"İtoğlu it! Neredeyse ölümümüze sebep olacaktın! Sana ne yaptık da bizi bu hallere düşürdün? Şansımız varmış. Gözetleme kulesindeki nöbetçiler kıpırdayan her şeye ateş açmaları emir aldılar."

Onu hücresine geri getirdiklerinde, bize de gözdağı verdiler:

"Hele çıkmaya bir çalışın bakalım, siz de biz de

ânında gebeririz!"

Bu teşebbüsün başarısızlığı her türden kaçma hevesine son verdi. Abdülmelik kendini toparlayamadı. Birkaç gün korkunç acılar çektikten sonra öldü. Gardiyanlar tarafından götürülmesinden sonra giysilerine, battaniyesine ve hâlâ ekmek kırıntılarıyla dolu olan çuvalına el koydum. Bana ışık tutan bir gardiyanın önünde çuvalı açtığımda şok geçirdim: İçinde ekmekten çok karaböcek vardı. Kırıntıların arasına yumurtlamışlardı. Zavallı Abdülmelik ne yediğini göremiyordu. Onu zehirleyen, binlerce böcek yumurtasıydı

Bu ölüm Achar'ı etkiledi. Ölümünden birkaç hafta önce Abdülmelik'i kızdırdığına pişman olmuştu.

29

Konuşan saatimiz, takvimimiz, karanlıklardaki nirengi noktamız Kerim giderek bitkin düşüyordu. Yılı ve ayı söyleyebiliyor, günü ve saati artık veremiyordu. Makine bozuluyor, bellek aşınıyordu. Ben de saati yaklaşık olarak tahmin edebiliyordum ve kimseye söylemeden nöbeti devraldım.

On üç yıldır bu zindandaydık. Yarımızdan çoğu ölmüştü. Gardiyanlar değişmiyordu. Ömür boyu bizim hizmetimize verilmişlerdi. Kuşlar sık sık geliyordu. Kimileri ötüyor, kimileri de avludaki hareketler ya da gökyüzünün durumu hakkında bize bilgi veriyordu.

Cehenneme bir tür tekdüzelik yerleşmişti. Gardiyanlar çoğunlukla aksi davranıyorlardı. Bazıları yalnızlıktan yakınıyordu. En yüksek rütbeli çavuş M'Fadel'in ara sıra solumdaki Wakrin'in hücresinin önünde durup onunla Berberi lehçesiyle konuştuğunu fark ettim. Havadan sudan şeylerden söz ediyorlardı. Bir gün M'Fadel alçak sesle konuşmaya başladı. Fısıldaşıyorlardı. Hiçbir şey söylemedim, ama aynı yöreden oldukları kanısına vardım. Daha

sonraları öğrendiğime göre, hısım olmaları bir yana, aileleri de Berberilerin 'tata' dediği bir tür anlaşmayla birbirlerine bağlıymış. Bu sözün anlamını asla öğrenemedim. Bir zamanlar Hindi Çini'nde bulunmuş olanlar bu kelimeyi kışlalarda, askerlerin birkaç saatlik tekdir cezaları için kapatıldıkları yuvarlak kulübeler için kullanıyorlardı.

Ama buradaki anlamı bambaşkaydı: Karmaşık birtakım sebepler yüzünden bir aile bir başka ailenin ya da aşiretin hükmü altına giriyor, onun himayesinde, hatta egemenliğinde oluyordu. Aralarında güçlü ve kutsal bağlar kuruluyordu. 'Tata' olduğu kabul edilen ailenin fertlerine diğeri kayıtsız şartsız manevi destek sunmak ve maddi yardımda bulunmak zorundaydı.

Böyle ailelerin birbirlerini nasıl tanıdıklarını bilmiyorum. Wakrin ve M'Fadel'in aralarındaki 'tata' bağını keşfetmeleri yıllar almıştı.

Birkaç hafta sonra Wakrin aramızdaki müşterek duvara iki sefer vurdu. Bana şöyle dedi:

"Karıma bir mektup yazabilir misin?"

Şaşırdım.

"Bir mektup mu? Ama biliyorsun, kâğıt ve kalem lazım."

"Gerekeni bulacağım. Sanıyorum karıma bir mektup gönderme imkânım olacak. Ama şimdilik pek kesin değil."

"Kâğıt ve kalemi nasıl bulacaksın? Çok iyi biliyorsun ki bunlar son derece değerli nesneler ve bu delikte onlardan bulundurmak kesinlikle yasak."

"Dinle, sana açıklayacağım. Şimdilik söyle bana, bana bu iyiliği yapacak mısın? Biliyorsun alfabeyi unuttum. Artık okuyamıyorum bile. Benim hastalığım da bu. Senin aklın yerinde. Ben kelimeleri ha-

tırlayamıyorum."

"Elbette yardım ederim. Ama çok dikkatli ol."

"Tabii. M'Fadel benim kuzenim; aslında pek öyle de sayılmaz. Karım onun karısının kuzeni. Sanıyorum ailelerimiz arasında bir tür sözleşme var. Bunun nasıl bir şey olduğunu sana sonra anlatırım. M'Fadel'in konuşmaya hakkı yok, ama sanıyorum mektubumu dışarı çıkartmayı kabul edecek. Bunun için onun izne çıkmasını ve asıl önemlisi, izinlilerin güvenlik kontrollerini yapan nöbetçinin değişmesini beklemek gerekiyor."

Böylece üç aylık bekleyiş, pazarlık ve risklerden sonra Wakrin kapısının aralık olduğu bir andan faydalanarak kapımın altından içeri küçük bir kâğıt parçası ve bir kalem ucu attı. Elimi uzattım ve usulca aldım onları. Sevinçten çıldırmıştım, heyecan içindeydim ve bunu belli etmemeye gayret ediyordum. Kalemi tutup dudaklarıma götürdüm. Evet, içinde kömürden bir ucun bulunduğu o tahta parçasını öptüm. Sonra, özenle kâğıdı elime aldım. Bir hayli sertti, ama içinde bulunduğumuz karanlıkta bana daha şimdiden zayıf bir ışık gibi gözüken bu kâğıt parçasının kalitesinin ne önemi olabilirdi ki?

Yazacaklarımı önce kafamda planladım. Nereden başlamalıydım? Simgeler mi kullanmalı, yoksa olup bitenleri açık açık söylemeli miydim? Kafamın içinde cümleleri yazıp yazıp siliyor, sonra yeniden başlıyordum. Wakrin beni sıkıştırıyordu:

"Karıma hayatta olduğumu söyle, M'Fadel'e ilaçları versin."

"Evet, ama diğer aileleri de durumumuzdan haberdar etmeliyiz..."

"Sana güveniyorum. Ama unutma ki, M'Fadel

büyük bir tehlikeye atıyor kendini! Sıradan şeyler yaz."

Böylece dört gün düşündükten sonra kâğıdı ikiye böldüm ve üzerine iki cümle yazdım:

Beni merak etme. Tazmamart'tayım. Işık yok. M'Fadel'e ağrı kesici ilaçlar ver. Wakrin.

O andan sonra, bu küçücük kâğıt parçası sayesinde yaşantımızda sarsıntılar başlayacaktı. Daha başlangıçta bir nişanlımın da ailemin de olmadığına karar verdiğimden, ben kimseye yazmak istemiyordum.

Bu iş beş yıl sürecekti, umudun yeniden ufukta belirdiği kuşku dolu beş yıl, bu da benim ilkelerimle bağdaşmıyordu. Bundan kesinlikle kaçınmalı ve bu cehennemde elimdeki imkânlarla savaşmalıydım, yani irade ve maneviyatla.

M'Fadel kâğıt parçasını, hiçbir şey söylemeden Wakrin'in karısına vermiş. O da okuma yazma bilmediği için bu mektubu erkek kardeşi kaybolan bir eczacı hanımın annesine göstermiş. İşte böylece, 18 numara Ömer'in Fransa'da eğitim gören küçük kardeşi durumdan haberdar olmuş. M'Fadel eczacı hanımdan ilaçlar almış, özellikle ağrı kesiciler ve ateş düşürücüler, yanında da yüklü miktarda para.

M'Fadel'in aşiret dayanışması adına yardım etmesine rağmen, birkaç ay sonra Wakrin'in yanına gelip ilaç isteyip istemediğini sorduğunda, yoldan çıktığını anladım. Cehennemde bile rüşvet mucizeler yaratıyor! Ömrümde ilk kez rüşvetin birtakım erdemler barındırdığını kabul ettim. Rüşvetin can kurtarmaya yarayacağı kimin aklına gelir ki! Zin-

dandan daha başka kâğıt parçaları da dışarı çıktı, bu arada M'Fadel giderek cebini dolduruyordu. Ömer'in kardeşi, Christine'le temasa geçti, olağanüstü bir insan hakları savunucusu, bir direnişçi, bir cengâver, hapsedildiğimiz o zindanı dünyaya tanıtmak ve özgürlüğe kavuşmamızı sağlamak için yıllarını veren bir kadındı Christine. Bizi tanımıyordu ve sanki onun kardeşleriymişiz gibi yazgımızla ilgileniyordu. Fikirleri yüzünden Kenitra'ya hapsedilen kocası için mücadele ettiği gibi, bizim tutuklanışımızı da dünyaya anlatmak için yeri göğü inletti. İşin tuhafı, Kmandar bu sızıntının faillerini ararken bizim binayı hedef almadı. Muhtemelen kuralların daha yumuşak olduğu A zindanında yatanlardan kuşkulanmıştır. Ama aslında yetkililer bu bilgi sızmasından rahatsız olmuyorlardı herhalde. Aksine korkunun ve dehşetin etrafa egemen olması için bu haberlerin yayılması onların menfaatlerineydi. Belki de ilk bilgi sızmasını tezgâhlamak için M'Fadel özellikle seçilmişti. Yoksa merhametini göstermek için neden on üç yıl beklesindi ki?

Basın Tazmamart'tan söz etmeye başlayınca M'Fadel'i bir korku sardı. Acımasızlaştı ve bizimle konuşmaktan kaçınır oldu. Wakrin'in kapısından geçerken yere tükürüyor ve Berberi lisanında küfürler savuruyordu.

Dışarıya sızmış olan bilgilere karşı kimse bir şey yapamazdı. Sonradan öğrendim ki Christine, Uluslararası Af Örgütü'yle ve etkin gazetecilerle temas kurmuş. Artık kaderimiz yalnızca Kmandar'ın değil, uluslararası kamuoyunun elindeydi.

Bu arada, sanki özgürlük umudu ters bir etki yapmış gibi, insanlar ölüyordu.

30

23 Nisan 1987 gecesi olanlardan bugün bile utanç duyarım. Kendime hâkim olamadım. Ben de asap bozukluğuna, öfkeye ve sinir krizine kendimi kaptırdım. İki gündür namaz kılmıyordum. Ne derin düşüncelere dalmayı ne de kara taşa doğru kaçmayı canım istiyordu. Benim de saklamaya, hatta üstesinden gelmeye gayret ettiğim zayıflıklarım vardı. Fiziksel acıya, belimi büken, parmaklarımı çarpıklaştıran ağrılara dayanmayı hemen hemen başarmıştım. Her sabah perdelerin ebediyen kapandığını, yamru yumru çimentonun kumaş yerine geçtiğini düşünerek uyanmaya, hiçbir şey beklemeyen birinin ruh haliyle başım eğik kalkmaya, Wakrin için yazdığım mektuplara rağmen taşlardan sızan bu hiçliğe alışmaya artık mecalim yoktu.

Wakrin'in ve daha birkaç kişinin etrafında dönüp dolaşan umut bana da mı bulaşmıştı? Başlangıçtan beri ilk kez, özgür kalmayı hayal ediyordum. Güneşi düşünüyordum. Çocukluğumdaki ışıkları yeniden görüyordum. Kökünden kesip attığım anılar yeniden su yüzüne çıkıyordu. Annemin, ak giysi-

ler içinde kollarını açıp beni uzun uzun kucakladığını görüyordum. İkimiz de ağlıyorduk.

On beş yıldır inşa ettiğim her şey yavaş yavaş yıkılıyordu. Yerimi bulmak için harekete geçmem, zihinsel jimnastiğime yeniden başlamam gerekiyordu. İşte tam o sırada, Kenitra'daki ilk iki yıl boyunca hücre arkadaşım olan Lhusin gelip beni feci halde kışkırttı. Neden beni incitmek için o kuşku ve kırılganlık dolu geceyi seçmişti?

"Hey sen, soytarının oğlu, sadece bir piçsin, babanın oğlu değilsin, çünkü baban gerçek baban olsaydı, seni uluorta reddeder miydi, sana karşı daha da sert davranılmasını isteyerek seni bu cehennemde bırakır mıydı? Söyle, piç kurusu!"

Ona asla cevap vermemeliydim, her türden (sözlü) vuruşun, serbest olduğu bir kavgaya girmemeliydim. Beni yaralamak, acıyacak yerlerime vurmak istemişti. O zamana dek babamı suçlamamayı, onu unutmayı ve babasızmışım gibi yaşamayı sürdürmeyi başarmış olmama rağmen, o gece büyük bir zayıflık gösterdim. Ötekiler gibi olmuştum, darbelere açık, yorgun ve kırgın. Ben de onu yaralamak istiyordum. Kenitra'dayken onun kalbi sıkıştığı için hastaneye kaldırıldığını hatırladım. Doktor onu gözetim altında tutmuş ve ona acıyarak karısıyla görüşmesini sağlamıştı. O dönemler bu denli gözden uzak değildik. On yıllık cezamızı çekiyor ve sıradan tutuklu muamelesi görüyorduk. Karısıyla görüştü ve sevişti. Bunu bana en az on kez anlatmıştı ve düşünürken bile mastürbasyon yaptığını itiraf etmişti. Bu birleşmeden bir çocuk dünyaya geldi. Haberi Tazmamart'a nakledilmemizden bir gün önce aldı. Sevinçten zıplıyordu. Doğumun ziyaretten dokuz ay on gün sonra olduğunu hemen hesaplamıştım. Hiçbir şey söyle-

memiştim ama çocuğun aslında ona bildirilen tarihten önce doğmuş olduğunu düşünüyordum. Her neyse, kendimde olmadığım o gece onun saldırısına karşılık vermek için o kuşkuyu kullandım:

"Kabul, eğer seni memnun edecekse, ben bir piçim. Ya sen, iyi aile çocuğu, baban gerçek baban, bundan kuşkum yok. Ama sen çocuğunun babası olduğuna emin misin? Hatırla, karın dokuz ay on gün sonra doğurdu! Oğlun zamanından önce doğmadı! O kimin ürünü? Senden sonra oralardan biri geçmiş. Üzgünüm, Lhusin, ama bana saldırmayacaktın..."

"Kalleş! Karımın iyi aile kızı olduğunu, üstelik de beni sevdiğini biliyorsun. Neden bu masalı uyduruyorsun?"

"Ben bir şey uydurmuyorum. Bana her şeyi anlatan sensin. Hatırla, sen de bir ara kuşkuya düştün, sonra bu fikri elinin tersiyle kafandan atıp oğluna 'Mabruk' adını verdin!"

"Senin baban pezevenk!"

"Umurumda değil. Ama sen bir paçavrasın. Okulda albay seni küçük düşürürdü, sen ağzını bile açmazdın."

"Emirlere itaat ediyordum!"

"Nasıl olur da bir teğmen kumandanın karısının alışverişlerini yapar? Bu, basit eratın görevi. Senin hiç onurun yok mu?"

"Ya sen, zavallının birisin! Yüzbaşılığa terfi etmen için baban araya girdi. Ama sen teğmen kaldın, çünkü yeteneksizdin..."

"Terfi umurumda değil. Sen düşün bakalım, o sevimli doktor neden karının seni ziyaret etmesine izin verdi, herhalde güzel hatırın için?"

"Karım namusludur, göreceksin, çıktığımda beni bekliyor olacak. Seninse, çıktığında kimsen olma-

yacak! Sen bir hiçsin, onun bunun çocuğusun, zina ürünüsün...”

“Boynuzlu!”

“Satılmış!”

“Ahlaksız!”

“İbne!”

“Kıskanç!”

“Hayvan!”

“Sapık!”

“Günahkâr!”

Gece boyunca karşılıklı hakaretler yağdırmaya devam ettik. Önce o pes etti ve ağlamaya başladı. Benim de içimden haykırmak geliyordu, kendimden öylesine utanıyordum, öylesine yorgundum ve benden daha kırılgan olan biçare Lhusin’e kötülük ettiğime öylesine pişmandım ki! Binlerce kez özür dilediysem de, onu rahatlatıcı sözler bulduysam, hatta ona yalan söyleyip küçük kız kardeşimin üç hafta geç doğduğunu iddia ettiysem de, hiçbir şey işe yaramadı, Lhusin ağır yaralanmıştı. Hakaretlerim de onu tüketmişti. Onun bana söyledikleriyse, beni doğru dürüst etkilemedi bile. Babamı ve onun yaptıklarını yeniden düşünüyordum. Onun Kral’ın ayaklarına kapanışını, ona ihanet eden ve hükümdarıyla ilişkilerini zora sokan lanet olası oğlunu başından atmasını yeniden gözümün önüne getiriyordum. Lhusin sayıklıyordu. Aylarca kimseyle konuşmadı, gece gündüz Mabruka diye karısını çağırıyordu. Biz Kuran okurken duanın uyumunu bozmak için saçma sapan söyleniyordu. M’Fadel ilaçları getirdiğinde, birkaç saatliğine Lhusin’in hücresine geçmeme izin vermesi için yalvardım. Mayıs ayındaydık.

Lhusin'i kucakladım ve ona aspirin içirdim. Çok zayıflamıştı. Ağlıyordu.

"Senden özür diliyorum. Biliyorsun, 23 Nisan 1987 gecesi seninle konuşan ben değildim; şeytandı, beni esir almıştı, aklımı, sesimi eline geçirmişti, sana kötülük yapmak istiyordu. Ben de acı çektim, hâlâ da çekiyorum. Hepimiz kurtulacağız, kendine iyi bak, karın ve oğlun seni bekliyor, onları hayal kırıklığına uğratmamalısın. Bu ilaçları al, beslenmelisin. Lhusin, okuldaki arkadaşlığımızı, Kenitra'daki dayanışmamızı hatırla, ikimiz de aynı gemideyiz. Dayanmalısın; yalvarıyorum, gitme, bizi bırakmana dayanamam, bu çok önemli, neredeyse sonuna geldik, benim gördüğümü sen de görüyor musun? Söyle bana, yalvarıyorum, aç gözlerini, annen, karın, oğlun sana bir kâse tütsü getirmişler, seni karşılamaya hazırlanıyorlar. Eve badana yaptırmışlar. Herkes seni bekliyor. Söyle, o buluşmaya ben de gelmek istiyorum, beni davet ediyorsun, değil mi? Sonra birlikte Mekke'ye gideceğiz, söz veriyorum, seni de yanımda götüreceğim, evet demen yeter, seni davet ediyorum, uçağa bineceğiz ve Kahire'ye gideceğiz, piramitleri gezeceğiz, seni Necip Mahfuz'un gittiği kafeye götüreceğim, onunla resim çektireceğiz, sonra gayet rahat şartlarda hacca gideceğiz. Yorgunluk yok, mahrumiyet yok. Kendini toparla."

Zorlukla gözyaşlarını sildi, sonra şunları söyledi:

"Doğru, oğlum benden doğmuş olamaz. Eminim bundan. Sen haklısın."

"Hayır, kesinlikle hayır! Sadece seni kırmak için söyledim. Yoksa, öyle düşünmüyordum. Lhusin, yalvarıyorum, lütfen beni bağışla. Senin kışkırtmana cevap vermek için bunu uydurdum. Oğlun,

gerçekten senin çocuğun. Seni bekliyor. Onu hayal kırıklığına uğratma. Buradan çıkmak gerekli ve göreceksin, sonradan bütün bunlar aklına bile gelmeyecek."

Ağlamaya başladım. Lhusin kollarımın arasında can verdi. Onu sıkı sıkı tutuyor ve Kuran okuyordum. Üstad, Lhusin'in öldüğünü anladı ve güçlü sesiyle duama katıldı.

31

Ara sıra benim de Camus'nün kahramanı gibi düşündüğüm oluyordu: *"Eğer beni başımın üzerindeki gökyüzü çiçeğine bakmaktan başka bir uğraşım olmadan... bir yere hapsetmiş olsalardı* ... hayır....*kuru bir ağacın içinde yaşatsalardı*... asırlık bir ağaç, Moha'nın oturduğu ağaç gibi... *oraya yavaş yavaş alışırdım."* Serçelerin dansını seyrederdim... hayır, söz konusu kuş, bulut ve kravat... Her şeyi karıştırıyorum. Ama biliyorum ki benim gökyüzü çiçeğim ancak, çocukluğumun kuşu Tebebt olabilir, kuru ağaç ise rutubetli bir taş kütlesi, gökyüzünü unutturmak için bir ton çimento ve kum.

Her zamankinden daha çok ihtiyaç duydum inanca sarılmaya. Her namazdan sonra tefekküre başlıyordum. Lhusin'in ölümünden çok etkilenmiştim. Rüyalarıma giriyordu Lhusin, bir çayırda yanında karısı ve birkaç çocukla birlikte mutlu bir halde dolaşıyormuş. Kırmızı elmalar yiyormuş. Uyanınca bunun ne anlama geldiğini düşündüm. Mutlu ölü diye bir şey varsa, bu benden başkası olamazdı, Lhusin'in beni bağışlaması için hayatımı feda ede-

cek kadar suçluluk duyuyordum. Koruyucu meleklerime sığındım, adlarını Ali ve Alili koymaya karar vermiştim. Dualarla ve namazlarla onları yanıma getiriyor ve onlarla konuşuyordum:

"Şimdi burada olmanız gösteriyor ki, Tanrı beni terk etmedi. Burada olduğunuz sürece, yenik düşmediğimi bileceğim." Sessizce bekliyorlardı. Allah'a ve Muhammed'e dua ediyordum. Allah'ın bildiğim tüm adlarını anıyordum. Rahman, Rahim, Ulu ve Esirgeyici sözlerini özellikle vurguluyordum. Alçak sesle konuşuyordum. Achar benim fısıldadığımı duymaktan hoşlanmıyordu. Arkasından dolaplar çevirdiğimi sanıyordu. Bana ne söylediğimi soruyor, dualarımı kesmeme sebep oluyordu. Beni rahatsız ettiğini anlasın diye sesimi yükseltiyordum. O da dua okumaya başlıyordu, ama hepsini ezbere bilmediğinden, durup yardım istiyordu. Neyse ki Üstad araya girerek yanlışlarını düzeltiyordu.

M'Fadel hücremin kapısına copuyla vurduğunda da yine dualara dalmıştım. Yemek saati değildi. M'Fadel kapıyı açtı ve önüme bir kutu ilaç attı. İçinde iki şişe vardı. Achar'ın kapısını da açtı ve ona şöyle dedi:

"İşte ağrı kesici. Hayatını kurtarmakta olduğumu unutmazsın, umarım."

Kıskanç Achar:

"Neden ona da verdin?"

"Çünkü hak ediyor, sersem!"

"Evet, ama ben, ilaçları isteyeli çok oluyor."

"Ne fark eder? Homurdanmaya devam edersen, verdiklerimi geri alırım."

"Hayır, hayır, sadece sordum."

İşte o gün, içimden Achar'ı tepelemek geldi.

Gardiyanlar bütün hücre kapılarını açmışlar ve

karanlığa rağmen birbirimizi görmemiz için bize birkaç dakika süre vermişlerdi. Giriş kapısının altından incecik bir ışık çizgisi sızıyordu içeri. Bilinmeyen bir nedenle Achar Wakrin'in üzerine atıldı ve küfürler savurarak onu yumrukladı:

"Orospu çocuğu, böylece kurtulacağını mı sanıyorsun, seni geberteceğim, geberteceğim!"

Onları ayırmaya çalıştık. M'Fadel soru bile sormadan Achar'ı hücresine kapattı. İki ay boyunca M'Fadel küçücük bir yarım saat koridora çıkmamıza izin verdi ama Achar'ın hücresini açmıyordu. Böylelikle, başka bir olay yaşanmadı.

Bir gün uysal bir sesle bana şöyle dedi:

"Söyle, beni Mekke'ye götüreceksin değil mi? Silinmesi gereken çok günahım var, kendimi affettirmem lazım. Sana güvenebilir miyim? Yalvarırım söyle, benden bu lütfu esirgeme, o kadar kötüyüm, kıskancım ve cahilim ki."

"Seni iyi tanıyorum, buradan çıkarsak ilk iş hayat kadınlarına gideceksin. Cahilliğini bu kara deliğe saçmaktan vazgeç, artık günah işleme."

"Söylediklerin doğru. Beni iyi tanıyorsun. Eminim karım beni bekliyordur. Çıktığımda iyice yaşlanmış olacak. Sana kesin olarak söylüyorum: Eğer canlı çıkarsam, ki buradan çıkacağım, köyümden terütaze bir kızla evleneceğim."

"Demek öyle, yani en küçük çocuğundan da küçük masum bir kızla!"

"Ne olmuş? Hayat bu!"

"Achar, seninle tartışmak istemiyorum, midemi bulandırıyorsun."

Achar gibi birine tahammül etmek zorunda kal-

mak yorucu bir işti. Araya girmesiyle, tefekkürüm yarım kalmıştı. Melekler artık çağrıma karşılık vermiyordu. Onların varlığını hissedemiyordum. Zamanla, bedendeki ve zihindeki aşınma kemikleşiyordu; yaşadığım işkenceler yüzünden dikkatimi bir noktada toplama yeteneğim zayıflamıştı. Ruhsal evrenimi bulmakta giderek zorlanıyordum. İrade eksikliği değildi bu, ama yorgundum. Bugün bile o aşınmanın arazlarını duyumsuyorum. Okumakta ve yazmakta zorluk çekiyorum. Birkaç dakikadan fazla belli bir konuya dikkatimi yoğunlaştıramıyorum.

Ne Achar'a ne de başkasına kızmalıyım. Artık kafamı Achar'a takmaktan vazgeçmiş, başkalarına geçmiştim. Bunların başında babam geliyordu. Onu ipek bir cellabe içinde görüyordum, kadın gibi kokular sürünmüştü, neşeliydi, yanakları pembeydi, yeni tıraş olmuştu, göbekli sayılırdı, zarif bir yürüyüşü vardı, Kral'ın önünde her an eğilmeye hazır birinin yürüyüşü, gözleri eğik, cevabı hazır, patronun bir tebessümü, hatta bir gülüşüyle ödüllendirilecek zekice bir yorumda bulunmak için fırsat kollamakta.

Onu görüyor ve gülümsüyordum. Sarayda ve yaşamda soytarılık yapan birine insan nasıl kızar? Bir ailesinin olduğu aklına bile gelmeyen bir baba! O bir palyaço değildi. Trajik bir yanı yoktu. Saraya ve prenslere düşkün, dertsiz tasasız bir adamdı.

Onu görüyor ve yaşamımdan bir gölge gibi geçmesine izin veriyordum. Ondan nefret etmek, hırslanmak ve intikam isteği beslemek daha kolay olurdu. Ama bu kolaylık bir tuzaktı: Zamanla nefrete açılıyorsunuz, sonra kanınızı zehirliyor ve can veriyorsunuz.

Babamdan sonra bu kötü günlere bizi sürükle-

yenlerin gölgelerini, hayaletlerini görüyordum. Hepsi ölmüş değildi. Ortama göre hareket ederek canlarını kurtarmayı başaran birkaç subay sağ kalmıştı. Onlara karşı da kin duymuyordum. Birer alçaktılar. Benim düşmanım yoktu. Kötü eğilimlerimin etkisinde değildim. Bana zararı dokunmuş olanları lime lime etmekle zaman geçirmenin ne denli yorucu olduğunu anlamıştım. Onlarla ilgilenmemeye karar vermiştim. Böylece hepsinden kurtulmuştum, bu da onları ellerimi kirletmeden ya da bana yaptıkları kötülükleri ödetme arzusunu sonsuza kadar içimde taşımadan öldürmek anlamına geliyordu.

Bu intikam fikrinden kesin olarak kurtulmak gerekiyordu. Bunun üstesinden gelmeliydim. Baskının yaratacağı bunalımlara izin vermemeliydim. Çünkü intikam yoğun bir ölüm kokusu saçıyor ve hiçbir sorunu çözmüyordu. Ne kadar ararsam arayayım nefret edecek kimse bulamıyordum. İşte her şeyden fazla hoşlandığım o ruh hali yeniden kendini gösteriyordu: Özgür bir insandım.

32

Politik nedenlerle yetkililer tarafından dışarıya bilgi sızdırıldığını varsaymakla birlikte, şu soruyu sormaktan kendimi alamıyordum: Neden gardiyanların amiri, en kıdemlisi, en acımasızı, mesajları dışarı götürmeyi kabul ediyor, hem kendi, hem emrindeki insanların hayatını tehlikeye atıyordu? Para hırsı, açgözlülüğü yüzünden. Wakrin'e yardım ederek büyük bir gelir elde ediyordu. Bizim kaybedecek bir şeyimiz yoktu. On yedi yıldır bu ölüm makinesinin içindeydik, hep aynı gardiyanlar başımızda bekliyorlardı. Burada belirli alışkanlıklar oluşmuştu. Belli bir gündelik yaşam yerleşmişti. Sadece ölüm ara sıra bu yeknesaklığı bozuyordu. M'Fadel bundan faydalanıyordu. Bizler, dışarıya bir mesaj göndermek için Wakrin'e başvuruyorduk. Fazla tedbirli davranmıyorduk. Dışarıda olup bitenlerden haberimiz yoktu. Önemli olan biraz ilaç elde etmekti. Her şeye rağmen geleceğimizin anlamı yok gibiydi. Biz onun içinde değildik, kimileri için gelecek uzun bir komaydı, kimileri için eften püften şeylerden oluşan donmuş bir yaşam, örneğin herhangi bir ilacı

alabilmiş olmak yılın olayı oluyordu. Bir bir kırıldığımız bu delikte bir mucizenin olması için tesadüflere bel bağlamıştık. Artık takvimimiz yoktu. Konuşan saatimiz bize hiçbir uyarıda bulunmadan ruhunu teslim etti. Kerim diye hitap ettiğimiz Abdülkerim zayıflıktan ve gıdasızlıktan sessizce öldü. İştahını kaybetmişti. Bu kötüye işarettir. Sonun başlangıcı. Durumunun iyice kötüleşmesinden önce benden nöbeti devralmamı istemişti. Görevi onun kadar iyi yapamadım. Benim de durumum parlak değildi. Günleri karıştırdığım oluyordu. Bana 14 numara Fellah yardım etti bazen, hapse girdiği zaman zaten hasta olan, sağlıksız bir erbaştı. Görevi bölüşüyorduk: O saatleri sayıyordu, bense günleri ve ayları. Fellah içine kapanık, ufak tefek, çelimsiz biriydi, dediğine göre bir kadının ona içirdiği bir zehir sağlığını bozmuştu. Şöyle diyordu:

"Ben *meuakal*'ım; kadın, bana yedirdiği pastaya güçlü büyücüsünün verdiği amansız zehirden koymuştu: Bu insanı öldürmez, ama çeşitli hastalıklara sebep olur."

"Hastalıklarının nedeninin bu hapis hayatı olmadığına emin misin?"

"Burada hastalıklar yavaş yavaş gelişti. Ben kan işiyorum, zaman zaman irin de akıyor. On yedi yıldır kamışımın bir işe yaradığı yok! Ya bunu nasıl izah ediyorsun?"

Fellah benim için bir laboratuvar olmuştu: Her yerinden saldırıya uğrayan bedeni direnmeye devam ediyordu. Bana ilaç soruyordu.

"Ne tür ilaç istiyorsun?"

"Herhangi bir ilaç işimi görür. Her yerim ağrıyor."

Wakrin ona birkaç ilaç veriyor, o da verilenleri

bir seferde yutuyordu. Kenitra'da bulunduğumuz günlerde cezaevinin revirine gitmeye hakkımız varken, oradan Valium istiyordu. O ilaçtan o kadar fazla alıyordu ki, kendini öldürmeye çalıştığını zannetmiştim. Oysa durum hiç de öyle değildi. Kadın daha o zaman ona büyü yapmıştı, o da Valium'la ona karşı koymaya çabalıyordu. Tazmamart'a geldikten sonra sakinleştiricilerden mahrum kaldı. Ben hep kriz geçirmesini bekledim, ama o ortama uyum sağladı ve acı çekse bile bunu hiç sözünü etmedi. Onun gözünde, hapiste bulunması 'büyü' planının bir parçasıydı.

"Bu kadın," diyordu, "benden hesap soracağına yemin etmişti. Bunu başardı. Kh'nifra kadınlarından kendini sakın! En acımasızları onlar. Onunla evlenmemi istiyordu. Düşünebiliyor musun? Fahişenin biri kocası olmam için beni seçmiş! Hatam, onu sık sık görmeye gitmekti, hemen hemen her izin günümde. Özel alışkanlıklarım vardı. Akşamüzeri gidiyordum, benimle odaya kapanıyor, bana çay hazırlıyordu, sonra bir şişe viski çıkartıyordu, birlikte içiyorduk. Yemekten önce sevişiyorduk. Ben yemek yerken o çekiliyordu. Bu ayrıntı dikkatimi çekmemişti. Gece içinde birkaç kez daha sevişiyorduk. Ona vermek için para çıkarttığımda, öfkeye kapılıyor, beni tekmeliyordu. Bir gün bana artık başka erkekleri kabul etmediğini, onun tek erkeği olduğumu söyledi. Beni seçmiş, ayırmıştı. Diğer fahişelerle birlikte yaşadığı büyük evden ayrılıp küçük bir yere taşınmıştı. Bir fahişeyle evlenmem söz konusu bile olamazdı: Bir düşün, ne utanç verici, ne aşağılık bir şey! Ortadan yok olmalıydım. Ama böyle bir şansım olmadı. Olacakları sezemedim. Zaten, çoktan büyülenmiştim, hastalıklara neden olan maddelerle dol-

durmuştu içimi. El Hacib'de bir büyücüye danıştım. Bu bilgileri bana o verdi. İyileşmek için, ötekinin yaptığı büyüyü etkisiz kılacak bir büyücü, ayrıca birkaç doktorun tedavisi gerekiyordu. Bir büyücünün verdiği zararı ancak bir başka büyücü telafi edebilirdi. Bunun için zamanım olmadı. Tatbikatlar için Ahermemu'dan ayrıldık ve işte geldiğimiz yer."

Düzelttim:

"Askeri darbe demek istiyorsun?"

"Hangi askeri darbe? Sabah erkenden Buzneka'da tatbikata gitmek için yola çıktık..."

"Neden burada bulunduğumuzu biliyor musun?"

"Evet, hepimize büyü yaptılar."

"Fellah, şaka mı yapıyorsun?"

"Ben mi? Asla. Kaybettiğim şeylerden birisi de şaka yapmak ve gülmek yeteneği. O kadın bana büyülü maddeleri içirdiğinden beri gülemiyorum. Beni hiç gülerken gördün mü?"

"Doğru. Bu delikte zaten kimin içinden gülmek geliyor ki?"

Fellah'ın sağlığının iyice bozulmuş olduğunu anladım. Frengi insanı deli eder. O tam olarak hafızasını kaybetmemişti, ama başına neler geldiğini bilemiyordu. Birden onun saatine güvenmemeye ve saatleri kendim saymaya başladım. Deliliği çok belirgin değildi. Tutarlı bir biçimde konuşuyor ama cümlenin bir yerinde anlaşılmaz bir şey söyleyiveriyordu:

"Hatice aklımdan çıkmıyor. Bende bir tür saplantı haline geldi," diyordu. "Kocaman göğüsleri vardı. Ben öylesini severim. Gözleri simsiyahtı ve güldüğü zaman yanaklarında gamzeler oluşurdu. Ve sonra at minarenin tepesine çıktı. Oradan geçmekte

olan insanların üzerine işedi. Evet, general incirciyi cezalandırdı. Onun bütün incirlerini aldı ve Hatice'ye verdi. Komşunun köpeğinin Habuss oğlu Nadir'in baldırını ısırdığı o sabahı çok iyi hatırlıyorum. O ağladıkça ben gülüyordum. Hatice bana yemek ve tütün veriyordu. Hindistan'dan ya da Çin'den gelen otlardan içmiş olmalıyım. Çok kuvvetliydi. Nerede olduğumu, ne yaptığımı hiç bilmiyordum. Büyünün etkisi böyle olur. Ben deli değilim. Söyle, benim deli olduğuma inanmıyorsun, değil mi? Ben hastayım. Bende her tür hastalık var, ama tatbikatlar bitince iyileşeceğim. Buradaki tatbikat böyle. İnsan soğuğa, sıcağa, akreplere ve böceklere karşı koymayı öğreniyor. Ama general bana ilaç verse iyi olur. Dendiğine göre bizi Japon dürbünüyle izliyormuş. Karanlıkta bile görüyormuş. Hepimize not veriyormuş. Bana iyi not vermeyecek, çünkü Hatice onunla yatmayı reddetti. O da böyle intikam alıyor. General olmak önemlidir. General, aklına her eseni yapabilir. Hatice'den başka kimse ona hayır diyemez. Bana kötülük yapmış olsa bile Hatice'nin bu huyunu seviyorum. Buradan çıktığımda onu görmeye gidip iki şey söyleyeceğim: 1- Generalle yatmadığın için sana aferin, 2- Bana yaptıkların hiç doğru değil! Eminim o da pişmanlık duyacaktır, çünkü cinsel organım zarar gördü. Hiçbir işe yaramıyor. İşerken korkunç acı duyuyorum. Bunları bir bir sayıp dökeceğim ona. Sen ki çok şey biliyorsun, söyle bana: Bu tatbikatlar ne zaman sona erecek?"

"Çok yakında Fellah, çok yakında."

"Benimle Kh'nifra'ya, güzeller güzeli Hatice'yi görmeye geleceksin, değil mi?"

"Elbette. Seninle geleceğim. Sana yaptıklarının doğru olmadığını ona söyleyeceğim."

"Sen benim dostumsun. Söyle bana saat kaç?"

"Ama saati takip eden sensin!"

"Öyle mi, unutmuşum! İyi ama, hangi saatten söz ediyorsun sen?"

"Zindandakinden."

"Ha, koğuşumuzdaki saat demek istiyorsun! O uzun zamandır arızalı. Onu tamir etmem gerekiyor. Sivil hayatta, saatçiydim ben. Babam da saatçiydi. Generallerin saatlerini tamir etmek için orduya girdim. Fark ettin mi, generaller her zaman geç kalırlar. Çünkü saatleri altındandır. Altın zamanla bağdaşmaz. Saatleri basit bir metalden yapmak daha iyidir. Böylece saatin iyi çalışması garantiye alınmış olur. Babam bunu uzun zaman önce öğretti. Orduda beni generalin hizmetine verdiler, oysa ben zamanla ilgilenmek istiyordum. Israr ettim, beni ciddiye almadılar. Söyle, Hatice'yle evlenmemekle iyi etmişim, değil mi?"

"Evet, Fellah, iyi etmişsin."

"İnsan tatbikata gittiğinde, arkasında karısını bırakmamalı, hele Hatice gibi bir kadını. Tatbikatta yaralanabilirsin. Sanıyorum ben yaralandım. Karnıma ya da oralarda bir yerlere kurşun yemiş olmalıyım."

"Bu mümkün. Biliyorsun, sıktıkları gerçek mermiydi."

"Evet, bunu hatırlıyorum. Bir gün önce kumandan gülerek bize şöyle demişti: Tatbikat gerçek kurşunla yapılacak! Bunu tekrar etti, sonra hepimiz güldük. Subayların karargâhına gelen Fransız doktoru hatırlarsın, şaka niyetine şöyle demişti: Askeri darbe mi planlıyorsunuz? Kumandan da ona şöyle cevap vermişti: Hayır, sadece önemli bir tatbikat bu."

"Evet, çok iyi hatırlıyorum. Görüyorsun, askeri darbeden söz eden tek ben değildim."

"Evet, ama yapılmadı. Bunun için taşaklı olmak lazım. Taşak meselesinde, benim halim duman. Benimkiler bir işe yaramıyor. Hatice onları dişledi, tüm aklımı, hayatımı, canımı aldı."

"Buradan çıkınca, tatbikatlar sona erince, Hacı İbrahim'e gideriz, büyü çözmede, kısmet açmada ondan üstün bir *fqih* yok. Göreceksin, Fellah, her şey Hatice'nin aleyhine dönecek. Aklını kaybetme sırası ona gelecek."

"Evet, dostum, ona sırtlan beyni yedirmeli. Marakeş'te sırtlan beyni satan bir Sahravi tanıyorum. Onunla yatarsam, tüm hayatı boyunca hasta olur."

"Ama hastalığı senden sonra onunla yatacak olan herkese geçirir. Bu doğru değil. Bunu yapmamak lazım."

"Haklısın. Canım balık istiyor."

Fellah tüm geceyi balık sayıklamakla geçirdi. Önce Arapça, sonra Fransızca küfürler savurdu. Hem seksle hem de dinle bağlantılı sayısız küfür biliyordu.

O gece, baykuşun acı acı öttüğünü duydum. Kendi kendime "Fellah'ın kurtuluş saati geldi!" dedim.

Hayır, ölen Abdullah oldu; o benim gibi eğitmen ve teğmendi; birkaç hafta süren bir ishalden gitti. Bundan kimseye söz etmiyordu. Günbegün içi boşaldı. Altına yapıyordu. Yakamızı hiç bırakmayan hastalıkları, kokulara dayanarak anlayamıyorduk artık.

Ölümün de bir kokusu var. Tuzlu acı bir su, sirke ve irin karışımı. Sert ve keskin. Baykuşun ötüşü-

ne hep bu özel koku eşlik ederdi. Bunu içgüdüsel olarak biliyorduk. Doğru olup olmadığını kontrol etmeye gerek yoktu. Sabahleyin nöbetçiler ekmek ve kahve getirdiklerinde onlara şöyle diyorduk:

"Biri ölmüş olabilir. Kontrol edin."

Fellah işeyemiyordu artık. Korkunç acılar çekerek öldü. Sonunda konuşamaz olmuştu, ağzında bir şeyler eveleyip geveliyor, bağırıyor, haykırıyor, kapıyı tekmeliyordu, ne var ki gece yarısı hiçbir ses duymaz olduk. Ne tuhaftır ki, baykuş ölümünü haber vermemişti. Ölüm şarkısı olmadı.

33

Dertsiz tasasız günlerde, kendimi önemserdim. Hızlı yaşardım. Yaşam benim gözümde somut bir haktı. Mutluluk da öyle.

Yanılmışım. İnsanın önemi başkalarının gördüğü kadardır. Bunun için çöllerden ve gecelerden geçmek gerekti. Hiç yakınmadan bu merhaleyi aşmaya karar vermiştim. İki namaz arasında, sessizliğin içinde sadece kendi kendime karşı öfke duyuyordum. Başıma neler geleceğini, bu dualaların neye varacağını düşünmeden Tanrı'ya yakarıyordum. Hiçbir karşılık beklemiyordum. Dualar sayesinde, acılarının, arzularının ve kâbuslarının kölesi olmamak için kendinden uzaklaşarak bedeninden yavaş yavaş sıyrılan birinin alçakgönüllülüğüyle, içimdeki en üstün niteliğe ulaşmak üzereydim. Kesinlikle bir karşılık beklemeden bu şartları yerine getiriyordum, böylelikle Tanrı'yla ve onun peygamberleriyle hesap kitap ilişkisine girenlerin bir adım önüne geçiyordum. Tanrı'ya inanmak, ona sığınmak, adını anmak, kutsallığını yüceltmek, tüm bunlar benim için doğal bir gereklilikti, hiçbir şey ama kesinlikle

hiçbir şey umut etmiyordum. Bana son derece tatlı bir huzur veren, dünyadan elimi eteğimi çektiğim, içimin alabildiğine arındığı bir aşamaya ulaşmıştım. Eskiden, hiç kimsenin asla değişmeyeceğini ileri sürerken şimdi, bambaşka biri olmuştum; yüzeysel hayatın tüm dertlerinden kurtulmuş, hiçbir ihtiyacı olmayan, hiç kimseden merhamet beklemeyen başka bir ben'le karşı karşıya kalmıştım. Çırılçıplaktım ve bu da benim zaferimdi.

Lhusin'in ölümünden sonra, aramızdaki acımasız ve yaralayıcı tartışmadan sonra, kendimi toparlamam, yeniden yüksek tefekkürün uçsuz bucaksız yoluna koyulmam, anahtarlarına ve işaretlerine sahip olduğum bir evrende bulunan en gizli, en esrarlı yüce Ruh'a yakarmam gerektiğini anlamıştım.

Kara taş, evrenin yüreği, şefaatin anası, inancın ihtişamı, mutlak arınma, bana yol gösteren işaretler bunlardı. Koruyucu meleklerin aracı rolünü de unutmamalıyım, yani Tebebt'i ve yaklaşan felaketi haber veren baykuşu.

Alçak sesle dua ediyordum, içinde bulunduğum duruma özgü içsel bir müziğe kendimi kaptırmıştım. Etrafımda konuşulanları işitmiyordum. Sırtımdaki ve belkemiğimdeki ağrılar içime işliyordu. Dikkatimi toplama yeteneğimi kaybetmeye başladığım için M'Fadel'in ara sıra verdiği ilaçları alıyordum. Dualar edip sufi şairlerin dizelerini okuyarak acıların yoğunluğunu azaltabiliyordum ve hatta kimi zaman bu çürüyen, biçimsizleşen ama dayanıklı bedenden uzaklaşmayı başarıyordum.

Sonuna doğru bedenim bana itaat etmemeye başlamıştı. Bu kez o terk ediyordu. O zaman kedi gibi dertop olup öyle uyuyordum. Bedenimi tutmaya

çalışıyordum. Onun beni tamamen terk etmesini engellemek için yere tutunuyordum. Hiçbir şey düşünmüyordum. Hiçbir şey hayal etmiyordum. Bomboştum, yirmi üç arkadaştan on beşini yutmuş olan bu delikte bir yokluğa dönüşmüştüm. Her şeyin bir sınırı vardır. Artık neredeyse hiçbir şeyi takip edemiyordum.

On sekiz yıldır kendimi aynada görmemiştim. Kime ya da neye benziyordum? Kolumu kaldırmayı başardığımda, yavaşça elimi yüzüme değdiriyordum. Bir kör gibi parmaklarımla bilgi ediniyordum. Yanaklarım çukurlaşmış, elmacık kemiklerim sertleşmiş ve fırlamış, gözlerim çukura kaçmıştı. Zayıflamıştım.

Bir aynada kendine bakmak için duyulan ihtiyaç, bir ayrıntıyı düzeltmek ya da sadece kendini tanımak, gerçekten de söz konusu olan aynı kişi mi, bunu saptamak, bu uzak ve unutulmuş alışkanlık beni ilgilendirmiyordu. Kendini görmek neye yarar? Dendiğine göre insanın başkalarını sevmesi için, biraz kendini sevmesi gerekirmiş. Ama benim için, ne sevecek ne de nefret edecek biri vardı.

Bir gün Üstad, koridordaki küçük bir ışığı fırsat bilip bana yüzünün yerinde olup olmadığını sordu. Ne dediğini anlamamıştım.

"Şunu söylemek istiyorum, acaba yüzüm tersine mi dönmüş, ensem gırtlağımın yerine mi gelmiş?.."

"Elinle yüzüne dokunarak bunu anlayabilirsin."

"Hayır, olmuyor. Elim işe yaramıyor."

Dokunma hissini kaybetmişti, ama bu acı çekmesini engellemiyordu.

Bana dedi ki:

"İçin için acı çekiyorum. Kalbimi ve göğsümü

sıkıştıran bir endişe var. Kuşku duymaya başladım. Kutsal Kitabı okuyorum, Tanrı'ya, Peygamberimize yakarıyorum, Tanrı ondan lütfunu esirgemesin, ama sonra kendimi aynı noktada buluyorum, yapayalnız ve terk edilmiş olarak. Kitabın enginlerine dalıyorum, sahili olmayan engin bir denizde yuvarlanıyorum, birbirleriyle çelişen kelimeler fırtınası içinde boğulur gibi oluyorum. Kasıklarım ağrıyor, başım ağrıyor, ne yapacağımı bilemiyorum. Sana bugün bunları anlatıyorsam, bir çıkış yolu göremediğimden. Güneşi ve ışığı tekrar göremeden öleceğim. Belki de orada cehennem bize burada çektirdiklerinin yanında hafif kalır. Tanrı'nın beni bağışlayacağına inanıyorum. Tanrı adalettir. Tanrı iyiliktir. Tanrı rahmettir. Tanrı bağışlayıcıdır. Ona kavuşmak için sabırsızlanıyorum. 'Sonunda yeniden O'na döneceksiniz.' Yaşlıyım, neredeyse hiç yaşamadım. Benim kaderim de bu. Sıramın geldiğini hissediyorum. Yalvarıyorum, üzerime sönmemiş kireç dökmelerine izin verme. Tanrı katına beyaz bir kefene sarılıp tertemiz gitmek için ve cenazemde dua okunması için sana güveniyorum. Göğsümdeki acı azalsın diye yine okumaya başlayacağım. Şurada, kaburgalarımın üzerinde bir ton ağırlığında bir demir var sanki."

Sukarat al-maut denilen ölüm sarhoşluğuna, baş dönmesine kapılmıştı. Bu aziz insanların yaşayabileceği bir durumdu.

Kalbi birkaç dakika sonra durdu. Hâlâ koridordaydık. Gardiyanlar kıpırdamadılar. Üstad yere düştü. Onu kollarıma aldım. Sağ işaretparmağını kaldırıp şehadet getirecek zamanı oldu. Onun elini tutuyordum ve her Müslüman'ın bu dünyadan ayrılırken söylemesi gereken sözleri onunla birlikte söylüyordum.

M'Fadel, Üstad Gharbi'nin doğru dürüst koşullarda gömülmesine izin verdi. Sayımız oldukça azalmıştı. Gardiyanlardan biri kefen yapmak için bana temiz bir çarşaf getirdi. Bu gerektiği gibi yapılan tek cenaze töreni oldu. O gün gökyüzü griydi, havada yumuşak bir aydınlık vardı. Bir süre mezarın başında Kuran okuduk. Gardiyanlardan biri gözyaşlarını sildi. Hepimiz heyecanlıydık. Üstad'ın sesini arıyorduk. Üzerinden çıkan giysileri mezarın yanına koydum. Çukura geri gitmek için arkamızı döndüğümüzde Wakrin bana sola bakmamı söyledi. Gördüklerim beni sarsmadı ama diğerleri paniğe kapıldılar: Avluda yedi mezar kazılmıştı. Biz de yedi kişiydik. Onlar bizim içindi. Öteki tarafta da on kadar açık mezar vardı. Öbür binadaki tutuklular için olmalıydı.

Akşam olunca tartışma bu iç karartıcı keşfin çevresinde yoğunlaştı. En çok ürkmüş olanlardan Wakrin, karşı koyacağını, asla mücadele etmeden cellada teslim olmayacağını söyleyip duruyordu. Aynı fikirdeydik, ama ben bu mezarların bizimle ilgilerinin olmadığına inanmıştım. Bu bir içgüdüydü. Diğerlerini nasıl ikna edebilirdim? Denemek bile içimden gelmiyordu.

"Enseye bir kurşun."

Bu cümle onda bir saplantı olmuştu. Fransızca, Arapça, Tamazihçe, her tonda tekrar ediyordu:

"Enseeeye biiiir kurşunnn."

"Kartassa Felkfa."

"Taduat aguenso takoja'at."

"Takoja'at içine bir *kartassa."*

Kartassa, bir kurşun, *taduat, kartassa, taduat,* bir kurşun, *kartassa,* ense, ense, *kartassa...*

Bu sözleri duymaya tahammül edemiyordum.

Hepimiz yorgunduk, bitkindik ve Üstad'ın ölümünden çok etkilenmiştik. Sonunda sakinleşerek konuşulanlara kulağımı tıkamayı başardım.

Sabah olunca, Tebebt'imin kısa bir süre, kesik kesik öttüğünü duydum. Avludaki hareketleri bana bildiriyordu. Az sonra M'Fadel geldi ve bana gecenin nasıl geçtiğini sordu. Şaşırdım. Şimdiye kadar nöbetçilerden geceyi ya da gündüzü nasıl geçirdiğimize aldıran olmamıştı. Aynı soruyu Wakrin'e sordu. Cevap veren Achar oldu:

"Bizi uyutmadı. Bütün gece sayıkladı. Onu uyandırmamak lazım, yoksa aynı teraneye tekrar başlar: enséye bir kurşun, *kartassa*..."

M'Fadel onu susturdu, sonra hücresinin dibinde iki büklüm yatan Wakrin'in kapısını açtı. Korkudan beti benzi atmış olan Wakrin, gardiyanın sağ bacağına yapıştı:

"Bunu yapmayacaksın, değil mi? Hiç olmazsa sen yapma, beni öldürmeyeceksin değil mi, arkadaşım, dostum, bu mezarlar bizim için değil, öyle değil mi, enseme kurşun sıkmayacaksın, değil mi? Hayır, sen yapamazsın. Birbirimizi iyi tanıyoruz. Yirmi yıldır tanışıyoruz. Arkandaki herife söyle çekip gitsin, burada kumandan benim de ona, yalvarıyorum, onu uzaklaştır, beni mitralyözle tehdit ediyor. Onu şimdiye kadar hiç görmedim; nereden geldi? Onu kim gönderdi? O bizim celladımız; neden sivil giyinmiş? Polis mi, siyasi polis teşkilatının adamı mı? M'Fadel, bir şeyler yap. Bunlar tehlikeli adamlar. Eğer bizi öldürürse, seni de öldürür, çünkü sen çok şey biliyorsun."

"Yeter, Wakrin," diye parladı M'Fadel. "Ben yalnızım. Arkamda kimse yok. Sen hayal görüyorsun! Seni öldürmeye gelen yok. Burada ben varım, senin

dostunum, sana bugün canının ne çektiğini soruyorum. Et mi, yoksa balık mı istersin?"

"Demek haklıymışım! Ölüm mahkûmunun son yemeği. İnsan karnı dolu, sağlıklı ölmeli, seni öteki tarafa göndermeden önce böyle üzerine titriyorlar. Arkadaşlar, dikkat, ben deli değilim. Ezeli yemeğimizi değiştirmeleri ve kibarca fikrimizi sormaları normal değil! Ne dersin entel?"

"Bence de normal değil. Yemeğimizi düzeltiyorlarsa, bir şeyler planlıyorlar demektir. Ama ne? Onu bilmiyorum."

"Ben biliyorum. Yine de çok tuhaf: yeni kazılmış mezarlar, arkadaşımız Üstad'ın Müslüman geleneklerine uygun gömülmesi, sonra yemeğimizin düzelmesi. İşin içinde bir bit yeniği var."

"Dinle Wakrin, sakin ol ve bağırmayı kes. Eminim M'Fadel'in kendisi de bize neler hazırlandığını bilmiyordur. Bu durumda sus, dua et ve bekle."

M'Fadel kapıları kapattı ve tek bir söz etmeden gitti.

Üstad'ı ve ardında bıraktığı sonsuz boşluğu düşünüyordum. Ciddi ve aydınlık sesi hâlâ kulaklarımda çınlıyordu. Ölümden korkmuyor, asla kadere isyan etmiyordu. 'Sadece Tanrı'nın hizmetinde' olduğunu söylüyordu, onun işi dua etmekti, insanları yargılamak değil. Bana bir gün ölünün diriden daha soylu olduğunu söylemişti, çünkü, toprağa döndüğünde toprak oluyordu ve bizi örten, gözlerimizi kapatan, sonsuzlukta çiçek açan toprak kadar soylu bir şey yoktu.

34

1991 yazındaydık. Ülkemizden ve dış dünyadan tamamıyla habersizdik. Zindandan çıkan ilk mektupla yemeklerin hafifçe düzelmesi arasındaki zamanı hesaplıyordum. Bu iki olay arasında bir bağlantı kursam da, umuda ya da zafere ulaşmış olmamız olasılığı aklımın ucundan bile geçmiyordu. Bayan Christine'in, Fransa'da yaşayan erkek kardeşimin, eczacı hanımın, Ömer'in kardeşinin ve Wakrin'in karısının on beş yıl boyunca gizli tutulan cehennemimiz hakkında tüm dünyayı ayağa kaldırdıklarını nasıl bilebilirdim?

Wakrin sakinleşmişti. Buna karşılık, 1 numara Muhammed ve Tagunit'ten gelmiş bir Berberi olan 17 numara Icho, nefessiz kalıncaya kadar öksürmelerine neden olan bir hastalıktan ölmek üzereydiler. Etkin bir tedaviye ihtiyaçları vardı. Diğerleri, yani bizler, halimiz göz önüne alındığında nasıl olsa iyi gelir, diye düşünerek, önümüze gelen ilacı alıyorduk. Onların öksürdüğünü duyan M'Fadel, bize belki doktor kontrolünden geçebileceğimizi söyledi. Ona şunu sordum:

"Bu mezarlar ne için?"

"Ben ne bileyim? Bana böyle sorular sorma. On sekiz yılda altı üstü çok özel bir cezaevinin gardiyanı olduğumu anlamışsındır. Uyanıklık yapmaya kalkışmayacak kadar iyi tanıyoruz birbirimizi."

"Tamam. Ama git Wakrin'e bak. Endişeleniyorum."

Onunla Berberice konuştu. Wakrin memleketine özgü bir ninni söyledi ve alışık olduğumuz gündelik yaşantıya döndük. Tekrar aynayı ve kendi yüzümü düşünmeye başlamıştım; yüzüm ifadesizleşmiş, daha doğrusu tek bir ifadede donup kalmıştı; canı sıkkın, ama neden artık bir yüzüm yok, diye sormayan bir adamın ifadesinde. Yüzüme dokunmama rağmen, onu benden çaldıklarına inanmıştım. Boynumun üstündeki bana ait değildi, annemin okşadığı yüz değildi. Zaten bir mucize sonucu annemle karşılaşsam bile beni tanımazdı, bana doğru koşana ve her seyahatten dönüşümde yaptığı gibi sarılana kadar epey zaman geçerdi. Burada da seyahatte sayılırdım, toprağın altında dünya turu yapıyordum, tekerlekler üzerine yerleştirilmiş ve sarhoş bir kumandanın ittiği mezar biçimindeki bir hücrede, iki büklüm vaziyette yeryüzünü, denizleri, dağları dolaşıyordum. Güzergâh üzerinde karşılaştığım tuhaf hayvanlar kumandanı ısırıp beni kurtarmaya çalışıyorlardı. Cücelerin taşıdığı bir tabutta sırıtan bir ölü gördüm; doğrulmaya çabalarken göz çukurlarına konmuş hurmaların yarısı düşüyordu. Kesinlikle kör bir ölüydü bu.

Hasta bir leyleğin yolun ortasında yattığını ve rüzgârı durdurmak için kanadını kaldırdığını gördüm.

Zaman eğrisinde bana da yıldırım çarptı ve bir

saman çuvalı gibi olduğum yerde yuvarlanıverdim. Sarhoş kumandanı artık görmüyordum ama bana gülen çirkin bir kadın vardı şimdi de. Neredeydim? Neden alnımı kara bir cama yaslamış gibi hissediyordum kendimi? Işıktan yoksun olan ben, saklanacak bir gölge arıyordum, ama gölge bir meşe ağacının altındaydı ve ben otlarla oynamakta, parmaklarımı oynatmakta ve birkaç kelebek yakalamakta özgürdüm. Cüceler ölü olmayan ölüyü bırakıp benim ellerimi ayaklarımı bağlamaya geldiler. Hiçbir şey söylemediler, içlerinden biri bana gülümsüyordu. Hepsinin yüzü M'Fadel'inkiydi. Gülüyor ve hücremin en dibinde iki büklüm kıvrılıyordum.

Sabahleyin uyandığımda başım hafiflemişti. Güzel bir yolculuktan dönmüş gibi neşeliydim.

Sessizliğin bekçisi olmuştum, uzun umut gecesiyle pazarlık etmeyi reddediyordum. Tuzaklara yakalanmadan, taşlara takılmadan ve açlıktan kurt dolu nemli toprağa saldırmadan bu geceyi yaşamak gerekiyordu.

İnsanın her şeye alışabileceğini öğrendim, yüzü, cinselliği ve umudu olmadan yaşamaya bile. Ötekilerin seks işini nasıl hallettiklerini öğrenmeye çalışmadım, ama ben çukura gelişimin üçüncü günü sorunu çözmüştüm. Artık bir ailemin, nişanlımın, geçmişimin olmadığına karar verdiğimden dış dünyayı hiç düşünmüyordum, dolayısıyla her türlü arzuyu ve anımsamayı kendime yasaklamıştım; penisimi sadece işemek için kullanıyordum. Diğer zamanlar ölü gibi, buz gibi duruyordu, bense erotik rüyalar bile görmüyordum. O da itiraz etmiyordu, kıpırdamıyordu ve beni rahat bırakıyordu. Bu konu aklıma bile gelmiyordu, zavallı Rüşdi iktidarsız ol-

duğunu söyleyerek yakındığında, ona başka şeylerden söz ediyordum. Zindanda cinsellikle yüzleşmekten korkmuyordum ama bu herkesin mahrem sorunuydu. Yaşamın bizi istila etmesine, dış dünyaya ait unsurların düşünce yoluyla gelmesine karşı mücadeleye her an hazır olmalıydık. Hiçbir şeyin içeri sızmamasına, arkamızda bıraktıklarımızdan hiçbir şeyin, ne düşlerin, ne tasarıların, ne gül rayihasının, ne kadın kokusunun gelmemesine özen göstermeliydik. Gerçi bizi hapseden duvarlar kesinkes geçirimsiz olmalarını sağlayan bir maddeyle kaplı gibiydiler, ama esas mücadele bu barikatı kurmak ve güçlendirmekti. Bu yüzden ölülerimizi gömmek için dışarı çıkmakta ısrar etmekten vazgeçtik. Başlangıçta her cenazede biraz ışık, gökyüzünden bir parça, askeri hoyratlıkla örselenmiş bile olsa bir miktar yaşam depoluyorduk. Mücadelenin henüz çok katı olmadığı günlerdi. Lhusin'in gömüldüğü gün sık sık gözlerimi yumduğumu şaşkınlıkla fark ettim. Kapalı olmasına rağmen gökyüzü canımı yakıyordu. Işık artık beni ilgilendirmiyordu. Zaferimin zindanda boy vermesi gerektiğini düşünüyordum, yoksa çoğu arkadaşlarım gibi çürüyecek, mücadele edemeden ölecektim.

Kazılmış mezarlar artık Wakrin'i korkutmuyordu. Bir sabah beni uyandıran o oldu, bir açıklama bulmuş ve mutlu olmuştu:

"Biliyor musun, bizi korkutmak için onları kazdılar. Yıllar boyunca böyle şeyleri yasakladıktan sonra, gözlerini kırpmadan Lhusin'i gömmemize izin verdiler, farkında mısın? İçimizden birinin öleceğini biliyorlardı. Böylece, bizi ürkütmek için bu mezarları kazdılar. Bilirsin, bir idam sahnesini oynarken yaptıkları gibi. Bunu bir Amerikan filminde

görmüştüm. Mahkûmun gözlerini bantlarlar, askerleri getirtirler, ateş emri verirler ve mahkûm korkudan altına yapar. Kurşunlar sahtedir. Demek ki mezarlar da sahte! Ama biz, avluya kazılmış bu mezarlara girmeyeceğimizi biliyoruz. Ayrıca kışla avlusu mezarlık değil. Görüyorsun, ne numara çevirdiklerini anladım, aptal değilim, sen de aptal değilsin, peki benimle aynı fikirde misin?"

"Elbette seninle aynı fikirdeyim. Bu mezarlar sadece birer görüntü. Çünkü, Rabat'tan gelen emir 'Onları temizleyin' olsaydı, her birimizi ayrı bir mezara gömmeleri gerekmezdi. Hepimizi bir hendeğe atarlardı, olup biterdi."

"Haklısın. Bugün ne yapıyoruz?"

"Arkadaşlarımız Muhammed ve Icho'nun acı çekmemesi için dua edeceğiz."

Bir hafta arayla sessizce öldüler.

35

Hangi şair söylemişti hatırlamıyorum: "Ölüm yaşamı durdurmaz." Bu düşünce sürekli kafamı kurcalıyordu; onu nasıl geliştireceğimi ve o 1991 yazında, hayatta kalmış olan arkadaşlarıma nasıl aktaracağımı bilemiyordum.

B zindanında sadece beş kişi kalmıştık: Achar, Abbas, Ömer, Wakrin ve ben. Ölüm hâlâ ortalıkta kol geziyor, hatta işini bir an önce bitirmek için acele ediyordu. Bir şeyler olacağını hissediyordum. Wakrin bana A zindanında kalanlara tıraş bıçağı ve tıraş köpüğü dağıttıklarını söyledi. M'Fadel ona anlatmış. Olabilirdi. A zindanındakiler her zaman daha iyi muamele görmüşlerdi. Belki de orada bir-iki tane önemli subay olduğu için. Ne olursa olsun, bu konuyla ilgilenmedim ve arkadaşlarla tartışmaktan kaçındım. Ama belki de bir işaretti. Bir şeyler oluyordu. Şikâyet mesajlarımız doğru adrese, doğru ellere ulaşmış olabilirdi. Belki de yabancı basın bizden söz ediyordu, belki de Rabat önemli politikacıların baskısı altındaydı, belki de birkaç fikir adamı özgürlüğe kavuşmamız için harekete geçmişti, hatta

belki de Jean Paul Sartre ve Simon de Beauvoir bizim için mücadele veriyordu ve büyük gazetelerin yazı işleri bürolarında dolaşan bir dilekçe vardı. Nasıl öğrenmeli? Dünyada olup bitenlerden haberimiz yoktu ve büyük ihtimalle dünya bir gün bizim kaderimizle de ilgilenecekti. O dönemde, Sartre'ın ve Beauvoir'nın ölmüş olduklarını bilemezdim. Benim gözümde dünya, sabit, küçük bir sonsuzlukta yaşamaya devam ediyordu. Belki de bizi tıraş edecekler, yıkayacaklar, üzerimize yeni kıyafetler giydirecekler ve hatta Uluslararası Af Örgütü'ne takdim etmek üzere başka zindana koyacaklardı.

Bizi, hücrelerinde yatağı, komodini, elektrikli lambası, yepyeni battaniyeleri olan temiz bir zindana yerleştirecekler, yemek olarak kızarmış tavuk, kuzu eti, hatta mezgit vereceklerdi...

Temmuz başında, et yemeye hak kazandık. On sekiz yılın üstüne ilk kez bize deve eti, yanında da patates ve bezelye verdiler. Porsiyonlar boldu, ama yemek çok kokuyordu. Et kokusunu unutmuştum. Hiç de özlememiştim. Küçükken büyükbabamın evinde deve kıyması yerdim. Kendine has, kuvvetli bir kokusu vardı. Midem bulanırdı.

Dikkatli ve tedbirli davranarak sadece sebzelerle, sosa batırılmış ekmeği yedim. Zavallı Abbas yemeğe saldırdı, yağlı eti çiğnemeden yuttu, tabii midesi bozuldu, sonra ateşi yükseldi. Ertesi gün perhiz yapacağı yerde, nişastalı besin ve lapadan yedi. Tam bir hafta boyunca öğürdü ve ateşler içinde yandı. Temmuz ayının sonunda da öldü. Achar da et yemiş olmasına karşın, hiç rahatsız olmadı. Her zaman güçlü ve şişmandı. Wakrin bana etin bozuk olduğunu ve bizi zehirlemeye çalıştıklarını söyledi. Ömer benim tavsiyemi dinledi ve ete elini sürmedi. Mide

artık tanımadığı bir besini hazmedemiyordu.

Abbas'ın ölümünden sonra, et vermekten vazgeçtiler, ama sebzeleri çeşitlendirdiler, akşam lapası yerine de domates soslu pilav vermeye başladılar.

Bir aydan beri benim küçük serçem, Tebebt'im, Lfquera'm ahenkli, hoş aynı zamanda da hüzünlü bir melodi tutturmuştu, bu ezgiyle birilerinin gideceğini hissediyordum, ya o ya ben ya biz, bilemiyordum. Ona pilav veriyordum. Onun yemekleri de iyileşmişti böylece. Baykuş artık gelmiyordu. Sakinlerinden çoğu zindanı boşaltmıştı. Bir şeyler olacaktı. Dördümüzden her biri kendi köşesinde fikir üretiyordu. Ben saatleri sayıyordum. Ömer umutluydu, mesajların etkili olduğuna inanıyordu. Wakrin yeniden bilinmezliğin endişesine kapıldı. Achar dışarı çıkacağını düşünerek projeler yapıyordu, bense geleceği düşünmemeye çalışıyordum. Geceleri, gördüğüm rüyalarda özgür kalmam son anda engelleniyordu. Herkes zindandan çıkıyordu ve beni unutuyorlardı. Uyuyordum ve beni uyandırmak kimsenin aklına gelmiyordu. Ya da Kmandar bizi çağırıyor, bir konuşma yapıyor ve tam bizi serbest bırakacağı anda, beni alıkoyuyor ve şöyle diyordu: "Sen kalıyorsun. Baban senin serbest kalmaman için müracaat etmiş. Sen ölünceye kadar zindandan çıkamayacaksın." İşte tam o sırada sırılsıklam uyanıyor, bu rüyaya neden olan geceyi ve uykuyu lanetliyordum. Ertesi gün Kmandar'ın tek kelimesini bile unutmadığım konuşmasını ötekilere aktarıyordum:

"*Balkum!* Hazır ol! *Rahat!* Rahat! Ben sizin kumandanınızım. Adım boğaz kesen Debbah. Asla hiçbir duygu olmadı bende, ne iyi ne kötü. Vatanımın, Tanrı'nın ve kralımın hizmetindeyim. Bu cezaevine geldiğinizde sayınız yirmi üçtü, şimdi sadece dört

kişisiniz. Gördüğünüz gibi görevimi layıkıyla yerine getiremedim. Tanrı şahidimdir, üstüme düşeni disiplin, tarafsızlık ve sadakatle yaptım. Ama işte buradasınız; bu durum, her şeyin Tanrı'nın elinde olduğuna dair bir kanıttır. Sizin için her şey bitti sayılır. Kısacası, affedildiniz. Bunun için herhangi bir tören yapılmayacak. Bu ne Bağımsızlık Bayramı, ne Şeker Bayramı, ne Kurban Bayramı. Hücrelerinize döneceksiniz. Size birer at verilecek ve buradan gideceksiniz. Hazır ol! Dağıl!"

İşte tam o an, affedilmediğimi söylemek için beni yanına çağırıyordu.

Achar bu rüyanın kendisini ilgilendirdiğini düşünüyordu. Bana dedi ki:

"Aslında bizim çıktığımızı görmek istemiyorsun. Rüyayı yorumlayacak olursak, senin istediğin bizim burada kalmamız, senin de babanın araya girmesiyle serbest kalman ve tek başına paçayı kurtarman. Rüyayı ben böyle anlıyorum. Bana dendiğine göre rüyaların hep tersi olurmuş. Buna şaşırmadım, bencil adam, zengin çocuğu!"

Kesinlikle tepki göstermemek gerekiyordu. Rüyam çok basitti: On sekiz yıl sonra babam kendini suçlu hissetmeye başlamıştı. Yaş ilerledikçe, inancın yerini korku alır ya da inanç korkuyu gizler. Babam Tanrı'dan korkmaya başlamıştı. Bencilliği yüzünden, alçaklığı yüzünden ve Kral'a yaranma ihtiyacı yüzünden bana karşı kötü davrandığını biliyordu.

Sadece ben Kuran okuyordum. Wakrin eklemlerindeki ağrılardan şikâyet ediyordu. Giderek daha zor hareket eder olmuştu. Ömer hiç durmaksızın sayı sayıyordu. Achar'a gelince; o da çıktığında neler yapacağını yüksek sesle hayal ediyordu:

"Benim durumum hiç karmaşık değil. Her zaman açık yürekli ve dürüst olmuşumdur. Çıkar çıkmaz evi satacağım ve Marakeş'te nadir yiyeceklerin satıldığı bir dükkân açacağım. Avrupa'dan ithal edilmiş mallar satacağım. Yeniden evleneceğim ve size daha önce de anlattığım gibi yeni bir yaşam kuracağım. Karım ve çocuklarım yirmi yıl bensiz yaşamayı becerdilerse, bundan sonra da yaşamaya devam edebilirler. Onları unuttum. Bu gerekliydi. Zaman zamandır. Bir zamanlar önemli olan şeyleri gözlerden ve gönüllerden uzaklaştırıp siler. İlk gün gidip gerçek bir lokantada yemek yiyeceğim. Sarhoş olacağım, gidip mezarlara işeyeceğim. Ah, burada kesiyorum, çünkü çıkana kadar dayanıp dayanamayacağımı bilmiyorum!"

Kafasında herhangi bir kuşku ya da ahlaki kaygı yoktu. Benim rüyalarım karmakarışıktı. Her konuda kuşkularım vardı. Körelmiştim ve hiçbir hayal kurmuyordum. Achar artık beni sinirlendirmiyordu. Ömer'in rakamlara takılması beni rahatsız etmiyordu.

O gece son savaşımı verdim. Saatler sürdü. Ölümün pençeleri yerinden çıkartmak için kalbimi çekiştiriyordu, ben de hayatı tutmak, korumak için ters tarafa çekiyordum. On sekiz yıl sonra savaşımda ölümün galip gelmesine izin veremezdim. Kazanacağımı biliyordum. Ter içindeydim. Ölümün kızgın yüzüne bakınca dişlerini sıktığını ve öfkesini kustuğunu görüyordum. Yılmak yok. Kuşku yok. Genel durumumun feci olmasına rağmen bütün gücümü toplayıp son bir darbe indirince pençelerin gevşediğini hissettim. Sanki göğsüme bir yumruk yemiştim, sonra bitkin bir halde yere düştüm ama asla unutmayacağım bir huzur ve mutluluk duygu-

su dolmuştu içime. Acılarımla, düşüncelerimle, bilim adamlarının deney yapmak için bile kabul etmeyeceği kadar yıpranmış bedenimle baş başaydım. Yalnız ve yorgundum. Üst üste yığılmış kaburgalarımı, kaskatı parmaklarımı, çarpılmış omzumu, kamburlaşmış sırtımı, içine göçmüş karnımı ve ne siyah ne beyaz nötr bir alanda durmuş, sıfırın tükendiği bir noktaya gelmiş olan düşüncelerimi hissediyordum. Ama burada bizim için sıfırın tükendiği noktayı gözümün önüne getirmekte güçlük çekiyordum. Kompresöre benzeyen, ezici bir nokta olmalı.

Onlara Buñuel'in filmi *Ölüm Meleği*'ni anlattığım gün, arkadaşlarım dehşet çığlıkları attılar. Senaryoyu Fas'a uyarlamış, o meşhur yemeğin Kazablanka'nın zengin mahallesi Anfa'daki muhteşem bir villada verildiğini söylemiştim. Tesadüfen biz de oradaydık, sofrayı kurmak ve subaylarla eşlerinin güvenliğini sağlamak için davet edilmiştik. Fas'ın zengin tabakası, işadamları, politikacılar, sosyetik kadınlar akla gelebilecek her türlü yiyecekle karınlarını doldururken, biz bahçedeki bir çadırda duruyorduk. Sonra gece saat on ikiyi vurduğunda, gökyüzünden görünmez bir cam iniyor, onları içine hapsediyor, kim olduklarını ve kimle yaşadıklarını bilmez hale gelen bu insanlar için acımasız bir yazgı olan bu cam evden, bu felaket evinden çıkmak için birbirini ezmeye başlıyordu. Biz ise bir yandan bira içip bir yandan onları izliyorduk. Bizim güldüğümüzü görüyorlar, küfredip imdat bekliyorlardı. Onlar için bir şey yapamazdık. Cam kırılmaz bir maddedendi. O ilahi iradeydi, Tanrı'nın sarsılmaz adaletiydi ve bizler hayranlık ve şaşkınla bu dramın nasıl sona ereceğini bekliyorduk. Gözlerimizin önünde

küçük bir iç savaş cereyan ediyordu. Birbirlerinin gözlerini oyuyorlar, zarif sofradaki bıçaklarla, çatallarla dövüşüyorlardı. Kan vardı, gözyaşı vardı, kadınların kıyafetleri yırtılmış, göğüsleri sarkmış, kalçaları meydana çıkmıştı ve erkekler gerçek doğalarına dönüp etyiyici birer canavar olmuş, birbirlerini ısırıyorlardı. Sonra Atlas'ın kuzuları geldi, evin çevresini sarıp otlamaya başladılar. Albayın karısı sarhoş olmuş dans ediyor, başka bir kadının altın kemerini ve elmas kolyesini kopartıyorlardı. Bu iğrenç manzara karşısında gülmemek mümkün müydü? Açıklama yapmadan evi terk eden uşaklar çadırın arkasında toplanmıştı. Tanrı'nın adaleti yerine getirdiğini, bunun Mahşer Günü olduğunu söylüyorlardı. Sabaha karşı camlar kalktığında, davetliler kıyafetlerine çekidüzen verirlerken, biz de merhamet gösterip onların zavallılıklarını sonuna kadar izlememek için oradan ayrılmış oluyorduk.

Neden bu film aklıma takılmıştı? Neden onu, kendim bile inanacak kadar, Fas'a uyarlamıştım? Güzel bir öykü, bir zekâ mucizesiydi. İşte en fazla eksikliğini çektiğimiz şey buydu: zekâ.

Anlatımın sonunda, filmini ülkemin gerçekleri doğrultusunda değiştirdiğim için Buñuel'den özür diledim.

Her zamanki gibi Achar ne görünmez cam metaforunu ne de o güzel dünyayı saran keşmekeşi anlamıştı. Gene itiraz etmiş ve açıklama istemişti.

Cesaretin ve iradenin gerilediği o gün, bu filmi düşünüyordum; Kmandar'ın zindanımıza gelip kendi eliyle hücreleri açtığını ve bize şöyle dediğini hayal ediyordum:

"Haydi, çekip gidin! Özgürsünüz."

Çıkışa doğru ilerleyecektik ve orada şeytanın ya

da Kmandar'ın emir erinin ördüğü örümcek ağı geçmemizi engelleyecekti. Şaşkınlıktan ağzı bir karış açık kalan Kmandar'ın önünde gerisin geri dönüp yürüyecektik. O ise, gözlerini kin bürümüş bir halde kahkahalar atacak ve hücrelerin kapısını bile kapatmadan, bizi kötü kaderimizle baş başa bırakacaktı.

36

Çektiğimiz cehennem azabının son aylarına geldiğimizi nasıl bilebilirdik ki? M'Fadel'in tavırları alabildiğine değişmişti, artık gelip koridorda benimle konuşuyordu. Tuhaf şeyler söylüyordu. Onu dinlerken ara sıra başımı sallıyordum; aklım başka yerdeydi:

"Biliyorsun, seni severim. Bana inanmayacaksın ama buradan giderseniz, özellikle seni özleyeceğim. Ne dersen de ben de bir insanoğluyum. Size alıştım. Zor olduğunu kabul ediyorum. Başlangıçta sizin yaşamınız benim gözümde metelik etmiyordu. Bir yıl bile dayanamayacağınızı düşünüyordum, hepimiz öyle düşünüyorduk. İnsanoğlu çok şaşırtıcı! İçinde tahmin edilemeyen irade kaynakları saklı. Her tür zorluğa direniyor. Biliyorum, herkes için aynı olmadı. Düşünebiliyor musun, eğer çıkarsan, bir mucizenin ürünü olacak bu. Biliyor musun, ölme sırasının kimde olduğuna dair iddialara giriyorduk. Kabul edilemez bir şey yaptınız ve bunu ödediniz. Oyunun kuralı böyle. Düşün ki, eğer askeri darbe başarılı olsaydı, bu gün aynı kışlada görev yapıyor

olacaktık. Hatta sen benim amirim olacaktın. Elli sekiz yaşımda, sadece bir başçavuşum. Sen, binbaşı ya da albay olmuştun çoktan. Hayat tuhaf. Bak, sana vitamin aldım, iç, zararı dokunmaz. Bir eczaneye girdim ve vitamin istedim. Genç bir kadın bana bu kutuyu verdi, dediğine göre her türlü vitamin varmış içinde."

"Geberiyorum, bana yok mu?" diye kükredi Achar.

M'Fadel onu unutmuştu.

"Sen yedi canlı bir domuzsun, kolay kolay gebermezsin..."

"Ama her yanım ağrıyor. Ne olur, bana ilaç ver."

M'Fadel onun homurdanmasına aldırmadan hücreleri kapatmaya gitti.

O dakika bir anlık bir huzur hissettim. Bana artık hiçbir şey olmazdı. Çıkmak.

Kalmak. Yaşamak. Ölmek. Benim için fark etmiyordu. Dua edecek ve Üstün Varlık'la zihnimde bütünleşecek gücüm olduğu sürece, kurtulmuştum. Nihayet sonsuzluğun eşiğine ulaşmıştım, oraya insanların kinleri, ahlaksızlıkları, alçaklıkları asla giremezdi. Böylece yüce bir yalnızlığa, beni karanlıkların üzerine yükselten ve korumasız kişilere çullanan insanlardan uzaklaştıran bir konuma ulaşmıştım ya da öyle olduğuna inanıyordum. İçimde inleyen bir yer kalmamıştı. Bedenimin azaları sessizliğe, ne tam olarak istirahat ne de ölüm olan bir tür hareketsizliğe gömülmüştü.

Direnmenin sınırına varmıştım. Bedenim artık bana itaat etmiyordu. Aynı duaları, aynı görüntüleri tekrarlamaktan başım şişiyordu. Yine de ışığın üzerimize akacağını biliyordum. Gözlerimi kapatarak ve vuslatı hayal ederek kendimi buna hazırlıyor-

dum. Yalanlara göz yumuyordum biraz. Bir kahraman değildim, ama on sekiz yıllık cehennem hayatının insanlığını, yani zaaflarını, duygularını ve uzun zaman inkâr ettiği büyük tehlikelere göğüs germe yetisini elinden alamadığı bir adamdım. Çevremdeki koruma duvarları çatlıyordu. Bizden ayrılmış olanların seslerini duyuyordum. Her şeyin birbirine karıştığı başımı ellerimin arasında artık tutamıyordum. Acıya yenilen yalnızlığım artık beni korumuyordu. İnancın karşısında artık yalnız değildim. İçerideki sığınağa giren yabancılar vardı. Acıların saldırısına uğramıştım. 'Ölüm döşeği' sözünü kullanmayı reddediyordum. Onun yerine 'delilik' demeyi tercih ediyordum. Bu kulağa daha hoş geliyordu. Büyük harf bir 'D'nin üzerine biniyor ve bir havuzun mavi sularına dalarcasına kollarımı uzatıyordum. Esnek olan 'E' harfine tutunuyordum. Düşüyor, sonra yine yukarı çıkıyordum. 'L' harfini yakalayıp onu bükerek bir kancaya çeviriyor, boğulan bir adamın can simidine tutunduğu gibi ona yapışıyordum. Ama başıma gelenler bu kelimeye verilen genel anlama uymuyordu. Doğanın deliliği, hayal gücümün çılgınlığı sayesinde kurtulmuştum. Delilik! Delilik! Şarkı söylüyordum. Neyse ki kendimi duyacak tek ben vardım, sesim hiçbir şeye benzemiyordu. Derken başka sözcükler imdadıma yetişiyordu. Bir kelime okyanusuna, uçuşan sayfalarla dolu bir sözlüğe dönmüştüm. En uygun kelime 'astrolabe'dı.[1] Ondaki tonlamayı, içten içe sezinlediğim melodiyi seviyordum. Tabii ki, bunun yıldızların yüksekliğini ölçen aletle bir ilişkisi yoktu. Yine de... Astre ve Labe heceleri: dalgaların içine çektiği...

[1] Türkçesi 'usturlap'.

Namazdan sonra Wakrin'den gelen tiz bir haykırışla hücreme döndüm. Hapishaneden ayrılanların bıraktığı boşluk, sesleri iyice genleştiriyordu. Tıpkı karanlık bir gökyüzünde uzun ve güçlü bir yıldırımın gümbürtüsüne benziyordu ses. Wakrin haykırışlarını durdurmayı başaramıyordu. Öylesine yoğun bir acıyla sarsılıyordu ki, ne yaptığını bilmiyordu. Kontrol edilemez bir haldeydi, kendinde değil de, mücadele ettiği vahşi bir hayvanın dişleri arasında gibiydi. Ona bir şeyler söyledim. Beni duymuyordu. Yapacak bir şey yoktu. Belki de ölümü görmüş, ona karşı koymaya çabalıyordu.

Geçen on sekiz yıl içinde ölen arkadaşlarım yüzünden, ölenlerin ruhlarını teslim almak için Tanrı tarafından gönderilen Melek Azrail ile epey yakınlaşmıştım. Onu, beyazlar giymiş, sabırlı, sakinleştirici ve alçakgönüllü bir melek olarak canlandırıyordum gözümde. Arkasında cennetin kokusunu bırakıyordu geçerken. Bunu duyan tek bendim kuşkusuz. Birkaç dakika sürüyordu geçişi; bunu zindanda esen küçük bir serinlikten anlıyordum ve kokusu hücreme yayıldığında gitmiş olduğunu biliyordum. Elinde orak tutan bir iskeletten daha güzel bir ölüm simgesiydi.

O gün, ne varlığını ne de kokusunu duydum onun. Wakrin hâlâ acı çekiyor olmalıydı. Daha eceli gelmemişti. Gece olduğunda artık haykırmıyor, ama ağlama krizine tutulmuş bir çocuk gibi gözyaşı döküyordu.

Sabah kahvaltısında taze ekmek verdiler. Üç gün önce yapılmış olmalıydı. Kabuğu sert değildi. Kahve hep aynıydı: deve sidiği. Ama ilk kez olarak bize şeker verdiler. Tatlının tadını neredeyse unutmuştum. Ağzıma acı geldi. Tükürüğüm bu tür gıda-

ya alışkanlığını kaybetmişti. Achar sevinçten bir çığlık attı. Ona kalırsa çıkışımız yakındı. Ömer yorum yapmadı. Wakrin'e gelince; yavaş yavaş hayata dönüyordu, ekmeği ve şekeri yedi.

Öğlen yemeğinde konserve sardalye ve bir portakal vardı. Akşam, her zamanki gibi lapa. Bizi birden şımartmamalıydılar. Temmuz ayındaydık, gardiyanlardan biri bize şunu söyleme küstahlığında bulundu:

"Bugün Gençlik Bayramı. Sidna'nın doğum günü. Tanrı onu korusun ve yüceltsin."

Ertesi gün sabahleyin erkenden Achar'ı almaya geldiler. Gözleri bağlı, elleri kelepçeli olarak hücresinden çıktı. Serbest bırakılacağını düşünüyordu. Bize şöyle dedi:

"Elveda dostlarım. En yaşlınız benim. Fas'ta yaşlı insanlara daima iyi davranılır. Bunun için ilk benim çıkıyor olmam normal. Sanıyorum, siz de yakında özgürlüğünüze kavuşursunuz."

Gardiyanlardan biri ona susmasını emretti.

Daha sonra öğrendiğime göre o ve öteki koğuştan bir subay, Kenitra'daki sivil cezaevine nakledilmişler. Bizim serbest bırakılmamızın ardından birkaç ay daha orada kalmışlar.

O gece şu rüyayı gördüm:

Hepimiz beyaz kefenler giyip bir camide toplanmışız. Aralıksız namaz kılıyoruz. Yan yanayız, ama birbirimizle konuşmuyoruz. İki rekat arasında alışıldığı gibi selam veriyoruz. Ben ayağa kalkıyorum. Yürümekte zorluk çekiyorum, çünkü kefen bacaklarımı ve ellerimi sıkıyor. Parmaklarımın hizasındaki bir ipi çekiyorum, üstümü örten kefen yere düşüyor. Çıplak değilim. Başka bir kefen var bedenimi

saran ama ayaklarımı örtmüyor. Yürüyebiliyorum. Arkadaşlarım namaz kılarken ben camiden çıkıyorum. Gittiğimi kimse fark etmiyor. Çıkışta güçlü bir ışık beni karşılıyor. Gözlerimi kapatıyorum ve annemi görüyorum. İlerlemeye devam ediyorum, kimse bana dikkat etmiyor.

Caminin hapishane olduğunu ya da hapishanenin bir ibadet yeriyle temsil edilebileceğini düşünmeye cesaret edemiyordum.

37

Tutukluluğumun en korkunç gecelerinden birini 1991 yılının iki eylülünü üçüne bağlayan gece yaşadım.

Hepimiz A zindanında toplandık, hayatta kalanların sayısı orada daha fazlaydı. Ömer, Wakrin ve ben korkunç bir fiziksel ve ruhsal çöküntü içindeydik. Yürümekte ve ayakta durmakta güçlük çekiyorduk. Wakrin dört ayak üzerinde ilerliyordu, Ömer'se düşmemek için duvara tutunuyordu. M'Fadel bana doğru geldi, koluma girdi ve bana şöyle dedi:

"Bana yaslan. Kâbus bitti. Sanıyorum bu işin sonuna geldik. Sizden fazla bir şey bilmiyorum, ama her şey biten bir şeyleri hatırlatıyor."

Başımı sallıyordum, canım konuşmak istemiyordu.

Yalınayaktık. Gözlerimizi bağlamışlar, ellerimizi kelepçelemişlerdi. Yabancı bir ses yoklama yaptı. Bizim zindanda olmayanlardan kimlerin öldüğünü böylece öğrenmiş oldum. Elli sekiz tutukludan yirmi sekizi hayatta kalmıştı. Ölen otuz kişi, işkence

çeken otuz kişi, farklı sürelerde ve seviyelerde, otuz cehennem yaşantısı.

Bizi kamyonlara bindirdiler. Sürgünün indiğini, aracın arkasının kapandığını duydum. Yolu sanki kötü olduğu için özellikle seçmişler gibi, gece boyunca bedenlerimiz sarsıldı durdu. Araçlar patika yollardan, hatta arazilerin ortasından geçtiler.

Bizim kamyonun yavaşladığını hissettim. Aksi yönden başka askeri araçlar geliyordu. Şoförlerin kendi aralarındaki konuşmalardan bunların buldozer olduğunu anladım. Bizim yerimizi alacak başka suçlu askerlerle dolu kamyonlar değildiler. Bizim sürücü yardımcısına şöyle dedi:

"Boldozer, ey boldozer, demir, her şeyi yiyen tonlarca demir, oh, oh!"

"Bırakalım geçsinler, yoksa bizi ezerler."

"Haklısın, demir demirdir!"

Artık düşünmüyordum. Hayal ediyordum. Uyduruyordum. Dev gibi vinçlere asılmış metal çeneler görüyordum, sonra da her şeyi yok edecek buldozerler. Ne zindan kalıyordu, ne hapishane. Zindan yerle bir olmuş, duvarlar yıkılmış, taşlar toprağa ve kuma dönüşmüş. Yutucu makineler her yönde ilerleyecek, inşa edilmiş ne var ne yoksa yıkacaktı. Akreplerle ilgili bir fikir aklıma geldi. Onlar da kum ve toza dönüşecekler. Ama neden her şeyi yıkıyorlardı ki? Evet, dehşetin izlerini yok etmek için! İnsanın yaşadığı dehşetten daha kötüsü onun inkâr edilmesidir.

Seni eziyorum, parçalıyorum, bir hendeğe atıyorum, o ışıksız, yaşamsız yerde seni yavaş yavaş ölmeye terk ediyorum ve sonra her şeyi inkâr ediyorum. Bu asla var olmadı. Ne? Tazmamart'ta bir zindan mı? Ülkemizin böyle benzersiz bir vahşet, böyle-

sine bir cinayet işleyeceğini düşünmeye cüret eden o utanmaz da kim? Defol utanmaz! Demek bir kadın ha! Fark etmez, o da defolsun, asla Fas topraklarına ayak basamaz! Nankör! Ahlaksız! Sapık! İnsanları mutlak bir yalnızlık içinde yavaş yavaş ölüme terk etmeyi içeren bir sistem kurmakla bizi suçlamaya cesaret etmek! Ne küstahlık! Bu kadın ülkemizin düşmanları, düzenimizi ve refahımızı kıskananlar tarafından yönlendiriliyor. İnsan hakları mı? Elbette onlara saygı gösteriyoruz, gelip görmeniz yeter. Politik mahkûmlar mı? Hayır, bizde öyle bir şey artık yok. Kaybolanlar m? Polis onları arıyor. Emniyet güçleriyle gurur duyuyoruz, onlar vazifelerini çok iyi yapıyorlar.

Bu sözler zonklayan beynimde gidip geliyordu. Gülümsüyordum. Demek ki zindanımızı yıkacaklardı. Kan ter içinde, nefes nefese kalmış askerlerin beton yığınları üzerinde debelenmeleri gözümün önüne geldi. Birbirleriyle konuşmalarına ve soru sormalarına izin yoktu. 'Genelkurmay'ın emri'. Gizli operasyon. Hatta bir adı bile olabilirdi operasyonun: 'Gül Yaprakları', erkeklerin evlenmek istedikleri kadına gül armağan ettikleri Imelchil'deki *mussem*'e ithafen. İnce bir buluştu. Başka askerlerin de, Marakeş'teki palmiye fidanlığından yeni nakledilmiş palmiyeleri getirip insanların gerçek bir cehennem hayatı yaşadıkları tam o yere dikmeye çalıştıklarını görüyordum. Ama palmiyelerin ayakta duramadığını düşünüyorum, hatta bunu gözlemliyorum. Askerler onları toprağa dikiyor, sabitlemeye çalışıyor, iplerle bağlıyorlar, ama ağaçlar tutmuyor; eğiliyor ve kırmızımsı sarı renkte bir toz bulutu kaldırarak yere devriliyorlar. Askerlerin boğazı yanıyor, öksürüyor, sonra yeniden işe koyuluyorlar. Çare yok.

Palmiyeler bu şüpheli toprağı, kanın aktığı, gözyaşlarının kaybolup gittiği bu lanetli yeri sevmiyor. Mezarlıklarda palmiye olmaz. O zaman askerler palmiyeleri alıp geri dönüyor, Maamora Ormanı'ndan birkaç meşe ve kayın ağacını kökünden söküyor ve utancın örtülmesi amacıyla hazırlanan 'Gül Yaprakları' operasyonuna girişiyorlar silbaştan.

Ama askerler zindanın izlerini silmeyi başarsalar bile bizim çektiklerimizi hafızalarımızdan asla silemezler. Ey hafızam, dostum, hazinem, aşkım! Dayanmalısın! Çökmemelisin! Yorgunluk var, sonra kızgınlıklar oldu, biliyorum. Ey hafızam, bu sözleri yaşamın ötesine, görünürün ötesine taşıyacak olan evladım. Haydi, yakıp yıkın, yalan söyleyin, saklayın, insanların külleri üzerinde dans edin, başınız dönecek ve sonra boşluk olacak.

Yorgunluk ve acı beni susmaya zorluyordu. Kafam bir kazan gibi kaynıyordu, düşüncelerimin içi boştu, görüntüler biraz kıpırdadıktan sonra gecenin içinde batıp gidiyorlardı. Omzum acıyordu. Kaburgalarım acıyordu, derim acıyordu, hatta saçlarım bile ağrıyordu. Ellerim ve ensem kaskatıydı.

Yolculuk en az on iki saat sürmüştü. Kamyonlar durduğunda bir an için zindana döndüğümüzü sandım. Kamyondan indikten sonra bir asker bize yol gösterdi. Beni bir odaya aldı, kelepçelerimi çıkarttı, bandı aldı. Gözlerimi açınca, canım yandı. Gözlerimi tekrar kapattım ve duvara yaslanarak başıma gelenleri ve nerede olduğumu anlamaya çalıştım. Sonra gözlerimi yavaş yavaş açtım. Hemen yukarıda küçük bir pencere gördüm, ışık oradan geliyordu. Çok yorgun olmama rağmen uzun zaman sonra ilk kez gülümsedim. Asker yatağa uzanabileceğimi söyledi. Sanki duymamış gibi, kıpırdamadan ayakta duru-

yordum. Saygıyla acımanın karıştığı bir sesle yineledi: "Binbaşım, yatakta daha rahat edersiniz." Benim binbaşı olduğumu nereden biliyordu?

Yirmi yıldır kimse bana böyle hitap etmemişti. Bu rütbeye 9 Temmuz 1971'de terfi ettiğimi hatırlıyordum. Ertesi gün ikinci yıldızımı takacaktım. Asker yatağa yerleşmeme yardım etti. Sağ tarafımın üzerine yattım. Yer sallanıyordu. Yatak iki yana gidip geliyordu. Duvarlar üzerime geliyor, sonra uzaklaşıyordu. Tavanda küçük ışıkların yansımasını görüyordum. Boşluğa düşmüşüm gibi bir hisse kapıldım. Yün ya da pamuk çuvallarının üzerine düşüyordum. Bu bana paraşütle ilk atlayışımı hatırlattı. Yüreğim hafifçe hoplamıştı. Şimdi o korku büyümüştü, sanki paraşüt açılmıyormuş gibi. Her yanı acılar içinde kıvranan bedenim aşağıya doğru çekiliyordu. Üşüyordum. Kendimi yerçekiminden kurtulmuş gibi hissediyordum ve başım dönüyordu. Çarçabuk bu yumuşak yataktan çıkmalıydım. Derim hiçbir yumuşaklığı kaldırmıyordu. Bedenim her türlü yara iziyle doluydu. Ruhum sağlıklıydı, hatta eskisinden daha güçlüydü, ama derisi aşırı çürümüştü. Yerimden kalkmayı denedim. Düşmemek için somyaya tutundum. Birkaç denemeden sonra ayakta durmayı başardım. Hücremdeki gibi eğilerek. Tavan yüksekti ama bana alçakmış gibi geliyordu. Battaniyeyi ve çarşafları çektim, sonra yere uzandım. Zemin sert ve soğuktu. Bu bana güven veriyordu. Sonunda uyudum, gecelerin en derinine daldım.

Bana bir tepsi getiren başka bir asker tarafından uyandırıldım, elinde uzun zamandır görmediğim bir yiyecek vardı: kızarmış yarım tavuk, patates püresi, soğanlı domates salatası, taze ekmek ve yoğurt.

Uzun uzun yemeğe baktım ve ona dokunmaya cesaret edemedim. Ekmeği, püreyi ve yoğurdu yedim. Kalanı için birkaç saat beklemek gerektiğini düşünüyordum. Ağzıma tavuğun beyaz etinden bir parça attığımda, çiğnemekte güçlük çektim, çünkü dişlerimin çoğu dökülmüştü, kalanlar da sallanıyordu.

Lokmayı yutarken hiçbir şey hissetmedim. Tadı yoktu. Sonra domatesleri yedim ve büyük bir bardak su içtim. Akşam yemeğinde de bana aynı zenginlikte bir tepsi getirdiler. Ziyafet sofrası gibiydi. Sebze çorbasını içtim ve kuşbaşı etten yedim. Hemen midem rahatsız oldu. Bu kadar fazla yememeliydim.

Gece olunca, yeniden yatağın üzerinde uyumayı denedim. Böylesi bir rahatlığa dayanmakta zorlanıyordum. İkinci geceyi de yerde geçirdim. Sabahleyin bir doktor beni ziyaret etti. Bana tıp sınırlarının dışına taşmayan soruları sordu. Yorum yapmadan yanıt veriyordum. Nerelerimin acıdığını ona gösterdim. Bir saat boyunca beni muayene etti. İdrar ve kan tahlili için reçete yazdı ve almam gereken ilaçları getirtti.

Üç gün sonra başka bir doktor beni görmeye geldi. Belli bir dalda uzmandı herhalde. Safra kesemin durumu hakkında bilgi aldı:

"Sizi ameliyat etmeliyiz. Bunun için beklemek gerekiyor, çünkü durumunuz ameliyata uygun değil. Kriz gelirse bu ilaçları alın, sonrasını düşünürüz."

Odama daha bir sürü doktor geldi. Ben nadir bir vaka olmalıydım, dayanılmaz koşulların üstesinden gelerek mucize yaratmıştım. Bedenim bunu kanıtlıyordu.

Bu altın kafeste iki hafta geçtikten sonra, bir

hastabakıcı beni dişçiye götürdü; dişçi bir seyyar arabaya yüklediği aletleriyle buraya gelmişti.

Araç doğrudan doğruya kaldığım binanın koridoruna yanaşmıştı. Pencereden bakınca bulunduğumuz yeri tanıdım. Ne ağaçlar değişmişti ne de dağlar. Gökyüzünün tuhaf bir rengi vardı.

Bizi serbest bırakmadan önce tedavi etmek amacıyla yirmi yıl önce askeri darbe yapmak için terk ettiğimiz okula getirmişlerdi. Tazmamart'tan çıkanlara yönelik bir sağlık merkezine dönüştürülen Ahermemu okulundaydık.

O gün hayatımda tarihi bir gün olarak kalacak: Dişçinin yatar koltuğuna yerleştiğimde, üzerimde birini fark ettim. Bana bakan bu yabancı kimdi? Tavana asılı bir yüz görüyordum. Yüzünü aynı benim gibi buruşturuyordu. Benimle alay ediyordu. İyi ama kimdi? Haykırabilirdim, ancak kendimi tuttum. Bu tür hayaller zindanda sık sık gelirdi. Burada tutuklu değildim. Bu nahoş gerçeği kabul etmeye razı olmalıydım: Her yeri derin çizgilerle, kırışıklıklarla, gizemlerle dolmuş, bu korku dolu ve korkutucu yüz, bana aitti. On sekiz yıldır ilk kez kendi görüntümle karşı karşıyaydım. Gözlerimi kapattım. Korkmuştum. Afallamış gözlerimden korkmuştum. Ölümden kılpayı kurtulmuş bu bakıştan korkmuştum. Yaşlanmış ve insani hatlarını yitirmiş bu yüzden korkmuştum.

Dişçi de şaşkınlığını gizleyemedi. Kibarca bana şöyle dedi:

"Aynayı kaldırmamı ister misiniz?"

"Hayır, teşekkür ederim. Nasıl değiştiğini bilmeden taşıdığım bu yüze er geç alışmam lazım."

Dişlerimin durumu onda şok etkisi yaratmıştı. Bunu yüzündeki şaşkınlıktan anladım. Zarif bir in-

sandı. İyi niyetini dile getirmek istiyordu herhalde, ama ona dikilmiş olan tuhaf bakışlarım yüzünden bundan vazgeçti. Benden, korkunç görünümümden ürkmüş müydü, yoksa genel durumdan fazlasıyla sarsıldığı için bir şey söyleyemiyor muydu? Derin derin iç çekti, yüzüne ağzını ve burnunu örten bir maske geçirdi ve dişlerini temizliğine başladı. Dişetlerim her yandan kanıyordu. Durdu ve şöyle dedi: "Gelecek sefer dişeti taraması yapacağım." Bana kullanacağım ilaçları verdi ve doğrulmama yardım etti. Yürürken beni izleyen öteki yüzü aradım. Tavana, duvarlara, arkama baktım. Bana refakat eden asker, "Korkmayın binbaşım. Peşimizde kimse yok!" dedi.

Saçlarımızı ve sakalımızı tıraş eden bir berber vardı. Aynası yoktu. Bir gün bana bir ayna bulmasını istedim.

"Bu yasak," dedi. "Burada sizi tedavi ediyoruz ve aklınıza kötü bir düşünce gelmesinden korkuyoruz."

"Peki, anladım. En azından senin aynanda yüzüme bakmama izin veremez misin?"

"Bende de ayna yok."

Bir ay sonra normal bir insan gibi görünmeye başlamıştım. Artık tek sorunum, beni görenleri ürküten bakışlarımdı.

Psikiyatr gözlerimden rahatsız olmuyormuş gibi yaptı. Sorduğu sorulara kısa cevaplar verdim:

"Orduya karşı ne hissediyorsunuz?"

"Hiçbir şey."

"Kin ya da intikam arzunuz var mı?"

"Hayır."

"Aileniz hakkında ne düşünüyorsunuz?"

"Ailedir."

"Babanız hakkında ne düşünüyorsunuz?"

"O çocuklarını seven biri, ama bir baba değil."

"Ondan nefret ediyor musunuz?"

"Kesinlikle hayır."

"Buradan çıkınca ne yapacaksınız?"

"Bir planım yok. Belki tedavi olurum."

"Dişçide aynada görüntünüze bakarken şok geçirdiğinizi söylediler. Doğru mu?"

"Evet, doğru. O bakış bir deliye aitti, oysa benim aklım yerinde. Aynı zamanda ölümün de bakışı o, oysa ben yaşıyorum. Korkunç şeyler içeren o gözlere sahip olmayı kabullenemedim. Onlar cinnet geçiren birine aitler. Bu beni ürkütüyor. Başkalarının bakışında da korkuyu görüyorum. Belki de bu şoka kendimi hazırlamalıydım. Eninde sonunda bunun üstesinden gelirim."

"Üstesinden geleceksiniz. Buna eminim. Buraya geldiğinizden beri rüya görüyor musunuz?"

"Evet, çok rüya görüyorum. Orada bile, sürekli rüya görüyordum. İçlerinde korkunç olmayanlar da vardı."

"Bana bir tanesini anlatabilir misiniz?"

"Son günlerdekilerden mi, eskilerden mi?"

"Sizi etkilemiş olan bir rüyayı."

"Sık sık gördüğüm bir rüya var. Marakeş'te şehir içinde bir evdeymişim. Avlunun içinde büyük odaları olan bir ev. Mutfakta annemi görüyorum. O beni görmüyor. Arka tarafa geçiyorum, orada bir kuyu var. Üzerinde kız kardeşlerimin okuldayken işledikleri bir çarşaf örtülü. O karanlık odadayım. Kuyunun yanında iki adamın bir mezar kazdıklarını görüyorum. Çıkan toprak kenara konmuş. İçinden

küçük parlak yılanlar fırlıyor. Onlardan korkmuyorum. Orada duruyorum, kendime hâkim değilim, sesim de çıkmıyor. İki adam beni kollarımdan tutup kazdıkları çukura atıyorlar. Çarçabuk üzerimi toprakla örtüyorlar. Hareket etmiyorum. Bağırmaya çalışmıyorum. Toprağın içindeyim ama mutfakta olup biteni görüyorum ve işitiyorum. Annem yemek hazırlıyor. Hizmetçi yeri siliyor. Kedinin bir sıçanın arkasından koştuğunu görüyorum. Korkmuyorum. Hiçbir şey hissetmiyorum. Kendi kendime gülüyorum ve kimse beni çıkartmaya gelmiyor.

"İşte doktor. Bu rüyayı seviyorum, çünkü hissettiklerime uyuyor. Tazmamart'ta ölmeyeceğimi biliyordum."

"Yardımcı olduğunuz için teşekkür ediyorum. Söyleyecek başka bir şeyim yok, Tanrı yardımcınız olsun!"

38

Ahermemu'da iki ay tedavi gördükten sonra serbest bırakılacağımızı öğrendim. Yetkililer aramızdan iki ya da üç tutuklu seçip bölgelerindeki jandarmaya teslim ediyorlardı. Kimin çıkıp kimin kalacağını son âna kadar öğrenemiyorduk.

İlk tahliyelerden yaklaşık on beş gün sonra sıra bana geldi. Arkasında bir doktorla Kmandar içeri girdiğinde ben odadaydım:

"Kralımız Sidna seni affetti. Birkaç gün içinde ailene kavuşacaksın. Kuşkusuz yabancı gazeteciler, ülkemizin kötülüğünü isteyenler seninle temas kuracaklar. Takınman gereken tutum çok basit: Onların zehirli sorularına cevap vermeyeceksin. Onlarla işbirliğine girmeyeceksin. Her türlü teması reddedeceksin. Kurnazlık yapmaya kalkarsan, ben kendim seni Tazmamart'a geri götürürüm! Anlaşıldı mı?"

Konuşmamaya, sessiz kalmaya, onların oyununa gelmemeye kararlıydım. Ama buna karşılık vermem gerekiyordu:

"Dinle Kmandar Debbah, son cümleyi boşuna

sarf ettin, çünkü Tazmamart'tan beter bir yerin var olması mümkün değil."

"Adımı nereden biliyorsun?"

Onu şaşırtmayı başarmıştım.

"Akademi'de sana çok benzeyen birini tanımıştım. O halde tehditlerini kendine sakla. Ayrıca senden bir isteğim olacak."

"Bir istek mi? Bu da neyin nesi?"

"Buradan ayakta çıkamam. Bana bir şilte gerek. Yoksa evime emekleyerek gitmek zorunda kalacağım ve bu da sanıyorum ordunun, polisin, hatta tüm ülkenin şerefine leke sürer."

Kmandar, doktora doğru döndü:

"Ne diyorsunuz, bu kadar kötü durumda mı?"

"Kötü durumda olması bir yana, yolculuğu yatarak yapmazsa Marakeş'e canlı varacağını size garanti edemem."

"Kabul. Sana bir şilte verilecek."

Dışarı çıktı, sonra geri dönüp kapıyı aralayarak bana sordu:

"Hangi sene Akademi'deydin?"

"Artık ne önemi var? Herhalde gençlik anılarımızı yadetmeyeceğiz!"

Kapıyı çarpıp çıktı ve onu bir daha görmedim.

Ertesi gün gece yarısı beni almaya geldiler. Bir takım elbise, bir gömlek, bir kravat ve ayakkabılar getirdiler. Hiçbiri bana tam gelmedi. Çıkarken üzerime bir eşofman geçirdim.

Yolculuk neredeyse yirmi saat sürdü. Kamyonun ortasında yatıyordum. Sarsıntılar canımı yakıyordu. Zaman geçmek bilmiyordu. Güneş batarken Marakeş'e vardık. Ezan sesini, korna seslerini, motosiklet seslerini, yani yaşamın müziğini duydum.

Beni Marakeş Kraliyet Karakolu'na bıraktılar. Orada bekleyenler vardı. Beni resmi kişilerin oturduğu bir büroya aldılar. Odanın ortasına konmuş bir sandalyeye oturdum. Kollarımı kavuşturdum ve benimle konuşan şefe gözlerimi diktim. Sanki olağanüstü bir mahkeme kurmuşlardı.

"Kralımız Sidna, Tanrı onu korusun, şanını yürütsün, seni affetti. Yarın ailene kavuşacaksın. Ama dikkat et, yabancılar mutlaka seninle temas kuracaklardır... vb."

Küstah ve buyurgan bir tonda konuşuyordu ve ben sadece, geğirtiler, yellenmeler, dış gıcırtıları, rahatsız bir bedenden çıkan seslerin çınlamasını duyuyordum. Yüzünün biçimi, özellikle de boyutları sürekli değişiyordu. Alt dudağı sarkıyor ve elindeki cetvelle oynadığı masanın üzerine değiyordu. Dişleri, yuvarlanan taşlar gibi ses çıkartarak birbirine çarpıyordu. Burnu akıyordu. Ter içindeydi. Şef bunların farkında değildi. Tehditler savurmaya devam ediyordu ve ben gözlerimi ona dikmiştim. Ben baktıkça o kekeliyor, şaşırıyor, lafını unutuyordu. Bakışlarım onu mıknatıs gibi çekiyordu. Cetvelle masaya vuruyordu. Bir dosyadaki kâğıtlar uçup odaya saçıldılar. Sonunda dayanamadı, haykırdı:

"Gözlerini indir. Burada şefin, komiserin, bölgenin en yüksek amirinin karşısındasın... Ne diyordum, eğer birisi seninle temas kurmak isterse, bize bildireceksin. Tamam mı?"

Tek bir söz bile etmedim. Gözümü üzerinden çekmemekte inat ettim. Sinirlendi, bir sigara yaktı, yeniden masanın üzerine vurdu. Komiser araya girdi:

"Boş ver! Onu rahat bırak!"

Bürodan çıkarken yanında genç bir kadınla du-

ran küçük kardeşimi tanıdım. Durup hiç kıpırdamadan onlara baktım. Kardeşim yaşlı gözlerle bana sarıldı:

"Nadia'yı tanıdın mı? Küçük kız kardeşin."

Nadia ağlıyordu, benimse gözlerim bomboştu. Evde iki küçük erkek kardeşimi tanımakta zorlandım. Tutuklandığım gün biri dokuz, biri on bir yaşındaydı. Annemi görmek istedim. El Cedide'de tedavideydi. Ağır hastaydı ve ben bunu bilmiyordum. Hasta olacağı aklıma bile gelmemişti. Başım dönüyordu. Uyuyamıyordum. Masanın altına, yere yattım. Yaralı bir hayvan gibi kıvrıldım. Pozisyon değiştirdim, ayağa kalktım, alçak masaya başımı vurdum, tekrar yere halının üzerine düştüm, tamamen kendimi kaybettim.

Tarih, 29 Ekim 1991'di. Yeni doğmuştum.

39

Doğuşum da sıkıntılı oldu. Yeni dünyaya gelmiş küçücük bir ihtiyara benziyordum. On dört santim kısalmıştım ve sırtım kamburlaşmıştı. Göğüs kafesim deforme olmuş, solunum gücüm azalmıştı. Saçlarım iyi dayanmışsa da, cildim buruşmuştu. Sağ bacağımı sürüyerek yürüyordum. Kullandığım kelimeler de azalmıştı. Onları özenle seçiyordum. Az konuşuyordum ama kafam sürekli çalışıyordu. Geçmişinden kurtulması gereken bir bebektim. Hiçbir şey hatırlamamaya karar verdim. Yirmi yıl yaşamamıştım ve 10 Temmuz 1971'den önce var olan kişi ölmüş ve bir dağa ya da yemyeşil bir vadiye gömülmüştü.

Çevremdekilere yolculuğun beni biraz yıprattığını, bekledikleri kişiyle, günün birinde gidip bir daha da gelmeyen adamla hiçbir ilgisi bulunmayan yepyeni bir insan olduğumu nasıl anlatmalıydım? Kelimeler yeterli olmuyor, altlarında yatanı anlamayanları yanılgıya uğratıyordu. Bu yüzden, konuşmaktan, yorum yapmaktan ve toplum hayatına karışmaktan kaçınır olmuştum. Şöyle dediklerini duyuyordum:

"Hâlâ şokun etkisinde."

"Tuhaf bir hali var!"

"Büyük bir travma geçirdiği kesin. Başkası olsa daha beter olurdu."

İnsanlar beni konuk etmek, ağırlamak, onuruma yemek vermek, bana hediyeler almak istiyorlardı. Kimileri bana cehennemi anlattırmaya çalışıyordu. Bunun beni mutlu edeceğini düşünüyorlardı. Benim ne denli başka yerlerde olduğumu, ruhsallık, inanç ve feragat evreninde inzivaya çekildiğimi anlayamıyorlardı. Bir yolun kenarına bırakılmış biri gibi kollarımı uzatıp yüzükoyun uyuyordum. Sırt üstü yatmaktan korkuyordum. Hiçbir şeyi ve kimseyi tanımadığı bir dünyada kaybolmuş bir yabancıydım.

Beş ay sonra, konfora, kolaylıklara hâlâ alışamamıştım. Banyoya girdiğim zamanlar, uzun uzun muslukları seyrediyordum. Açmaya cesaret edemeden onları seyrediyor, kutsal eşyalarmış gibi okşuyordum. Onları özenle çeviriyordum. Su aktığında, ziyan etmemeye çalışıyordum. Her şeye dikkat ediyordum. Terliklere alışmakta güçlük çekiyordum. Kaymaktan ya da cilalı mermeri kirletmekten korkarcasına, çıplak ayak parmaklarımın ucunda yürüyordum. İşitme duyum aşırı gelişmişti. Her şeyi duyuyordum. Hiçbir şey kulağımdan kaçmıyordu. Rahatsız edici bir durumdu bu. Sesler iyice büyümüş olarak geliyordu kulağıma. Sessizliğin içinde, kulaklarımdaki uğuldamalar tiz ve sürekli bir hal alıyordu. Gözlerim görüntüleri tanımadan ve ayrım yapmadan yutuyordu. Bir sünger gibiydim. Her şeyi kapıyordum. Bana sunulan ne var ne yoksa içime dolduruyordum. O zaman, seyrek rastlanan türden

bir bebek olduğumu anladım: Dünyaya yeni gelmiştim ama çok önceleri biçimlenmiştim. Her şey beni şaşırtıyordu, büyülüyordu ve gördüklerimi anlamayı, özellikle yakınlarıma içinde bulunduğum durumu açıklamayı reddediyordum.

Uyumak için sert bir yatağa ihtiyaç duyuyordum. Şiltemin altına tahta koydurdum.

Doktorlar benim durumumla ilgileniyorlardı. Oradan nasıl canlı çıktığımı anlamıyorlardı. Sessizliğe ve yalnızlığa ihtiyacım vardı. Normalden daha sık olarak kutlamalar düzenleyen bir ailede bu çok zordu.

Annemin yanında oturmayı tercih ediyordum. Kansere yakalandığı için çok acı çekiyor, ama şikâyet etmiyordu. Bana şöyle diyordu:

"Senin yanında şikâyet etmeye asla cesaret edemiyorum. Senin çektiklerini biliyorum, oğlum. Bana anlatmana gerek yok. İnsanların başka insanların canını yakmak istedikleri zaman neler yapabileceklerini biliyorum. Seni gördüğüme seviniyorum, yüreğimdeki bu acıyla ölmekten çok korkuyordum. Şimdi, hayatım Tanrı'nın elinde. Beni yanına çağırırsa, gideceğim. Gözyaşı ve çığlıklar istemiyorum: sadece biraz dua ve birkaç tatlı düşünce. Söyle oğlum, bana anlat, dendiğine göre babanı görmüşsün! Nasıl geçti?"

"Son derece kolay oldu. Küçük kız kardeşim kızının yirminci yaş günü için bir kutlama düzenledi. *Şikhat*'lar vardı, müzisyenler ve pek çok dost. Ben de davetliydim. Bu tür gecelerde geç vakte kadar kalmak istemiyorum. Babam her zamanki gibi geç geldi. Bir kral gibi içeri girdi. Genç karısıyla birlikteydi, sevimli bir hanım. İpekler giymiş ve bir kadın kokusu sürünmüştü. Oturduğunda, ben ayağa

kalkıp ona doğru gittim. Eğildim ve her zaman yaptığım gibi sağ elini öptüm. Nasıl olduğumu sordu. Ona iyi olduğumu söyledim. 'Tanrı seni korusun,' dedi. Onu çevresindekilerle baş başa bırakıp yerime döndüm. Hiçbir şey olmamış gibi, bilmem kaçıncı kez, El Glavi Paşa'nın evlerinden birinde oturan Cezayirli bir berberin kira ödemediğini anlatıyordu."

"Biliyorsun, oğlum, hiçbir çocuğuna babalık yapmadı. Onları seviyor ama ondan fazla bir şey beklememek gerek. Hep böyle oldu. Ona Misafir Bey diye hitap ettiğim oluyordu. Onu suçlamamak lazım. Söyle, dendiğine göre Tazmamart diye bir yer hiç var olmamış, ne dersin?"

"Öyle diyorlar. Ne önemi var ki. Doğru, hiç var olmadı. Kimsenin gidip aramaya niyeti yok. Dendiğine göre küçük bir ormandaki yaşlı meşe ağaçlarını yerinden söküp o büyük çukuru örtmekte kullanmışlar. Köyün adı bile değişecekmiş. Diyorlar... Diyorlar..."